

**AYƏTXAN
ZİYAD
(İsgəndərov)**

**ZAUR USTACIN UŞAQ
POEZİYASINDA BƏDİİ
SƏNƏTKARLIQ SİSTEMİ**

yaxud
**UŞAQ DÜNYASI
ZAUR USTACIN GÖZÜ İLƏ**

BAKİ – 2026

Ayətəxan Ziyad (İsgəndərov).

Zaur Ustacın uşaq poeziyasında bədii sənətkarlıq sistemi, yaxud Uşaq dünyası Zaur Ustacın gözü ilə.
Azərbaycan dilində.

**Ön sözün müəllifi və
elmi redaktor:**

Kamal Camalov,
Pedaqogika elmləri doktoru,
Naxçıvan Müəllimlər institutunun professoru.

Rəyçilər:

Həcər Atakişiyeva, ədəbiyyatşünas-tənqidçi,
Günnur Ağayeva, ədəbiyyatşünas-tənqidçi.

Bakı "İmza" nəşrlər evi, 2026, 280 səh.

Monoqrafiyada Z.Ustacın uşaq şeirlərinin sənətkarlıq xüsusiyyətləri, poetik təfəkkürü və uşaq psixologiyasını dərinlən duymaq bacarığını özündə əks etdirən mühüm yaradıcılıq istiqamətləri tədqiq-təhlil süzgəcindən keçirilir.

Yeni tipli didaktik təlim və tərbiyə vasitələrinin – məktəbin, elmin, maarifin, bədii ədəbiyyatın, məktəblərdə dünyəvi elmlərin, həmçinin ana dilinin tədrisinin, yeni (müasir) məzmunlu kitabların və əsərlərin meydana gəlməsinin tərbiyə nəzəriyyəsinin demokratik məcrada inkişafına göstərdiyi təsirin mahiyyəti aydınlaşdırılır, yeni dövrdə müəllim və ümumiyyətlə, tərbiyəçi şəxsiyyətinə verilən tələblər, bir çox şairlərin (Zahid Xəlil, Rafiq Yusifov, Qəşəm İsaəyli və d.) bu məsələdə mövqe və baxışları, irəli sürdükləri tələb və meyarlar təhlil olunur.

ISBN: 978-9952-37-843-6

© Ayətəxan Ziyad (İsgəndərov) 2026

ÖN SÖZ ƏVƏZİ
yaxud
AYƏTXAN ZİYAD – SƏNƏT VƏ ŞƏXSİYYƏT
DÜNYASININ ELMİ PANORAMASI

Kamal Camalov,
Pedaqogika elmləri doktoru,
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun professoru,
Əməkdar müəllim, “Qızıl Qələm” mükafatı laureatı
E-mail: kamal.camalov@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1977-7250>

Uşaq poeziyası bədii yaradıcılığın elə bir sahəsidir ki, burada sənətkarlıq yalnız poetik formanın kamilliyi ilə deyil, eyni zamanda uşağın psixoloji aləminə nüfuz etmək, onun hiss və düşüncələrini estetik müstəvidə ifadə etmək bacarığı ilə ölçülür. Uşaqlar üçün yazılan hər bir poetik nümunə sadəcə ritmik mətn deyil, həm də mənəvi tərbiyə, estetik zövq və milli-mədəni dəyərlərin formalaşmasına xidmət edən bədii-estetik vasitədir. Bu baxımdan, Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər birliklərinin üzvü, yazıçı-jurnalist, tədqiqatçı Ayətəxan Ziyadın (İsgəndərov) “Zaur Ustacın uşaq poeziyasında bədii sənətkarlıq sistemi, yaxud uşaq dünyası Zaur Ustacın gözü ilə” adlı monoqrafiyasında uşaq poeziyası müəllifinin sənətkarlıq xüsusiyyətləri, poetik təfəkkürü və uşaq psixologiyasını dərinlən duymaq bacarığını özündə əks etdirən mühüm yaradıcılıq istiqamətləri tədqiq-təhlil süzgəcindən keçirilir. A.Ziyad monoqrafiyada sona qədər Z.Ustac

yaradıcılığını həm müasirlik, həm millilik, həm də islamçılıq ənənələrindən təhlil etmiş, bu üçünün uğurlu sintezinə nail olmağa çalışmışdır. Belə bir təşəbbüs XX əsrin əvvəllərində “türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək” milli-ideoloji tərbiyə düsturuna çevrilmiş və bu gün də bizim milli dövlətçiliyimizin, dövlətçilik ideologiyamızın əsas xətlərini təşkil edir.

A.Ziyad monoqrafiyada yeni tipli didaktik təlim və tərbiyə vasitələrinin – məktəbin, elmin, maarifin, bədii ədəbiyyatın, məktəblərdə dünyəvi elmlərin, həmçinin ana dilinin tədrisinin, yeni (müasir) məzmunlu kitabların və əsərlərin meydana gəlməsinin tərbiyə nəzəriyyəsinin demokratik məcrada inkişafına göstərdiyi təsirin mahiyyətini aydınlaşdırır; yeni dövrdə müəllim və ümumiyyətlə, təbiyəçi şəxsiyyətinə verilən tələbləri, bir çox şairlərin (Zahid Xəlil, Rafiq Yusif oğlu, Qəşəm İsabəyli və d.) bu məsələdə mövqe və baxışlarını, irəli sürdüləri tələb və meyarları təhlil edir; Azərbaycan maarifçilərinin islam aləminin bir hissəsi olan Azərbaycan mühitində qadın-ana təbiyəsinin spesifikasi, xüsusiyyətləri haqqında düşüncələrinə, habelə mühafizəkar, ənənəvi təbiyə qanunlarından qurtuluş yolu barədə mülahizələrinə aydınlıq gətirir; tədqiqatçı alim və maarifpərvərlərin sosial mühit, təbiyə problemi ilə bağlı mülahizə və fikirlərini təhlil edir; qadının cəmiyyətdə rolu və qadın təbiyəsi barədə təbiyəçi ideoloqlarımızın nəzəri ideyaları və əməli təşəbbüslərini bir sistem halında üzə çıxarır; çağdaş dövr ideoloqların yeni tipli şəxsiyyətin formalaşdırılması, milli özünü-

dərk, qadın təhsili və tərbiyəsi ilə bağlı fikir və ideyalarını ümumiləşdirir; şair Z.Ustacın əqli, əxlaqi, mənəvi, dini, fiziki, estetik, əmək, humanizm tərbiyəsinin məqsədi, məzmunu, təşkili xüsusiyyətləri ilə bağlı fikirlərini tərbiyə nəzəriyyəsinin mühüm komponenti kimi təhlil edir.

A.Ziyad diqqəti xüsusilə ona yönəldir ki, şair Z.Ustac uşaq dünyasını yalnız müşahidə etmir, onu uşağın daxili aləminin məntiqi ilə dərk edir, poetik təxəyyülün imkanları vasitəsilə estetik obrazlar sisteminə çevirir. Monoqrafiyada Z.Ustacın uşaq şeirlərində uşağın psixoloji aləmi poetik düşüncənin əsas istiqamətlərindən biri kimi diqqəti cəlb edir. Vurğulanır ki Z.Ustac uşağı yalnız hadisələrin iştirakçısı kimi deyil, duyğuları, arzuları, maraqları və xəyalları ilə yaşayan müstəqil bir şəxsiyyət kimi təqdim edir. Onun poetik mətnlərində uşağın təbiətə münasibəti, ailəyə bağlılığı, dostluq hissi, vətən sevgisi və öyrənmək həvəsi sadə bədii detallar vasitəsilə canlandırılır. Bu sadəlik zahiri xarakter daşıyır; əslində isə poetik mətnlərin daxilində dərin psixoloji müşahidələr və incə emosional çalarlar gizlənir. Şair uşaq təfəkkürünün təbiiliyini qorumaqla oxucuda səmimiyyət hissi yaradır, onun daxili aləmini zorakı didaktikadan uzaq şəkildə poetik təsvir predmetinə çevirir.

A.Ziyadın tədqiqatçılıq səriştəliyi ondadır ki, monoqrafiyanı oxuyan zaman oxucuda belə bir fikir formalaşacaq: Z.Ustacın poetik düşüncəsinin əsasını milli-mənəvi dəyərlər, vətənpərvərlik, humanizm, zəhmətə hörmət və ailə sevgisi təşkil edir. Bu baxımdan onun yaratdığı uşaq obrazları yalnız fərdi xarakter daşımır, həm də milli mənəvi dəyərlərin daşı-

yıcısı kimi çıxış edir. Şair uşağı gələcəyin vətəndaşı kimi təqdim edir və onun mənəvi inkişafını cəmiyyətin gələcək taleyi ilə əlaqələndirir. Buna görə də Z.Ustacın uşaq poeziyasında obrazların daxili aləmi müəllifin estetik ideali ilə vəhdət təşkil edir. Uşaq obrazları həyatsevər, xeyirxah, zəhmətkeş, mərhəmətli və doğma yurda bağlı xarakterlər kimi təqdim olunmaqla oxucuda mənəvi kamillik meyarlarını formalaşdırır.

İddiaçı Ziyad Ayətxan mühüm bir cəhəti də önə çəkərək çox düzgün vurğulayır ki, Z.Ustacın uşaq poeziyasında bədii sənətkarlıq sisteminin mühüm komponentlərindən biri obrazlı poetik dildir. Şair uşaqların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq sadə, anlaşıqlı və axıcı dil seçir. Bununla yanaşı, poetik ifadə imkanlarından ustalıqla istifadə etməsi mətnlərin estetik təsir gücünü artırır. Təşbeh, metafora, epitet, personifikasiya kimi bədii təsvir vasitələri uşağın təsəvvür dünyasını genişləndirən poetik funksiyaya malikdir. Təbiət hadisələrinin canlı varlıq kimi təqdim edilməsi, quşların, çiçəklərin, küləyin və günəşin insan xüsusiyyətləri ilə təsvir olunması uşağın təbiətlə emosional ünsiyyətini gücləndirir. Belə poetik yanaşma uşaq təfəkkürünün obrazlı düşünmə xüsusiyyətləri ilə uyğunluq təşkil edir və bədii qavrayışı asanlaşdırır.

Monoqrafiyada şairin şeirlərini oxuyub vərəqlədikcə görürük ki, onun sənətkarlığında ritm və ahəng xüsusi yer tutur. Uşaq şeirinin musiqililiyi onun qavranılmasını və yadda qalmasını təmin edən əsas amillərdəndir. Z.Ustac ritmik bütövlüyə, qafiyə sisteminə və intonasiya ahənginə xüsusi diqqət yetirir. Misraların melodik quruluşu uşağın nitq inki-

şafına müsbət təsir göstərməklə yanaşı, poetik mətni estetik zövqlə mənimsəməsinə də şərait yaradır. Burada ritm yalnız forma elementi deyil, həm də emosional təsir vasitəsi kimi çıxış edir.

Tədqiqatçının haqlı qənaətinə, folklor poetikasıdan yaradıcı şəkildə bəhrələnmək Z.Ustacın uşaq poeziyasının səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biridir. Xalq yaradıcılığına məxsus obrazlar, təkrarlar, sadə sintaktik quruluş, atalar sözlərinin ruhu, tapmaca və yanıltmac üslubunun elementləri şairin poetik dilində yeni estetik məzmun qazanır. Bu xüsusiyyət uşaqların milli-mədəni yaddaşının formalaşmasına xidmət edir və onların xalqın mənəvi irsi ilə erkən yaşlardan tanış olmasına imkan yaradır. Folklor motivlərinin müasir poetik düşüncə ilə sintezi şairin sənətkarlığının mühüm göstəricilərindən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

A.Ziyadın Zaur Ustacın yaradıcılığı nümunələri üzərində apardığı müşahidələrdən və gəldiyi qənaətdən aydın olur ki, şair uşaq poeziyasında didaktiklik bədii-estetik meyarlarla uşağa nəsihət vermək məqsədini açıq şəkildə ön plana çəkmir; əksinə, ideyanı poetik obrazlar və həyat hadisələri vasitəsilə təqdim edir. Bunun nəticəsində əxlaqi nəticə oxucuya hazır şəkildə deyil, bədii mətnin daxili məntiqindən doğan təbii qənaət kimi çatdırılır. Məhz bu xüsusiyyət onun uşaq şeirlərinin həm tərbiyəvi, həm də estetik dəyərini artırır.

Uşaq oxucusunun estetik zövqünün formalaşdırılması Z.Ustac yaradıcılığının əsas məqsədlərindən biri kimi diqqəti cəlb edir. Şair gözəllik anlayışını yalnız təbiət təsvirləri ilə məhdudlaşdırmır, onu növcavanların, insanın davranışında,

münasibətlərində, əməksevərliyində, xeyirxahlığında və vətən sevgisində də göstərir. Beləliklə, uşaq oxucusu poetik mətni oxumaqla həm bədii gözəlliyi duyur, həm də mənəvi-estetik dəyərləri mənimsəyir. Bu cəhət uşaq poeziyasının təربiyəvi funksiyasını estetik funksiyası ilə vəhdətdə təqdim edir.

Monoqrafiyada diqqətimi çəkən bölmələrdən biri də “Milli kimlik” və vətənpərvərlik probleminin qoyuluş yöntəmi” oldu. Tədqiqat materiallarının təhlili deməyə əsas verir ki, “milli kimlik” Z.Ustacın yaradıcılığında yalnız vətən, torpaq, bayraq kimi anlayışların sadalanması deyil; uşağın özünü milli yaddaşın, dilin, tarixin, ailənin və mənəvi dəyərlərin davamı kimi hiss etməsi prosesidir. “Vətənpərvərlik” də bu mənada hazır şüar deyil, uşağın duyğu dünyasında tədricən formalaşan mənəvi münasibətdir. Müəllif yazır ki, “Zaur Ustacın “Zəngəzur” adlı şeirində bu tarixi məqamın uşaq dili ilə lirik, ancaq sadə, azyaşlının dərk edə biləcəyi qədərdə vətənin bir parçası olaraq təqdim edilməsi, əslində, gələcək nəsillərin şüuruna tarixi ədalətsizliyin unudulmaması və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü ideyasının aşılınması deməkdir. Zaur Ustac bu mövzunu sadə, lakin ideoloji cəhətdən çox dolğun şəkildə təqdim edir” [bax: səh.45].

Göstərilən fakt bir daha təsdiq edir ki, uşaq ədəbiyyatında milli kimlik məsələsi ilk baxışda sadə və aydın görünən mövzulardan biri təsiri bağışlasa da, mahiyyət etibarilə olduqca mürəkkəb mənəvi-psixoloji və estetik hadisədir. Çünki uşaq üçün millilik hələ nəzəri anlayış deyil; o, bu anlayışı ana dilində, ailə münasibətlərində, doğma təbiətdə,

xalqın adət-ənənələrində, tarixi yaddaşda və Vətənə bağlılıq duyğusunda yaşayaraq mənimsəyir. Bu baxımdan uşaq poeziyasında milli kimliyin ifadəsi uşağa müəyyən ideyaları təlqin etməkdən daha çox, onun mənsubiyyət duyğusunu poetik şəkildə formalaşdırmaq məsələsidir.

Aparılan araşdırma kontekstində Z.Ustacın uşaq poeziyasına bu prizmadan yanaşdıqda diqqəti cəlb edən əsas cəhətlərdən biri də milli dəyərlərin uşağın yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun poetik obrazlara çevrilməsidir. Şair üçün Vətən yalnız coğrafi məkan deyil, uşağın emosional yaddaşında yaşayan doğma dünyadır. Ana, ata, məktəb, doğma yurd, təbiət, dil, bayraq, tarix və xalq anlayışları bu dünyanın ayrı-ayrı, lakin bir-birini tamamlayan komponentləri kimi çıxış edir. Beləliklə, milli kimlik abstrakt ideyadan konkret hissə, yaşantıya və poetik duyğuya çevrilir.

Bu məqamda Z.Ustacın vətənpərvərlik mövzusunə yanaşma üsulunun mühüm xüsusiyyəti meydana çıxır: şair uşağa “Vətəni sevməlisən” deməklə kifayətlənmir, Vətəni sevməyin emosional əsaslarını yaratmağa çalışır. Doğma torpağın təbiəti, onun tarixi, insanları və milli-mənəvi yaddaşı haqqında poetik təsəvvürlər uşağın şüurunda Vətən obrazını bütövləşdirir. Bu baxımdan vətənpərvərlik onun poeziyasında yalnız ideoloji məzmun deyil, həm də estetik və psixoloji kateqoriya kimi meydana çıxır.

Aparılan təhlil göstərir ki, Z.Ustacın uşaq dünyasına münasibətində milli kimlik anlayışı həm də milli yaddaşın qorunması ilə bağlıdır. Uşaq keçmişə yalnız tarixi faktlar vasitəsilə deyil, poetik obrazlar və emosional assosiasiyalar

yolu ilə mənimsəyir. Tarixdən gələn qəhrəmanlıq, torpağa bağlılıq, şəhidlik, mübarizə və qələbə kimi anlayışların uşağın dünyasına daxil olması onun milli yaddaşının formalaşmasına xidmət edir. Burada mühüm olan odur ki, tarixi yaddaş uşağa ağır və mücərrəd bir informasiya kimi deyil, onun hisslərinə toxunan poetik obraz kimi təqdim edilir.

A.Ziyadın əldə etdiyi nəticəyə görə Zaur Ustac yaradıcılığında dil milli kimliyin mühüm daşıyıcılarından biridir. Uşağın ana dilində düşünməsi, danışması və poetik sözün estetik imkanlarını duyması onun milli-mənəvi özünüdərkinin ilkin mərhələlərindən biridir. Bu səbəbdən uşaq poeziyasında dilin sadəliyi heç də poetik imkanların məhdudluğu anlamına gəlmir. Əksinə, sadə və axıcı dil vasitəsilə uşağın milli söz xəzinəsi ilə emosional əlaqəsi yaradılır. Xalq danışığı dilinin intonasiyası, folklor yaddaşından gələn ifadə tərzii və milli obrazlar şeirin uşağa doğmalığını artırır.

Bu poeziyada vətənpərvərlik anlayışının başqa bir mühüm tərəfi mənəvi davranışla bağlılığıdır. Vətəni sevmək yalnız yüksək səsle söylənən bir hiss kimi deyil, yaxşı insan olmaq, doğma dilə və torpağa hörmət etmək, böyüyə ehtiram göstərmək, zəhməti qiymətləndirmək, təbiəti qorumaq, dostluğa və sədaqətə dəyər vermək kimi mənəvi keyfiyyətlərlə tamamlanır. Belə yanaşma vətənpərvərlik anlayışını dar ideoloji çərçivədən çıxararaq ümumbəşəri mənəvi dəyərlərlə əlaqələndirir.

A.Ziyad tərəfindən aparılan faktların müqayisəli təhlili göstərir ki, Z.Ustacın uşaq poeziyasında milli və ümumbəşəri dəyərlər bir-birinə qarşı qoyulmur. Əksinə, milli olanın

dərindən mənimsənilməsi insanın ümumbəşəri dəyərlərə açılmasının başlanğıcı kimi təqdim olunur. Doğma dilə, torpağa, tarixə və milli yaddaşa bağlılıq başqa xalqlara və mədəniyyətlərə qarşı münasibətin inkarı deyil; insanın öz mənəvi kimliyini dərk etməsinin əsas şərtlərindən biridir. Bu xüsusiyyət şairin vətənpərvərlik konsepsiyasına daha geniş estetik və fəlsəfi mənə qazandırır.

Bütün bunların fonunda “milli kimlik” məsələsinin uşaq poeziyasında qoyuluşunu şüarçılıqdan poetik yaşantıya keçid kimi səciyyələndirmək mümkündür. Uşaq oxucu Vətəni yalnız haqqında danışılan bir anlayış kimi deyil, sevdiyi, təsəvvür etdiyi, duyduğu və mənəvi bağlılıq hiss etdiyi bir dünya kimi qəbul edir. Şairin sənətkarlığı da məhz bu nöqtədə özünü göstərir: böyük ictimai-mənəvi ideyaları uşağın psixoloji qavrayışına uyğun poetik ölçüyə gətirmək.

Nəticədə Z.Ustacın uşaq poeziyasında milli kimlik və vətənpərvərlik bir-birini tamamlayan iki mənəvi-estetik istiqamət kimi meydana çıxır. Milli kimlik uşağın “mən kiməm və haraya mənsubam?” sualına poetik cavab axtarışıdır, vətənpərvərlik həmin mənsubiyyətin emosional ifadəsidir. Bu baxımdan şairin uşaq poeziyası yalnız uşağa Vətəni sevdirmək məqsədi daşımır; daha mühüm bir missiyanı – Vətəni sevmə biləcək mənəvi şəxsiyyətin formalaşmasını qarşıya məqsəd qoyur.

Şairin yaradıcılıq irsində əmək tərbiyəsi də mühüm ideya-estetik istiqamətlərdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Onun əsərlərində əmək yalnız insan fəaliyyətinin zəruri forması kimi deyil, həm də şəxsiyyətin mənəvi kamilləşməsinə,

məsuliyyət hissini və həyat mövqeyinin formalaşmasına təsir göstərən mühüm amil kimi təqdim olunur. Şair fərdin və cəmiyyətin rifahının əməksevərlik, zəhmət və məqsədyönlü fəaliyyətlə bilavasitə bağlı olduğunu vurğulayır, əməyə münasibətdə məsuliyyətli və yaradıcı yanaşmanı təbliğ edir. Bu baxımdan əmək mövzusunun poetik təqdimatı tərbiyəvi məzmunla yanaşı, sosial-mənəvi mahiyyət də daşıyır.

Şairin yaradıcılıq konsepsiyasında insanın mənəvi və estetik inkişafı da mühüm yer tutur. O, gənc nəslin yalnız bilikli və bacarıqlı deyil, eyni zamanda duyumlu, zövqlü, gözəlliyi dərk və qiymətləndirmə qabiliyyətinə malik şəxsiyyət kimi formalaşmasına xüsusi əhəmiyyət verir. Bu mənada onun əsərlərində estetik tərbiyə insanın ümumi mənəvi inkişafının ayrılmaz komponenti kimi çıxış edir. Təbiətə, sənətə, gözəlliyə və insan münasibətlərinə estetik münasibətin formalaşdırılması şairin yaradıcılığında tərbiyəvi ideyanın mühüm istiqamətlərindən birini təşkil edir.

Beləliklə, əmək və estetik tərbiyə şairin yaradıcılığında bir-birindən təcrid olunmuş mövzular deyil, şəxsiyyətin hər-tərəfli formalaşmasını təmin edən qarşılıqlı əlaqəli mənəvi-estetik dəyərlər sistemi kimi səciyyələnir. Əmək insanın fəaliyyət və məsuliyyət mədəniyyətini, estetik tərbiyə isə onun dünyaya, təbiətə, sənətə və gözəlliyə münasibətini formalaşdırır. Bu iki istiqamətin vəhdəti şairin insan və şəxsiyyət konsepsiyasının mühüm cəhətlərindən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

Z.Ustacın yaradıcılıq irsinin ümumi mənzərəsi göstərir ki, onun poetik dünyasında əmək, milli kimlik, vətənpərvər-

lik, mənəvi-əxlaqi və estetik dəyərlər bir-birindən təcrid olunmuş mövzular deyil, şəxsiyyətin formalaşmasını şərtləndirən vahid mənəvi-estetik sistemin tərkib hissələridir. Şair üçün insanın kamilliyi yalnız müəyyən bilik və bacarıqlara yiyələnməklə məhdudlaşmır; bu kamillik həm də doğma dilə, vətənə və milli-mənəvi dəyərlərə bağlılıq, əməyə məsuliyyətli münasibət, gözəlliyi duymaq və qiymətləndirmək, xeyirxahlıq və humanizm kimi keyfiyyətlərin vəhdətində təzahür edir.

Bu baxımdan Z.Ustacın yaradıcılığında tərbiyəvi ideya hazır hökmlər və didaktik çağırışlar şəklində deyil, bədii obraz, poetik düşüncə və emosional yaşantı vasitəsilə təqdim olunur. Şairin sənətkarlığının mühüm xüsusiyyəti də məhz bundan ibarətdir: o, ictimai və mənəvi əhəmiyyət daşıyan ideyaları oxucuya birbaşa təlqin etmək əvəzinə, onları estetik qavrayışın predmetinə çevirir. Nəticədə əmək məsuliyyətin, vətənpərvərlik mənsubiyyət duyğusunun, estetik tərbiyə isə gözəlliyə və həyata münasibətin formalaşmasına xidmət edən mənəvi dəyərlər kimi mənalanır.

Müəllif şairin yaradıcılığında xüsusi olaraq bu məqamı vurğulayır ki, milli və ümumbəşəri dəyərlər qarşılaşdırılmış, əksinə, biri digərini tamamlayır. Doğma yurda və milli-mənəvi irsə bağlılıq insanpərvərlik, xeyirxahlıq, zəhmətsevərlik və gözəllik duyğusu kimi ümumbəşəri keyfiyyətlərlə vəhdətdə təqdim edilir. Bu xüsusiyyət Zaur Ustacın yaradıcılıq mövqeyinə yalnız tərbiyəvi deyil, həm də ciddi estetik və fəlsəfi məzmun qazandırır.

Nəticə etibarilə, A.Ziyad Zaur Ustacın yaradıcılıq irsində mənəvi dəyərləri təbliğ etmiş, bu dəyərləri özündə birləşdirən şəxsiyyət modeli kimi formalaşdırmaqdır. Onun poetik qəhrəmanı zəhməti qiymətləndirən, Vətəninə və milli məsuliyyətini dərk edən, gözəlliyi duymağı bacaran, mənəvi məsuliyyət daşıyan və cəmiyyət qarşısında öz missiyasını anlayan insandır. Bu mənada tədqiqatçı Ayətxan müəllim şair Z.Ustacın yaradıcılığına bütöv şəkildə yanaşaraq, burada insanın mənəvi, sosial, milli və estetik inkişafını bir araya gətirən ardıcıl və məqsədyönlü sənət konsepsiyasının mövcud olduğu qənaətinə gəlmişdir.

İnanırıq ki, “Zaur Ustacın uşaq poeziyasında bədii sənətkarlıq sistemi yaxud uşaq dünyası Zaur Ustacın gözü ilə” adlı bu monoqrafiya A.Ziyad yaradıcılığının daha dərinlən öyrənilməsi istiqamətində yeni elmi araşdırmalara stimül verəcək, müəllifin gələcək tədqiqatları üçün də möhkəm elmi zəmin yaradacaqdır. Tədqiqatçıya bu istiqamətdə davamlı elmi uğurlar, yaradıcılıq enerjisi və yeni nailiyyətlər arzulanır.

Çap edilib:

“Həftə işi” qəzeti, 20-26 avqust 2026.

Tədqiqat işi haqqında tədqiqatçı sözü

**Mehriban Sərdarova,
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru.**

“Çox dəyərli, əziz və hörmətli Ayətəxan müəllim. Xeyirli, uğurlu olsun. Allah qələminizə qüvvət, canınıza sağlamlıq, ruhunuza hüsur versin.

“İnsanı aşağı çəkən qüvvə nəfsdirsə, insanı yüksəldən yaradıcılıqdır”, - deyir Əbu Turxan. Siz daim hər cür aşağılıqdan yüksək duraraq yazıb-yaratmaqla, yaradıcılıqla məşğulsunuz. Allahın əzizi məhz belə insanlardır: hər şeyə rəğmən cözü ancaq yaradıcılıq axtarmaq, həyatın hər anını gözəlləşdirmək! Çünki yaradıcılıq, qeyd etdiyim kimi, yüksəlişdir, ucalıqdır, işıqdır və bu da öz növbəsində gözəllikdir. Allahdan gözəllik payınız bərəkətli olsun.

Mənim yaradıcılıq dəst-xəttimə xüsusi yanaşmanız və diqqətiniz üçün dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Əbu Turxan deyir: “Sevgi ilə yazılan, zamanla silinməz”.

2019-cu ildə “525-ci qəzet”də dərc olunan yazımı xüsusi incələməyiniz və mənim üslubumu “kəşf etməyiniz” heç vaxt yadımdan çıxmır. Sanki məni mənə tanıtdınız. Əbu Turxanın bu fikri məhz belə məqamlar üçündür: “Adətən adamlar özündə olanı başqasına bağışlayır, müdriklər isə səndə olanı sənə ərməğan edir”.

PS: Bu arada gün o gün oldu artıq (dissertasiya müdafiəsini nəzərdə tutur – A.Z.). Xırda-para işlərimi də qaydasına qoyum, Sizin kitablarınızı təhlil edəcəyəm inşaAllah!

Həcər Atakişiyeva,

“Yazarlar” jurnalının redaktoru,

Yaradıcılıq Komissiyasının sədri,

ədəbiyyatşünas-tənqidçi

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının elmi tədqiqi sahəsində mühüm hadisələrdən biri Ayətəxan Ziyadın (İsgəndərov) qələmə aldığı “Zaur Ustacın uşaq poeziyasında bədii sənətkarlıq sistemi, yaxud uşaq dünyası Zaur Ustacın gözü ilə” adlı monoqrafiyanın nəşridir. Müəllif bu əsərdə Z.Ustac yaradıcılığını müasir ədəbiyyatşünaslığın metodoloji prinsipləri əsasında araşdıraraq onun uşaq poeziyasının ideya-estetik, poetik və funksional xüsusiyyətlərini sistemli şəkildə təhlil etmişdir.

Monoqrafiyanın mündəricatı göstərir ki, tədqiqat nəzəri-konseptual əsaslardan başlayaraq XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında Z.Ustacın mövqeyinə qədər geniş elmi istiqamətləri əhatə edir. Əsərdə uşaq ədəbiyyatının mahiyyəti, milli kimlik, vətənpərvərlik ideyası, türklük və bütöv Azərbaycan düşüncəsinin poetik ifadəsi, ana dili mövzusu, qafiyə sistemi, qadın və qız obrazları, adlar sistemi, bədii obrazların yaradılması texnologiyası kimi mühüm məsələlər ayrıca fəsilər şəklində araşdırılır. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı milli bədii fikrin ən mühüm və dinamik inkişaf edən sahələrindən biridir. Bu ədəbiyyat yalnız uşaqlar üçün yazılmış bədii mətnlərin məcmusu deyil, həm də xalqın mənəvi dəyərlərinin, milli kimliyinin, estetik zövqünün, əxlaqi

prinsiplərinin və dünyagörüşünün yeni nəslə ötürülməsini təmin edən mühüm mədəni institutdur.

Uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasında, onun vətənə, ana dilinə, milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığının formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu əvəzsizdir. Bu baxımdan uşaq poeziyası təkcə estetik zövq formalaşdırmır, həm də pedaqoji, psixoloji və sosial funksiyaları özündə birləşdirən çoxşaxəli yaradıcılıq sahəsi kimi çıxış edir. Müasir dövrdə qloballaşma proseslərinin sürətlənməsi, informasiya texnologiyalarının həyatın bütün sahələrinə nüfuz etməsi və uşaqların informasiya məkanında yeni təsirlərlə üz-üzə qalması uşaq ədəbiyyatına olan tələbləri də dəyişmişdir. Artıq uşaq yazıçısından yalnız maraqlı və yaddaqalan əsərlər yazmaq deyil, həm də milli düşüncəni, mənəvi dəyərləri, vətənpərvərlik hissini, humanizm ideyalarını müasir bədii-estetik meyarlarla təqdim etmək tələb olunur. Bu baxımdan müasir Azərbaycan uşaq poeziyasında fərdi yaradıcılıq üslubu ilə seçilən müəlliflərin elmi şəkildə araşdırılması xüsusi aktualıq kəsb edir. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının son onilliklərdə qazandığı uğurlar sırasında Z.Ustacın yaradıcılığı xüsusi yer tutur. Onun şeirlərində uşağın daxili aləmi, milli düşüncə tərz, vətən sevgisi, ana dilinə bağlılıq, ailə dəyərləri, təbiətə məhəbbət və digər yüksək mənəvi keyfiyyətlər sadə, səmimi, ancaq eyni zamanda yüksək poetik sənətkarlıqla təqdim olunur. Şairin əsərlərində uşaqlar yalnız hadisələrin iştirakçısı deyil, həm də fəal düşünən, hiss edən, öyrənən və cəmiyyətə münasibət bildirən surət və obrazlar kimi təqdim edilir. Bu xüsusiyyət Z.Ustac yaradıcılığını müasir Azərbaycan uşaq

poeziyasında fərqləndirən əsas cəhətlərdən biridir.

Bədii yaradıcılığın elmi aspektdən araşdırılması ədəbiyyatşünaslığın mühüm istiqamətlərindən biridir. Hər bir sənətkarın poetik dünyası yalnız mövzu dairəsi ilə deyil, istifadə etdiyi bədii ifadə vasitələri, obrazlar sistemi, kompozisiya xüsusiyyətləri, dil və üslub zənginliyi, ritm, qafiyə, poetik struktur və estetik prinsiplər baxımından da qiymətləndirilməlidir. Belə tədqiqatlar həm müəllifin yaradıcılıq fərdiliyini üzə çıxarır, həm də bütövlükdə milli ədəbiyyatın inkişaf meyllərini müəyyən etməyə imkan verir. Bu baxımdan A.Ziyadın (İsgəndərov) qələmə aldığı monoqrafiya Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında mühüm elmi hadisə kimi qiymətləndirilə bilər. Müəllif ilk dəfə olaraq Z.Ustacın uşaq poeziyasını yalnız mövzu və ideya baxımından deyil, həm də poetik sistem, bədii struktur, obrazlar aləmi, kompozisiya, poetika, funksionallıq və sənətkarlıq prinsipləri baxımından kompleks şəkildə araşdırmışdır. Monoqrafiya geniş nəzəri baza üzərində qurulmuş, müasir ədəbiyyatşünaslığın metodoloji prinsiplərinə söykənərək müəllif yaradıcılığına sistemli yanaşma nümayiş etdirmişdir. Kitabın mündəricatı müəllifin tədqiqat imkanlarının genişliyini aydın şəkildə göstərir. Əsərdə əvvəlcə uşaq ədəbiyyatının nəzəri-konseptual problemləri araşdırılır, daha sonra XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında Z.Ustacın mövqeyi müəyyənləşdirilir. Bundan sonra müəllif milli kimlik, vətənpərvərlik, türklük ideyası, Bütöv Azərbaycan məfkurəsi, ana dili problemi, qafiyə sistemi, qadın və qız obrazlarının poetik modeli, adlar sistemi, bədii obrazların yaradılması texnologiyası, poetik dinamika,

ritm və kompozisiya kimi çoxsaylı məsələləri elmi təhlilə cəlb edir. Bu mövzuların hər biri ayrıca tədqiqat istiqaməti kimi işlənərək Zaur Ustacın poetik dünyasının bütöv mənzərəsini yaratmağa xidmət edir. Monoqrafiyanın diqqətçəkən xüsusiyyətlərindən biri də müəllifin yalnız nəzəri mülahizələrlə kifayətlənməyib irəli sürdüyü mülahizələri Z.Ustacın konkret əsərləri üzərində təhlillərlə əsaslandırmasıdır. “Ağıllı Gülər”, “Tuncay”a və digər şeirlər poetik baxımdan təhlil edilir, obrazların funksional xüsusiyyətləri, poetik dinamika, ritm, kompozisiya və bədii ifadə vasitələrinin işlənmə prinsipləri elmi arqumentlərlə şərh olunur. Bu yanaşma tədqiqatın həm nəzəri, həm də praktik əhəmiyyətini artırır.

Monoqrafiyada Z.Ustac yaradıcılığı digər Azərbaycan uşaq yazıçılarının əsərləri ilə müqayisəli şəkildə dəyərləndirilir, məktəbəqədər təhsil sistemində uşaq poeziyasının funksiyası və pedaqoji əhəmiyyəti ayrıca araşdırılır. Bu mövqe əsərin yalnız filoloji deyil, həm də pedaqoji və metodik baxımdan dəyərini yüksəldir.

Diqqətçəkən cəhətlərdən biri Z.Ustac yaradıcılığının digər Azərbaycan uşaq yazıçılarının əsərləri ilə müqayisəli şəkildə araşdırılmasıdır. Bu yanaşma şairin milli uşaq ədəbiyyatındakı yerini daha obyektiv müəyyənləşdirməyə imkan yaradır. Eyni zamanda, məktəbəqədər təhsil kontekstində uşaq poeziyasının funksiyası, pedaqoji əhəmiyyəti və tərbiyəvi potensialı da ayrıca tədqiqat predmeti kimi təqdim edilir. A.Ziyad elmi mühakimələrini faktlar, poetik nümunələr və nəzəri müddəalarla əsaslandırır.

Tədqiqatın dili, elmi olsa da, oxunaqlıdır. Və bu xüs-

siyyət kitabı həm ədəbiyyatşünaslar, həm magistr və doktorantlar, həm də müəllimlər üçün dəyərli mənbəyə çevirir.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı milli bədii fikrin mühüm istiqamətlərindən biri olmaqla yanaşı, gələcək nəslin mədəni-estetik tərbiyəsində, milli kimlik şüurunun formalaşmasında və ümumbəşəri dəyərlərin mənimsənilməsində mühüm rol oynayır. Bu baxımdan müasir uşaq poeziyasının ayrı-ayrı nümayəndələrinin yaradıcılığının elmi əsaslarla araşdırılması təkcə ədəbiyyatşünaslıq üçün deyil, həm də pedaqogika, psixologiya və mədəniyyətşünaslıq baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Son illər Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı sahəsində aparılan tədqiqatlar göstərir ki, bu istiqamətdə sistemli və fundamental araşdırmalara ciddi ehtiyac mövcuddur.

Əsər məhz bu ehtiyacdən doğan, elmi dəyəri və metodoloji yeniliyi ilə seçilən sanballı tədqiqat əsərlərindəndir. Monoqrafiyanın ümumi məzmunu göstərir ki, müəllif Z.Ustac yaradıcılığına yalnız bir şairin poetik irsi kimi deyil, bütövlükdə XXI əsr Azərbaycan uşaq poeziyasının inkişaf meyllərini əks etdirən mühüm bədii hadisə kimi yanaşmışdır. Bu yanaşma əsərin elmi əhəmiyyətini artırmaqla yanaşı, müəllifin tədqiqat obyektini geniş filoloji kontekstdə qiymətləndirməsinə imkan vermişdir.

Monoqrafiyada irəli sürülən nəzəri fikirlər və aparılan poetik təhlillər göstərir ki, Z.Ustacın yaradıcılığı müasir Azərbaycan uşaq poeziyasının ideya-estetik inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən mühüm nümunələr sırasındadır. Əsərin diqqət çəkən cəhətlərindən biri tədqiqatın sistemli və ardı-

cıl qurulmasıdır: müəllif əvvəlcə uşaq ədəbiyyatının nəzəri-konseptual problemlərinə toxunur, daha sonra Z.Ustac yaradıcılığını müxtəlif aspektlərdən – ideya məzmunu, poetik strukturu, bədii sənətkarlıq sistemi, obrazlar aləmi, kompozisiya xüsusiyyətləri, ritm, qafiyə, dil və üslub, funksionallıq və poetik dinamika baxımından təhlil edir. Bu metodoloji ardıcılıq oxucuda bütöv elmi təsəvvür formalaşdırır və müəllifin irəli sürdüyü nəticələrin inandırıcılığını artırır.

Müəllif əsaslandırır ki, Z.Ustacın uşaq şeirlərində bu ideyalar sadəcə çağırış və şüar səviyyəsində deyil, yüksək bədii-estetik keyfiyyətlərə malik obrazlar, simvollar və poetik vasitələr vasitəsilə təqdim olunur. Belə yanaşma uşaqlarda milli özünüdərk hissənin formalaşmasına xidmət etməklə yanaşı, onların estetik zövqünün inkişafına da müsbət təsir göstərir.

Kitabın mühüm üstünlüklərindən biri də tədqiqatçının poetika məsələlərinə xüsusi diqqət yetirməsidir. Qafiyə sistemi, poetik ritm, kompozisiya quruluşu, bədii obrazların yaradılma texnologiyası, adlar sistemi, qadın və qız surətlərinin poetik modeli kimi problemlərin Z.Ustacın yaradıcılığında bu qədər geniş və sistemli şəkildə araşdırıldığı ilk dəfədir.

Xüsusilə “Ağıllı Gülər” şeirinin kompozisiya və funksional strukturu, poetik sürət və hərəkətilik parametrləri ilə bağlı təhlillər müəllifin poetik mətnə müasir nəzəri baxışını nümayiş etdirir. Bu qism araşdırmalar monoqrafiyanın yalnız konkret bir müəllifin yaradıcılığı haqqında deyil, ümumilikdə Azərbaycan uşaq poeziyasının poetik qanunauyğunluqları

barədə də mühüm elmi nəticələr ortaya qoyduğunu göstərir.

Əsərdə Z.Ustac yaradıcılığının digər Azərbaycan uşaq yazıçılarının poetik irsi ilə müqayisə edilməsi də xüsusi elmi əhəmiyyət daşıyır. Müqayisəli təhlil nəticəsində müəllif Z.Ustacın fərdi yaradıcılıq üslubunu, poetik dünyasının özünəməxsus cəhətlərini və milli uşaq ədəbiyyatındakı yerini daha dolğun şəkildə müəyyənləşdirə bilmişdir. Bu yanaşma tədqiqatın obyektivliyini təmin edən əsas amillərdən biri kimi diqqəti cəlb edir.

Monoqrafiyanın digər mühüm cəhəti onun pedaqoji istiqamətdə də aktual əhəmiyyət daşımasıdır. Məktəbəqədər təhsil kontekstində uşaq poeziyasının funksiyalarının araşdırılması, şeirlərin tərbiyəvi və didaktik potensialının qiymətləndirilməsi əsərin praktik əhəmiyyətini artırır. Bu xüsusiyyət kitabdan ali məktəblərdə, müəllim hazırlığında, metodik vəsaitlərin hazırlanmasında və uşaq ədəbiyyatı üzrə elmi araşdırmalarda istifadə imkanlarını genişləndirir. A.Ziyadın elmi üslubu dəqiq, ardıcıl və əsaslandırılmışdır. Müəllif nəzəri müddəalarını konkret poetik nümunələrlə möhkəmləndirir, elmi nəticələrini faktlara söykənərək təqdim edir. Bu isə monoqrafiyanın akademik səviyyəsini yüksəldən əsas xüsusiyyətlərdən biridir.

Elmi xarakter daşmasına baxmayaraq, dili sadə və anlaşıqlı qələmə alındığından əsər geniş oxucu auditoriyası üçün də əlçatan görünür. Bütün bunlar göstərir ki, monoqrafiya Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tədqiqi istiqamətində yeni elmi mərhələni ifadə edən fundamental araşdırmaadır. Kitab yalnız Z.Ustac yaradıcılığının sistemli elmi təhlili ilə

məhdudlaşmır, eyni zamanda müasir Azərbaycan uşaq poeziyasının poetik inkişaf meyllərini, estetik prinsiplərini və nəzəri problemlərini də işıqlandırır.

Monoqrafiya elmi yeniliyi, metodoloji bütövlüyü, faktoloji zənginliyi və nəzəri ümumiləşdirmələri ilə Azərbaycan filologiyasının mühüm nailiyyətlərindən biri hesab oluna bilər. Əsər gələcək elmi tədqiqatlar üçün etibarlı mənbə olmaqla yanaşı, uşaq ədəbiyyatı sahəsində çalışan alimlər, müəllimlər, doktorantlar, magistrantlar və bu sahəyə maraq göstərən bütün oxucular üçün dəyərli elmi qaynaqdır. Əsər Z.Ustac yaradıcılığının milli ədəbiyyat tarixində layiqli yerinin müəyyənləşdirilməsinə mühüm töhfə verir və Azərbaycan uşaq poeziyasının gələcək elmi tədqiqi üçün yeni istiqamətlər açır.

Monoqrafiya müasir Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının elmi tədqiqinə mühüm töhfə verən sanballı əsərdir. Kitab Z.Ustac yaradıcılığının poetik sistemini ilk dəfə bu qədər geniş və sistemli şəkildə araşdırmaqla yanaşı, uşaq poeziyasının nəzəri problemlərinin öyrənilməsinə də yeni elmi baxış gətirir. Əsər gələcək tədqiqatlar üçün etibarlı elmi mənbə olmaqla yanaşı, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişaf tarixinin öyrənilməsində də mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Məqalədən məqsədimiz oxucuya təqdim olunan monoqrafiyanın elmi məziyyətlərini, tədqiqat metodologiyasını, struktur xüsusiyyətlərini, nəzəri yeniliklərini və Azərbaycan uşaq ədəbiyyatşünaslığının inkişafındakı rolunu qiymətləndirmək idi ki, gümin edirik ki, buna qismən də olsa, müvəf-

fəq olmağa səy göstərdik.

Z.Ustac yaradıcılığının öyrənilməsinə həsr olunan bu töhfə, A.Ziyadın elmi yanaşmasının üstünlüklərini tədqiq etməklə və əsərin müasir Azərbaycan filologiyası və uşaq ədəbiyyatının nəzəri problemlərinin araşdırılması nöqtəyindən elmi dəyərini üzə çıxarmaqla yanaşı, monoqrafiyanın gələcək tədqiqatlar üçün əhəmiyyətli rolunu da müəyyənləşdirir.

Çap edilib:

“Yazarlar” jurnalı 6-12 avqust 2026,

“Həftə içi” qəzeti, 6-12 avqust 2026.

Günnur Ağayeva,

ədəbiyyatşünas-tənqidçi

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında son illərin diqqət-çəkən elmi hadisələrindən biri yazıçı-jurnalist, tədqiqatçı A.Ziyadın “Zaur Ustacın uşaq poeziyasında bədii sənətkarlıq sistemi, yaxud Uşaq dünyası Zaur Ustacın gözü ilə” adlı fundamental monoqrafiyasının nəşridir. Bu əsər təkcə bir müəllifin yaradıcılığına həsr olunmuş araşdırma deyil, bütövlükdə müasir Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının nəzəri-estetik problemlərini əhatə edən sanballı elmi tədqiqat nümunəsidir. Azərbaycan ədibləri həmişə uşaq tərbiyəsinə xüsusi diqqət göstərmişlər. Dahi Nizamidən tutmuş müasirimiz Z.Ustaca qədər söz adamları bu məsələyə ciddi və məsuliyyətli bir iş kimi baxmışlar.

Ən yaxın keçmişimizə nəzər salsaq, A.A.Bakıxanovun xidmətləri xüsusilə diqqətəlayiqdir. Belə ki, Abbasqulu ağa Bakıxanov uşaq tərbiyəsinə maarifçiliyin əsas hesab etmiş, pedaqoji görüşlərini məşhur “Təhzibül-əxlaq” (Əxlaqın tərbiyəsi) əsərində sistemləşdirmişdir. O, uşaqların fiziki və əqli inkişafına xüsusi önəm vermiş, təlim-tərbiyə prosesinin erkən yaşlardan mərhələli şəkildə, valideynlərin nümunəsi və mülayim münasibəti əsasında qurulmasını tövsiyə etmişdir.

A.A.Bakıxanovun uşaq tərbiyəsi ilə bağlı əsas prinsipləri aşağıdakılardır: Nümunəvi valideynlik: O, uşaqların tərbiyə olunmasında ən təsirli vasitənin böyüklərin özlərinin əxlaqlı davranması və şəxsi nümunə göstərməsi olduğunu vurğulamışdır;

Mülayimlik və mərhəmət: Tərbiyə prosesində fiziki

cəzanın və kobudluğun əleyhinə olmuş, uşaqlara qarşı səbirli və mehriban davranmağı məsləhət görmüşdür;

Elm və əmək: Uşaqların elmə, biliyə və faydalı əməyə yönləndirilməsini vacib saymış, tənbelliyi və boş dayanmağı bəşəri eyiblərin ən pisi hesab etmişdir.

Müasir dövrümüzdə də bu cür fundamental əsaslar üzərində bərqərar olmuş uşaq ədəbiyyatımız haqqında çox danışılır, lakin bu sahənin poetikası, sənətkarlıq sistemi və estetik mahiyyəti barədə geniş, sistemli araşdırmaların sayı o qədər də çox deyil. A.Ziyad məhz bu boşluğu doldurmağa çalışaraq Z.Ustacın uşaq poeziyasını ayrıca bir elmi tədqiqat obyektinə kimi araşdırmış, onun yaradıcılığını yalnız məzmun baxımından deyil, poetik quruluşu, bədii sistemi, obrazlar aləmi, dil və üslub xüsusiyyətləri baxımından da təhlil etmişdir.

Monoqrafiyanın ən mühüm cəhətlərindən biri müəllifin uşaq ədəbiyyatına yeni baxış ortaya qoymasıdır. A.Ziyad israrla vurğulayır ki, uşaq ədəbiyyatı sadəcə uşaqlardan bəhs edən əsərlər deyil; həqiqi uşaq ədəbiyyatı uşağın dünyasını yaşadan, onun düşüncə tərzini, hisslərini, duyğularını və baxış bucağını bədii şəkildə əks etdirən əsərlərdir: *“Bədii sözün uşağın mənəvi inkişafına təsiri danılmazdır. Erkən yaşlarda qarşılaşılan poetik mətnlər, çoxlarının düşündüyü kimi, yalnız dil vərdişlərinin formalaşmasına xidmət etmir, eyni zamanda uşağın obrazlı düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirir, onun emosional yaddaşını zənginləşdirir və estetik zövqünün əsaslarını yaradır. Bu baxımdan uşaq poeziyası sadəliklə dərinliyin, aydınlıqla bədii təsir gücünün üzvi*

vəhdəti üzərində qurulan xüsusi yaradıcılıq sahəsi kimi diqqəti cəlb edir.”

Bu fikir kitab boyunca müxtəlif elmi arqumentlərlə əsaslandırılır və Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının klassik nümunələri ilə müqayisədə inkişaf istiqamətləri göstərilir.

Müəllif yalnız Z.Ustac yaradıcılığı ilə kifayətlənmir. O, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tarixi inkişaf yoluna nəzər salır, folklordan başlayaraq klassik və müasir dövrə qədər uzanan zəngin ədəbi prosesi ümumiləşdirir. Xalq yaradıcılığı nümunələri, Abdulla Şaiq, Zəhid Xəlil və digər görkəmli uşaq ədiblərinin yaradıcılığı fonunda XXI əsr uşaq poeziyasının yeni xüsusiyyətləri təhlil olunur: ***“Çünki, məsələn, VI sinfin tədris proqramında N.Gəncəvinin “Yaralı bir uşağın dastanı” ilə “Nizami Gəncəvi-Ata nəsihəti-Kamran M.Yunis” (mənbə: “Uşaq bilik portalı”) əsərləri uşaq mənzum hekayələri kimi, həmçinin, “Atanın oğluna nəsihəti”, “Kərpickəsən kişinin dastanı”, eləcə də, S.Vurğunun “Azərbaycan”, “Ana”, “Ceyran”, “Dağlar”, B.Vahabzadənin “Kitab”, “Müəllim”, “Bayraq”, “İlk dərs” və bunun kimi bir sıra əsərlər uşaq ədəbiyyatı nümunəsi kimi təqdim olunur ki, əslində həmin əsərlər heç də uşaq şeirləri deyil, uşaqlar üçün yazılmış, yaxud uşaqlardan bəhs edən əsərlərdir”.***

Kitabın diqqətçəkən məqamlarından biri də Z.Ustac yaradıcılığının yalnız poetik deyil, pedaqoji baxımdan da qiymətləndirilməsidir. Müəllif göstərir ki, Z.Ustacın “Güllünün şeirləri”, “Güllünün şeirləri”, “Gülüzənin şeirləri”, “A1” kimi kitabları uşağın əlifba, rəqəmlər, təbiət, Vətən və ailə

haqqında ilk təsəvvürlərinin formalaşmasına xidmət edən bədii nümunələrdir: ***“Unudulmamalıdır ki, uşaq ədəbiyyatı uşaqlarla bağlılığı olan yox, uşaq dünyasını anladığımız, mənimsədiyimiz və yenidən yaşadığımız anları qələmə alan əsərlərdir”***. Bu əsərlərdə didaktika poetik ahənglə birləşərək uşağın düşüncə dünyasına təbii şəkildə daxil olur.

A.Ziyadın tədqiqatında ən maraqlı məqamlardan biri də XXI əsr uşağının psixologiyasına münasibətdir. Müəllif hesab edir ki, bu günün uşağı əvvəlki nəsillərin uşağından fərqlənir; o, texnologiya ilə yaşayan, informasiyanı sürətlə qəbul edən, fərqli düşünən bir nəsildir. Deməli, müasir uşaq ədəbiyyatı da həmin uşağın maraq və psixologiyasına uyğun qurulmalıdır. Bu baxımdan Z.Ustacın şeirləri müasir uşağın həyat ritmini, dünyagörüşünü və təfəkkürünü əks etdirən uğurlu nümunələr kimi təqdim olunur: ***“Uşaq əsərlərinə nümunə olaraq isə, məsələn, Z.Xəlilin “Uçan çıraqlar”, “Mən rəngləri tanıyıram”, “Göydən üç alma düşdü”, “Torağaylar oxuyur”, “Cırtıdanla Azmanın yeni sərgüzəştləri”, “Здравствуй, Джыртдан!” və s. şeir və nəsr kitablarına daxil edilən əsərləri, Zaur Ustacın “Gülünün şeirləri”, “A1”, “Gülüzənin şeirləri” kitablarına daxil edilmiş şeirləri göstərə bilərik.”***

Monoqrafiyanın üstünlüklərindən biri də təqiqatın zəngin nəzəri bazaya söykənməsidir. Müəllif Azərbaycan və dünya uşaq ədəbiyyatı nəzəriyyəsinə aid elmi mənbələrdən istifadə edir, poetika, obraz sistemi, kompozisiya, ritm, dil, üslub, bədii sadəlik və sənətkarlıq problemlərini müasir filoloji metodologiya əsasında şərh edir. Bu yanaşma kitabı

təkcə publisistik yox, həm də akademik dəyəərə malik bir elmi əsərə çevirir.

Əsərin dili xüsusi qeyd olunmalıdır. Elmi araşdırma olmasına baxmayaraq, kitab ağır terminologiyaya qapılmaz. Müəllif mürəkkəb nəzəri fikirləri sadə və anlaşıqlı üslubda təqdim edir. Bu isə monoqrafiyanı yalnız filoloqlar üçün deyil, müəllimlər, tələbələr, valideynlər, kitabxanaçılar və ümumiyyətlə uşaq ədəbiyyatına maraq göstərən geniş oxucu auditoriyası üçün də maraqlıdır.

Monoqrafiyanın mühüm xidmətlərindən biri də Z.Ustac yaradıcılığını müasir Azərbaycan uşaq poeziyasında ayrıca bir hadisə kimi təqdim etməsidir. Müəllif göstərir ki, Z.Ustac uşağın dili ilə danışmağı, onun duyğularını hiss etməyi, sadə sözlə böyük mənalar ifadə etməyi bacaran şairdir. Bu xüsusiyyətlər onun əsərlərini sadəcə uşaq şeiri deyil, həm də milli uşaq poeziyasının müasir inkişaf mərhələsinin nümunəsi kimi qiymətləndirməyə əsas verir: *“Z.Ustacın uşaq əsərləri azyaşlının özünü görüb-biləcəyi, deyilənləri dərk edib qəbul edə biləcəyi, sevə-sevə könlünə və koksünə hopdurub dilə gətirə biləcəyi şeirlərdir. Kitab oxumaqda hələ səriştəsiz olan azyaşlı bu şeirləri ona görə sevir, qəbul edir ki, Z.Ustac azyaşlılar üçün nəzərdə tutduğu şeirlərin alt qatında uşağın özünü görməyi bacarır, onun dünya-görüşü sərhəddinə enir, azyaşlının həyatda seyrçi nəzərlərlə gördüklərinə baxışlarını müəyyənləşdirməyi və bu BAXIŞ-LARIN SEHRİNƏ düşüb onları misralara çevirməyi bacarır:*

“Bax, bu bina məktəbdir,

Burdan keçirəm hər gün,
Yeyirəm tez böyüyüm
Məktəbli olam bir gün”.

“Eyvanda gül-çiçəklər...
Əylənib oynayırıq.
Biz eyvandan heç zaman
Aşağı boylanmırıq”.

Kitabın başqa bir mühüm cəhəti isə gələcək tədqiqatlara yol açmasıdır. Burada irəli sürülən nəzəri müddəalar gələcəkdə Azərbaycan uşaq poeziyası üzrə yazılacaq dissertasiyalar, monoqrafiyalar və elmi məqalələr üçün ciddi metodoloji baza rolunu oynaya bilər.

Əslində A.Ziyad bu kitabla təkcə Z.Ustac yaradıcılığını araşdırmır. O, bütövlükdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının bugünkü inkişaf səviyyəsini, problemlərini və perspektivlərini göstərir, uşaq poeziyasına münasibətdə yeni elmi baxış formalaşdırmağa çalışır: *“Əlbəttə, tədqiqatçı üçün mövzunu hansı yöndə işləməsinin elə də ciddi önəmi yoxdur. Əksinə, “uşaqlar üçün əsərlərində” anlayışı “uşaq əsərlərinin” anlayışı ilə müqayisədə daha geniş, əhatəli məzmun daşıdığı üçün tədqiqatçıya mövzuya daha şaxəli yanaşmaq – yazıcının həm uşaq əsərlərini, həm də uşaqlar haqqında yazdığı əsərləri tədqiqata cəlb etmək imkanı yaradır. “Uşaq yazıçısı necə və kimlər ola bilər?” sualını V.Q.Belinski belə cavablandırır: “Uşaq yazıçısının yaranması üçün olduqca çox şərtlər vardır: nəcib, sevən, diqqətli, sakit, körpəcə sadədil bir qəlb, yüksək məlumatlı bir idrak, predmetlərə*

aydın bir baxış, yalnız canlı bir təsəvvür deyil, həm də şairənə bir xəyal, hər şeyi canlı, zəngin surətlər halında təsəvvür etməyə qabil bir xəyal lazımdır”.

Nəticə etibarilə monoqrafiya müasir Azərbaycan filologiyasının dəyərli elmi nailiyyətlərindən biridir. Bu əsər həm Z.Ustac yaradıcılığının elmi şəkildə öyrənilməsi, həm də Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının nəzəri əsaslarının zənginləşdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. A.Ziyadın gəldiyi qəti nəticə belədir: *“Qətiyyətli olaraq qəbul etmək gərəkdir ki, uşaq ədəbiyyatı – sadəcə uşaqlar haqqında yazılan, yaxud uşaqlardan bəhs edən, uşaqlarla bağlılığı olan əsərlər yox, uşaq dünyası və bu dünyanın içində uşağın özü görünən əsərlərdir. Uşaq ədəbiyyatı – uşağı anladığımız, dərk etdiyimiz, uşaq dünyasını mənimsədiyimiz və içimizə hopdurub onu təzədən yaşadığımız anları qələmə alan əsərlərdir.”*

Belə əsərlər göstərir ki, uşaq ədəbiyyatı heç də “kiçiklər üçün yazılan sadə mətnlər” deyil. O, xalqın gələcəyini formalaşdıran böyük mənəvi məktəbdir. A.Ziyadın monoqrafiyası da bu məktəbin elmi pasportu kimi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında öz layiqli yerini tutur.

Çap edilib:

“Olaylar” qəzeti,

7-13 aprel 2026-cı il.

Mövzuya keçməzdən əvvəl

MÜƏLLİFDƏN,

yaxud

TƏDQIQATIN NƏZƏRİ KONSEPTUAL ƏSASLARI

Uşaq ədəbiyyatı milli bədii təfəkkürün formalaşmasında və gələcək nəsillərin estetik dünyagörüşünün istiqamətləndirilməsində mühüm rol oynayan ədəbi sahələrdəndir. Bu sahə yalnız müəyyən yaş qrupu üçün nəzərdə tutulmuş mətnlər toplusu kimi deyil, həm də cəmiyyətin mənəvi dəyərlər sistemini, tarixi yaddaşını və mədəni identikliyinə gələcəyə daşıyan ideya-estetik platforma kimi dəyərləndirilməlidir. Məhz buna görə də, uşaq ədəbiyyatı problemi uzun illərdir həm dünya, həm də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında aktual elmi istiqamətlərdən biri olaraq qalmaqdadır.

Bədii sözün uşağın mənəvi inkişafına təsiri danılmazdır. Erkən yaşlarda qarşılaşılan poetik mətnlər, çoxlarının düşündüyü kimi, yalnız dil vərdislərinin formalaşmasına xidmət etmir, eyni zamanda uşağın obrazlı düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirir, onun emosional yaddaşını zənginləşdirir və estetik zövqünün əsaslarını yaradır. Bu baxımdan uşaq poeziyası sadəliklə dərinliyin, aydınlıqla bədii təsir gücünün üzvi vəhdəti üzərində qurulan xüsusi yaradıcılıq sahəsi kimi diq-

qəti cəlb edir.

Azərbaycan ədəbiyyatında uşaqlar üçün yazmaq ənənəsi zəngin tarixi köklərə malikdir. Folklor nümunələrindən başlayaraq klassik ədəbiyyata, oradan isə müasir dövrə qədər uzanan bu xətt göstərir ki, uşaq auditoriyasına yönəlmiş bədii düşüncə heç vaxt ədəbi prosesdən kənarda qalmamışdır. Laylalar, tapmacalar, saymacalar, nağıllar və digər şifahi xalq yaradıcılığı nümunələri uşağın dünyanı dərk etməsinin ilkin poetik modeli kimi çıxış etmiş, sonrakı yazılı ədəbiyyat üçün möhkəm estetik baza yaratmışdır.

Zaman keçdikcə uşaq ədəbiyyatı yalnız folklor çərçivəsi ilə məhdudlaşmamış, peşəkar bədii yaradıcılığın mühüm istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Maarifçilik dövründən etibarən uşaqların tərbiyəsi, savadlanması və dünyagörüşünün genişlənməsi məsələləri yazıçı və şairlərin diqqət mərkəzində dayanmış, bu isə uşaq ədəbiyyatının ideya-məzmun diapazonunu xeyli genişləndirmişdir. Nəticədə bu sahədə yaranan mətnlər həm pedaqoji, həm də estetik funksiyanı paralel şəkildə daşımağa başlamışdır.

Müasir mərhələdə uşaq poeziyasına münasibət daha çox onun bədii keyfiyyətləri kontekstində müəyyənləşdirilir. Artıq bu sahəyə yalnız didaktik mətnlər prizmasından yanaşmaq qənaətbəxş hesab olunmur. Əksinə, uşaqlar üçün yazılan poetik nümunələrin sənətkarlıq səviyyəsi, poetik strukturu, obrazlar sistemi və dil xüsusiyyətləri xüsusi elmi maraq doğurur. Çünki estetik cəhətdən zəif olan mətnlərin tərbiyəvi təsiri də uzunömürlü olmur; yalnız yüksək bədii dəyərə malik əsərlər oxucunun yaddaşında qalaraq onun mənən formalaş-

masına real təsir göstərə bilər.

Uşaq poeziyasının əsas xüsusiyyətlərindən biri mürəkkəb fikirlərin sadə və anlaşıqlı ifadə forması ilə təqdim edilməsidir. Lakin bu sadəlik zahiri xarakter daşıyır; əslində isə belə mətnlərin arxasında ciddi poetik düşüncə, dəqiq struktur quruculuğu və məqsədyönlü bədii seçim dayanır. Şairdən tələb olunan ən mühüm keyfiyyətlərdən biri uşağın psixoloji dünyasını duymaq, onun qavrama imkanlarını düzgün qiymətləndirmək və bədii materialı həmin imkanlara uyğun şəkildə modelləşdirməkdir.

Bu kontekstdə uşaq poeziyası yalnız “kiçiklər üçün ədəbiyyat” anlayışı ilə məhdudlaşdırıla bilməz. O, bütövlükdə milli ədəbiyyatın tərkib hissəsi kimi ümumi poetik inkişaf qanunauyğunluqlarına tabedir və ədəbi prosesdə baş verən yeniliklərdən birbaşa təsirlənir. Ədəbiyyatda müşahidə olunan janr axtarırları, üslub yenilikləri, obraz yaratma meylləri və dil eksperimentləri müəyyən transformasiyalarla uşaq poeziyasında da öz əksini tapır.

Tədqiqatçılar haqlı olaraq qeyd edirlər ki, uşaqlar üçün yazmaq bəzən böyükələr üçün yazmaqdan daha çətinidir. Çünki burada müəllif həm bədii səviyyəni qorumağa, həm də mətnin qavranılmasını asanlaşdırmağa məcburdur. Həddindən artıq sadələşdirmə bədii dəyəri zəiflədə, həddindən artıq mürəkkəblik isə mətnlə oxucu arasında məsafə yarada bilər. Deməli, uğurlu uşaq poeziyası məhz bu iki xəttin – sadəlik və sənətkarlığın tarazlığı üzərində formalaşır.

Müasir Azərbaycan uşaq poeziyası da məhz bu meyarlar fonunda dəyərləndirilməlidir. Bu sahədə qələmə alınan

poetik nümunələr milli düşüncə tərzinin qorunması, ana dilinin estetik imkanlarının nümayişi və yeni nəslin bədii zövqünün formalaşdırılması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də konkret yaradıcılıq nümunələrinin poetika və sənətkarlıq aspektindən araşdırılması yalnız bir müəllifin yaradıcılığını öyrənmək deyil, eyni zamanda uşaq poeziyasının ümumi inkişaf meyllərini müəyyənləşdirmək baxımından da elmi aktuallıq daşıyır.

Təqdim olunan monoqrafiya da məhz bu elmi ehtiyacdən irəli gələrək hazırlanmışdır. Araşdırmanın başlıca məqsədi uşaqlar üçün yaradılmış poetik mətnləri sistemli şəkildə təhlil etmək, onların bədii strukturunu müəyyənləşdirmək və sənətkarlıq xüsusiyyətlərini elmi-nəzəri kontekstdə ümumiləşdirməkdir. Bu yanaşma tədqiqat obyektinə yalnız təsviri müstəvidə deyil, analitik baxışla yanaşmağa, poetik mətnin daxili mexanizmlərini üzə çıxarmağa imkan verir.

Monoqrafiyada uşaqlar üçün qələmə alınmış poetik yaradıcılıq nümunələri ədəbi-nəzəri düşüncə kontekstində tədqiqata cəlb edilir, onların sənətkarlıq xüsusiyyətləri, poetik strukturu və ideya-estetik mahiyyəti kompleks şəkildə dəyərləndirilir. Araşdırma zamanı həm Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında formalaşmış elmi-nəzəri müddəalara, həm də uşaq ədəbiyyatının poetikası, bədii obraz nəzəriyyəsi, janr xüsusiyyətləri və bədii mətnin struktur problemləri ilə bağlı fundamental tədqiqatlara istinad edilmişdir. Bununla yanaşı, mövzunun daha dolğun şərhə məqsədilə müasir filoloji yanaşmalar, poetika və interpretasiya metodlarından da istifadə olunmuşdur.

Araşdırmanın obyektini təşkil edən poetik yaradıcılıq nümunələri müasir Azərbaycan uşaq poeziyasının səciyyəvi xüsusiyyətlərini özündə əks etdirməklə yanaşı, bədii düşüncənin inkişaf istiqamətlərini izləməyə də imkan verir. Diqqəti cəlb edən əsas cəhətlərdən biri poetik mətnlərin daxili strukturunda müşahidə olunan sistemlilik, ifadə vasitələrinin məqsədyönlü seçimi və mövzu ilə bədii forma arasında qorunan üzvi əlaqədir. Belə bir yanaşma göstərir ki, uşaqlar üçün yazılan poetik nümunələr təsadüfi bədii improvizələrin deyil, düşünülmüş yaradıcılıq strategiyasının nəticəsi kimi meydana çıxmışdır.

Monoqrafiyada təhlilə cəlb olunan mətnlər ilk növbədə poetika problemi çərçivəsində nəzərdən keçirilir. Poetika burada yalnız formal göstəricilərin məcmusu kimi deyil, bədii mətnin daxili enerjisini müəyyənləşdirən estetik sistem kimi dərk olunur. Şeirin ritmik quruluşu, intonasiya imkanları, qafiyə təşkilatı, obrazlılıq səviyyəsi və dilin emosional-ekspressiv çalarları bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə araşdırılaraq ümumi sənətkarlıq mənzərəsini formalaşdırır. Bu isə poetik mətnə bütöv struktur kimi yanaşmağın zəruriliyini bir daha təsdiqləyir.

Tədqiqat zamanı xüsusi diqqət yetirilən məsələlərdən biri də bədii sadəlik fenomenidir. Uşaqlar üçün nəzərdə tutulan poetik mətnlərdə sadəlik çox vaxt zahiri xüsusiyyət kimi qəbul edilsə də, əslində bu keyfiyyət ciddi yaradıcılıq zəhmətinin nəticəsi olaraq meydana çıxır. Fikrin aydın və yığcam şəkildə ifadəsi, artıq təsvir elementlərindən qaçmaq, emosional təsiri minimum söz vasitəsilə təmin etmək yüksək

sənətkarlıq tələb edən poetik davranış formasıdır. Bu baxımdan sadəlik və primitivlik anlayışlarının eyniləşdirilməsi elmi baxımdan doğru hesab edilə bilməz; əksinə, həqiqi bədii sadəlik poetik kamilliyin göstəricilərindən biridir.

Monoqrafiyada poetik mətnlərin dil xüsusiyyətləri də ayrıca elmi maraq doğuran istiqamət kimi araşdırılır. Dilin təbii axıcılığı, danışiq elementləri ilə ədəbi normanın tarazlaşdırılması, sözlərin semantik tutumundan maksimum istifadə olunması və ifadənin ahəngdar quruluşu uşaqların mətnlə ünsiyyətini asanlaşdıran mühüm amillər kimi dəyərləndirilir. Dilin bu şəkildə təşkili yalnız kommunikativ funksiyanı yerinə yetirmir, eyni zamanda estetik zövqün formalaşmasına da xidmət edir.

Bədii obraz problemi tədqiqatın aparıcı xəttlərindən birini təşkil edir. Uşaq poeziyasında obrazın funksiyası təkcə təsvir yaratmaqla məhdudlaşmır; o, həm də uşağın emosional təcrübəsini genişləndirən, onun dünyanı qavrama modelini zənginləşdirən estetik vasitə kimi çıxış edir. Obrazların aydınlığı, yadda qalanlığı və psixoloji inandırıcılığı poetik mətnin təsir gücünü artıran başlıca amillər sırasındadır. Bu baxımdan obraz yaratma texnologiyasının araşdırılması sənətkarlıq məsələlərinin daha dərinləndirilməsinə şərait yaradır.

Tədqiqat çərçivəsində kompozisiya quruluşu da diqqətdən kənarda qalmır. Poetik mətnin başlanğıcı ilə sonu arasında qurulan məntiqi və emosional əlaqə, bəndlərin daxili harmoniyası, ideyanın mərhələli şəkildə açılması kimi xüsusiyyətlər şeirin bədii bütövlüyünü təmin edir. Kompozisiya

yalnız texniki quruluş deyil, həm də oxucu diqqətini istiqamətləndirən, poetik fikrin qəbulunu asanlaşdıran struktur mexanizmdir.

Araşdırmada sənətkarlıq anlayışı geniş semantik çərçivədə şərh olunur. Burada söhbət təkcə texniki ustalıqdan getmir; sənətkarlıq eyni zamanda müəllifin bədii dünyagörüşünü, mövzuya yanaşma mədəniyyətini və poetik məsuliyyətini özündə ehtiva edən çoxqatlı kateqoriyadır. Mövzu seçiminin aktuallığı, ideyanın təqdimetmə forması, emosional tonun sabitliyi və estetik ölçü hissi bu kateqoriyanın əsas komponentləri kimi nəzərdən keçirilir.

Monoqrafiyada ənənə və yenilik münasibətlərinə də xüsusi yer ayrılmışdır. Hər bir yaradıcılıq nümunəsi müəyyən ədəbi ənənə üzərində formalaşsa da, onun dəyəri bu ənənəni necə davam etdirməsi və hansı yeni estetik çalarlarla zənginləşdirməsi ilə ölçülür. Təhlil göstərir ki, poetik mətnlərdə klassik uşaq ədəbiyyatından gələn aydınlıq, səmimiyyət və humanist ruh qorunmaqla yanaşı, müasir poetik düşüncənin təsiri də aydın hiss olunur. Bu sintez yaradıcılığın dinamik xarakterini nümayiş etdirir.

Tədqiqat prosesində uşağın psixoloji dünyası ilə poetik ifadə arasında qurulan əlaqə də nəzərdən keçirilir. Uşağın təxəyyülünün sərhədsizliyi, emosional reaksiyalarının səmimiyyəti və dünyaya qarşı açıq münasibəti poetik mətnin strukturunda nəzərə alınmalı olan mühüm faktorlardır. Bu xüsusiyyətlərin düzgün qiymətləndirilməsi bədii mətnin həm anlaşılqı, həm də təsirli olmasına zəmin yaradır.

Monoqrafiyanın metodoloji istiqaməti analitik yanaşma

ilə ümumiləşdirməni birləşdirməyə əsaslanır. Ayrı-ayrı poetik nümunələrin detallı təhlili ümumi nəzəri nəticələrin əldə olunmasına xidmət edir. Beləliklə, konkret faktlardan çıxış edərək daha geniş elmi qənaətlər formalaşdırmaq mümkün olur ki, bu da tədqiqatın obyektivliyini təmin edən əsas şərtlərdən biridir.

Araşdırmada əldə edilən müşahidələr göstərir ki, uşaqlar üçün yazılan poetik mətnlərin uğuru ilk növbədə bədii ölçü hissənin qorunmasından asılıdır. Həddindən artıq didaktizm poetik təsiri zəiflətdiyi kimi, ideya yükünün yetərsizliyi də mətnin estetik dəyərini azalda bilər. Optimal variant isə ideya ilə bədii formanın tarazlaşdırıldığı, emosional təsirin təbii şəkildə yarandığı poetik model hesab olunur.

Monoqrafiyanın elmi yeniliyi təhlilə cəlb olunan poetik yaradıcılığın sistemli şəkildə poetika və sənətkarlıq aspektindən dəyərləndirilməsindədir. Bu yanaşma təkcə ayrı-ayrı mətnlərin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə deyil, həm də onların qarşılıqlı əlaqəsini izləməyə, ümumi yaradıcılıq prinsipini üzə çıxarmağa imkan verir. Nəticədə poetik mətnlər vahid estetik sistem daxilində nəzərdən keçirilir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti də diqqətə layiqdir. Burada irəli sürülən elmi müddəalar uşaq poeziyasının öyrənilməsi ilə məşğul olan tədqiqatçılar üçün metodoloji baza rolunu oynaya, eyni zamanda bu sahəyə maraq göstərən oxucuların bədii mətnə daha şüurlu yanaşmasına kömək edə bilər. Bundan əlavə, əldə edilən nəticələr uşaq ədəbiyyatının gələcək tədqiqat istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi baxımından da əhəmiyyətli hesab oluna bilər.

Beləliklə, təqdim olunan monoqrafiya poetik yaradıcılığı sənətkarlıq meyarları əsasında dəyərləndirməklə uşaqlar üçün yazılan ədəbiyyatın estetik potensialını üzə çıxarmağı qarşıya məqsəd qoyur. Araşdırma göstərir ki, yüksək bədii keyfiyyətlərə malik poetik mətnlər yalnız müəyyən yaş dövrünün deyil, bütövlükdə milli ədəbi düşüncənin inkişafına xidmət edən mühüm mədəni fakt kimi qiymətləndirilməlidir. Bu baxımdan tədqiqatda irəli sürülən elmi yanaşmalar uşaq poeziyasının bədii mahiyyətini daha dərinlən anlaməğa və onun ədəbi prosesdəki yerini obyektiv şəkildə müəyyənleşdirməyə imkan verir.

Araşdırma prosesində əldə edilən nəticələr uşaq ədəbiyyatının nəzəri problemlərinin öyrənilməsinə müəyyən töhfə vermək niyyəti daşıyır. Monoqrafiyanın filoloqlar, tədqiqatçılar, müəllimlər və uşaq ədəbiyyatı ilə maraqlanan hər kəs üçün faydalı elmi mənbə olacağına inanırıq.

Ayətəxan Ziyad (İsgəndərov),
Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər
birliklərinin üzvü, yazıçı-jurnalist, tədqiqatçı

UŞAQ ƏDƏBİYYATI (*uşaq əsəri*),

yoxsa

UŞAQLAR ÜÇÜN ƏDƏBİYYAT?

(*yoxsa uşaqlar haqqında yazılan və ya
uşaqlardan bəhs edən əsər?*)

Öncə uşaq ədəbiyyatı bilicilərinin ısrarlı qənaətini oxucu ilə bölüşmək, zənnimizcə, maraqlı olardı. O səbəbdən ki, məsələn, N.Gəncəvinin “Kərpickəsən qocanın hekayəti” qəbildən olan əsərləri kitabxanaların UŞAQ ƏDƏBİYYATI nümunəsi kimi təqdim etməkləri, həqiqətən, təəssüf doğurmaya bilmir...

Elə isə, N.Gəncəvinin “Kərpickəsən qocanın hekayəti” uşaq əsəridir, yoxsa uşaqlar haqqında yazılan və ya uşaqlardan bəhs edən əsər?

Məqalədə bu məsələlərə aydınlıq gətirilir. Qeyd olunur ki, bu mövzu illərlə qələm sahibləri, o cümlədən ədəbiyyatşünaslar və tənqidçilər tərəfindən birmənalı qarşılanmamış, konkret bir məcraya yönələ bilməmiş, bu gün də müzakirə predmeti olaraq qalmaqdadır. Hətta “uşaq ədəbiyyatı” nöqtəyi-nəzərindən yanaşılıb, amma “uşaqlar üçün” anlamında fəlsəfə doktoru dissertasiyalarının müdafiə olunduğu mövzular da var. Təəssüf ki, eyni çəşqınlıq kitabxanaların fəaliyyətində, başqa sözlə, kitabxana rəflərinin adlandırılmasında da müşahidə olunur.

Öncə “uşaq ədəbiyyatı (*uşaq əsəri*), yoxsa uşaqlar üçün ədəbiyyat (*uşaqlar üçün, yaxud uşaqlar haqqında və ya*

uşaqlardan bəhs edən əsərlər)” istilahlara mütəxəssislərin baxışı barədə.

Xüsusilə Zahid Xəlil, Füzuli Əsgərli, Bilal Həsənli və Şöhrət Məmmədova kimi uşaq ədəbiyyatı biliciləri israrlı olaraq bu qənaətdədirlər ki, “uşaq ədəbiyyatı” dedikdə 3-17, 18 yaşadək oxucular üçün yazılan ədəbiyyat nəzərdə tutulur. Həm də yazıçı hansı yaş mərhələsi üçün yazdığını, deyək ki, məktəbəqədər yaşda uşaqlar üçün (3-6 yaş); kiçik məktəb yaşı dövrü (6-10 yaş); yeniyetməlik dövrü (10-14 yaş); yoxsa ilkin gənclik yaş həddi üçün mü (14-17 yaş) yazdığını irəlicədən nəzərə almalıdır [3. səh.13; 2. səh.3]. “Uşaq əsəri yaratmaq üçün sənətkarda istedad, əməksevərliklə yanaşı dünyaya uşaq gözləri ilə baxmaq, uşaq dünyasının incəliklərindən baş çıxarmaq bacarığı lazımdır. Uşaqların bəyəmə biləcəyi yüksək sənət nümunəsi olan əsər yazmaq üçün sənətkarda bədii sözdən istifadə məharəti ilə yanaşı, uşaq qəlbinin, hiss və duyğularının təbiiliyi, sadəliyi, təvazöğkarlığı, saflığı olmalıdır” [2. səh.7].

Unudulmamalıdır ki, uşaq ədəbiyyatı uşaqlarla bağlılığı olan yox, uşaq dünyasını anladığımız, mənimsədiyimiz və yenidən yaşadığımız anları qələmə alan əsərlərdir.

Çünki, məsələn, VI sinfin tədris proqramında N.Gəncəvinin “Yaralı bir uşağın dastanı” ilə “Nizami Gəncəvi-Ata nəsihəti-Kamran M.Yunis” [Uşaq bilik portalı] əsərləri uşaq mənzum hekayələri kimi, həmçinin, “Atanın oğluna nəsihəti”, “Kərpickəsən kişinin dastanı”, eləcə də, S.Vurğunun “Azərbaycan”, “Ana”, “Ceyran”, “Dağlar”, B.Vahabzadənin

“Kitab”, “Müəllim”, “Bayraq”, “İlk dərs” və adlarını sonuncu olaraq sadaladığımız bu qism əsərlər uşaq ədəbiyyatı nümunəsi kimi təqdim olunur ki, əslində həmin əsərlər heç də uşaq şeirləri deyil, uşaqlar üçün yazılmış, yaxud uşaqlardan bəhs edən əsərlərdir.

Uşaq əsərlərinə nümunə olaraq isə, məsələn, Z.Xəlilin “Uçan çıraqlar”, “Mən rəngləri tanıyıram”, “Göydən üç alma düşdü”, “Torağaylar oxuyur”, “Cırtanla Azmanın yeni sərgüzəştləri”, “Здравствуй Джиртан!” və s. şeir və nəsr kitablarına daxil edilən əsərləri, Zaur Ustacın “Gülünün şeirləri”. “A1”, “Gülüzənin şeirləri” kitablarına daxil edilmiş şeirləri göstərə bilərik.

Şəxsən mən özüm müvafiq kafedraların birində dissertasiya mövzusunun təsdiqi zamanı belə bir narahatlığın müşahidəçisi olmuşam. Kafedra “filankəsin uşaq əsərlərinin sənətkarlıq məziyyətləri” adlı mövzunu təsdiq üçün Ali Attestasiya Komissiyasına göndərmişdi. Amma mövzu “filankəsin uşaqlar üçün əsərlərində sənətkarlıq məsələləri” adı ilə təsdiqlənib geri dönmüşdü. Bu hal kafedra əməkdaşları arasında ciddi narazılıqla qarşılandı: “Biz tədqiqat işini bu yöndə istəməmişdik”, “Bunlar fərqli məsələlərdir”,

Əlbəttə, tədqiqatçı üçün mövzunu hansı yöndə işləməsinin elə də ciddi önəmi yoxdur. Əksinə, “uşaqlar üçün əsərlərində” anlayışı “uşaq əsərlərinin” anlayışı ilə müqayisədə daha geniş, əhatəli məzmun daşdığı üçün tədqiqatçıya mövzuya daha şəxəli yanaşmaq - yazıcının həm uşaq əsərlərini, həm də uşaqlar haqqında yazdığı əsərləri tədqiqata cəlb etmək imkanı yaradır.

“Uşaq yazıçısı necə və kimlər ola bilər?” sualını V.Q.Belinski belə cavablandırır: “Uşaq yazıçısının yaranması üçün olduqca çox şərtlər vardır: nəcib, sevən, diqqətli, sakit, körpəcə sadədil bir qəlb, yüksək məlumatlı bir idrak, predmetlərə aydın bir baxış, yalnız canlı bir təsəvvür deyil, həm də şairanə bir xəyal, hər şeyi canlı, zəngin surətlər halında təsəvvür etməyə qabil bir xəyal lazımdır” [1. səh.12].

Haqqında bəhs olunan məsələyə münasibət yazıçı Zaur Ustacın baxışlarında belədir: o əsər hamı tərəfindən qəbul edilir ki, hər kəs oxuduğu “hər kəlmədə öz hiss və duyğularını görə bilir. Bir bənd şeiri min əhvalı oxucu oxuyur, hamısı da düşünür ki, bu sözlər məhz onun üçün deyilib. Söz sənətində ustalıq, ədəbiyyatda təqdim etmə bacarığı – obrazlılıq – məhz budur” [6. səh.123. “Obrazın özü” məqaləsi].

Tədqiqatçı Hədiyyə Şəfaqət isə belə mülahizə yürüdür: “... biz uşağı nə vaxt görə biliriksə, uşaq ədəbiyyatı o zaman yaranır. Uşağı görmək üçün gərək uşağın özü ola. Yəni, əyani material” [5.].

Fikrimizcə, mülahizənin daha dəqiq ifadə tərzində də mümkün idi. Başqa sözlə, fikrin “... biz uşağı nə vaxt görə biliriksə, uşaq ədəbiyyatı o zaman yaranır” kimi deyil, “hansı qələm nümunəsinin içində uşaq dünyası görünürsə, həmin əsəri uşaq ədəbiyyatı nümunəsi qəbul etmək olar” tərzində ifadəsi daha düzgün olardı.

Təbii ki, qələm sahibi ədəbi qəhrəmanını necə görürsə, hansı tərzdə qəbul edirsə, düşüncələrini o yöndə də qələmə alır. H.Şəfaqət “Problem” rubrikalı məqaləsində uşaq ədəbiyyatının qəhrəmanları haqqında mülahizələrinin ardını belə

ifadə edir: “uşaq çaşmalıdır, ayağı işləməlidir, “2” almalıdır, yeməyini dağıtmalıdır, süd içəndə ağzının böyür-başı bulanmalıdır. Uşaqdır axı” ... “Beləcə uşaq ədəbiyyatı yarada bilərik” [5].

Biz XXI əsrin uşağına bunlarımı tələq edirik? Pinti, XIX ərsdə, yaxud XX əsrin birinci yarısında qalmış, II Dünya Müharibəsindən çıxmış bir ölkənin uşağınımı? Azyaşlıya bu təbiətdə olan ədəbi qəhrəmanı təqdim etməklə onu bu simadamı görmək istəyirik?

Bəs azyaşlının özü necə? Bununla barışarmı?

Belə olan halda gəlin görək bu günün uşağı kimdir?

Mən XX əsrin II yarısında (1951-ci ildə) dünyaya gəlmiş nəslin nümayəndəsiyəm, bu yaşımda da mənə qaranlıq hər hansı iş əlimi bulaşdırmıram. Oğlum XX əsrin 80-ci illərinin əvvəlində (1981-ci ildə) dünyaya gəlib. Bir əlinin barmağının gücü çatmadığından iki əlinin barmaqlarını cüt-ləşdirib televizorun pultunun düyməsini basıb uşaq filmlərinə baxırdı. Onun oğlu Ziyad XXI əsrin əvvəllərində (5 noyabr 2006-cı il) doğulub. Hələ əməlli danışmağı, qaydasınca yeriməyi bacarmadığı vaxtlardı, diskı götürüb mənə uzadırdı ki, “baba, qoy”. Deyirdim ki, “mən bacarmıram, ata gəlib diskı qoyar, sən də baxarsan”. Sizcə mənə cavabı nə olsa yaxşıdır? “Məni qucağına götür, boyum çatsın, özüm qoyum”.

Mülahizəmi süd qardaşım Arif Dəmirovla bölüşəndə gülümsündü: sən XX əsrin 20-ci illərində (1923-cü il) dünyaya gəlmiş Ziyatxanın, Böyük Vətən Müharibəsinin ağır-acıları, sarsıntıları içində böyümüş təfəkkür sahibinin oğlusan, oğlun XX əsrin 80-ci illərinin əvvəlində dünyaya gəlmiş

nəslin. nəvən isə oğlunun oğludur, XXI əsrin əvvəllərində həyata göz açmış nəslin törəməsi.

Təxminən 80 illik zaman həddində doğulan üç nəslin nümayəndəsinin təfəkkür tərzinə, hansı inkişaf yolu keçildiyinə diqqət yetirdinizmi?

XXI əsrin nümayəndəsi budur: qamışdan, qarğıdan “at” düzəldib çapan yox, səhərdən axşama qədər planşetlə, mobil telefonla, kompüterlə əlləşən!

Deməli, bu günün uşaq ədəbiyyatı da kimlər üçün yazıldığı ilə hesablaşmalıdır. Yazıçı “süd içəndə ağzının böyür-başını bulaşdıran” uşaq üçün yox, planşetlə oyuncaq kimi davranan uşaq üçün yazdığını ruhən qəbul etməlidir.

Əlbəttə, bunu da təbii qəbul etməliyik ki, uşaq – öz uşaq ömrünü yaşamalıdır. Həmçinin, unutmamalıyıq da ki, bu günün dərstdən “2” alan uşağı kimdənsə kömək gözləyən uşaq deyil, dərslərinə özü hazırlayıb “2”-sini “5”-lə özü “əvəz etməyi” bacaran uşaqdır.

Türkiyə, Rusiya, Avropa, Amerika filmlərinin uşaq surətlərini xatırlayaq: uşaq iri adam düşüncəsi ilə mühakimə yürüdü, üzləşdiyi vəziyyətdən çıxış yolunu özü arayıb.

Biz “hansı qələm nümunəsinin içində uşaq dünyası görünürsə, həmin əsəri uşaq ədəbiyyatı nümunəsi olaraq qəbul etmək olar” deyəndə, bu təbiətdə yazılan əsərləri nəzərdə tuturuq. Başqa sözlə, XXI əsrin uşağı XX əsr vətəndaşının tanıyıb-bildiyi uşaq deyil, tamamilə özgə təfəkkürə malik uşaqdır.

Bunu qəbul etməyə, zamanın bu diktəsi ilə barışmağa məhkumuq.

NƏTİCƏ:

Qətiyyətli olaraq qəbul etmək gərəkdir ki, **uşaq ədəbiyyatı - sadəcə uşaqlar haqqında yazılan, yaxud uşaqlardan bəhs edən, uşaqlarla bağlılığı olan əsərlər yox, uşaq dünyası və bu dünyanın içində uşağın özü görünən əsərlərdir. Uşaq ədəbiyyatı - uşağı anladığımız, dərk etdiyimiz, uşaq dünyasını mənimsədiyimiz və içimizə hopdurub onu təzədən yaşadığımız anları qələmə alan əsərlərdir.**

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Belinski V.Q. Seçilmiş əsərləri. Bakı-1948;
2. Həsənli Bilal Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı “Müəllim” nəşriyyatı-2015, 522 səh.;
3. Xəlil Zahid, Əsgərli Füzuli. Uşaq ədəbiyyatı. Bakı-2007, 490 səh.;
4. Xəlil Zahid. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı-2019, 306 səh.;
5. Şəfaqət Hədiyyə. Uşaq ədəbiyyatında obrazlar və dərsliklər. Problem. 2 iyul 2012-ci il.
[<https://modern.az/az/news/25987>;
6. Ustac Zaur. Qələmdar. Bakı-2020, 300 səh.

Çap edilib:

1. 3.İnternational Kulture, ART and literature kongress. Okteber 8, 2021, Ankara, Turkey. Proceedings book. İSBN: 978-625-7464-29-1 www.uksek.org İSSUED: 15.10.2021.
Tam mətn. s.109-114.
2. “Yazarlar” jurnalı, avqust 2021-ci il, s. 4-18.

3. Uluslararası 30 ağustos bilimsel araştırmalar sempozyumu. Ankara, Turkey. 30 ağustos 2021. İKSAD Publikatios-2021 ©.Yayn tarihi 10.09.2021. İSN: -978-625-7464-10-9. **Tam mətn:** s. 90-98.
4. Ayətxan Ziyad (İsgəndərov)“Elmi mübahisələr: mülahizələr, qənaətlər”. Bakı-“Ulu”-2022, 68 səh.

AYƏTXAN ZİYADDAN ZAUR USTACA

Söz sənətində 57 ildən artıq təcrübəyə malik yazıçı-jurnalist, tədqiqatçı olaraq gəldiyim qənaət budur ki, heyrətlənmədən, sözün səsinə, musiqisini, pıçıltısını eşitmədən, sözün sehrinə düşmədən şeir yazmaq mümkün deyil. Və bir də heyrətin tükəndimi, həmin andan söz, sənət dünyısından uzaqlaşmağa məhkumsan.

Bəlkə də elə bu səbəbdəndir ki, müəyyən zaman çərçivəsində uşaq ədəbiyyatında özünə yer tutmuş bir çox şair və yazıçılar sonradan hər iki “tərəzinin” gözündə qərar tutmağın mümkünsüzlüyünü qəbul edib, “pərsəngliyə” yer verməmək üçün uşaq ədəbiyyatından uzaqlaşmışlar.

Bu UZAQLAŞMA həmçinin ondan da irəli gələ bilər ki, XX əsrin 60-70-ci illəri ilə müqayisədə indi uşaq ədəbiyyatına baxış da, tələb də dəyişib. İndi uşaq şeirinin içində uşağın özü görünməlidir. “Elmi mübahisələr: elmi mülahizələr, elmi qənaətlər” adlı kitabımdakı “Uşaq ədəbiyyatı, yoxsa uşaqlar üçün ədəbiyyat” adlı məqalədə qeyd edildiyi kimi, “Uşaq ədəbiyyatı – sadəcə uşaqlar haqqında yazılan, yaxud uşaqlardan bəhs edən, uşaqlarla bağlılığı olan əsərlər yox, uşaq dünyası və bu dünyanın içində uşağın özü görünən əsərlərdir. Uşaq ədəbiyyatı – uşağı anladığımız, dərk etdiyimiz, uşaq dünyasını mənimsədiyimiz və içimizə hopdurub onu təzədən yaşadığımız anları qələmə alan əsərlərdir”.

Azyaşlılar üçün 40-dan artıq kitab müəllifi olan Z.Xəlil və tədqiqatçı ömrünü bütünlüklə uşaq ədəbiyyatının öyrənil-

məsinə həsr etmiş Füzuli Əsgərli kimi uşaq ədəbiyyatı biliciləri bu qənaətdədirlər.

Professor Z.Xəlil “Uşaq ədəbiyyatının başlıca vəzifələri” adlı məqaləsində yazır: “90-cı illərin əvvəllərində (XX əsrin 90-cı illəri nəzərdə tutulur – A.Z.) uşaq ədəbiyyatı bütövlükdə yaşlı sənətkarların ümidinə qaldı. Sonralar yavaş-yavaş yeni qüvvələr yarandı”.

Z.Xəlilin ünvan göstərmədən “yeni qüvvələr” adlandırdığı qələm sahiblərindən biri, imzası 1988-ci ildən mətbuatda özünə pərəstişkarlar qazanan Azərbaycan yazıçıları və jurnalistlər birliklərinin üzvü, “Qızıl qələm” mükafatı laureatı, 2019-cu ildən Prezident təqaüdcüsü, “Yazarlar” jurnalının təsisçisi və baş redaktoru Zaur Ustacdır. Sırf uşaqlar üçün yazılan dörd kitab müəllifidir: “Gülünün şeirləri”, “Güllünün şeirləri”, “Gülüzənin şeirləri” və “A1” (balacalar üçün şeirlər).

Z.Ustacın uşaq əsərləri azyaşlının özünü görüb-biləcəyi, deyilənləri dərk edib qəbul edə biləcəyi, sevə-sevə könlünə və koksünə hopdurub dilə gətirə biləcəyi şeirlərdir.

Kitab oxumaqda hələ səriştəsiz olan azyaşlı bu şeirləri ona görə sevir, qəbul edir ki, Z.Ustac azyaşlılar üçün nəzərdə tutduğu şeirlərin alt qatında uşağın özünü görməyi bacarır, onun dünyagörüşü sərdəddinə enir, azyaşlının həyatda seyrçi nəzərlərlə gördüklərinə baxışlarını müəyənləşdirməyi və bu BAXIŞLARIN SEHRİNƏ düşüb onları misralara çevirməyi bacarır:

“Bax, bu bina məktəbdir,
Burdan keçirəm hər gün,

Yeyirəm tez böyüyüm
Məktəbli olam bir gün”.

“Eyvanda gül-çiçəklər...
Əylənib oynayırıq.
Biz eyvandan heç zaman
Aşağı boylanmırıq”.

“Həsən çıxdı hasara.
“Nə yaman hündür imiş?!”
“Hop” eləyib hoppandı”.
Hündürdən hündür imiş”.

İlk dəfə sosial şəbəkələrdə rəqəmlərdən bəhs edən şeirləri ilə rastlaşdım. Bu şeirlər “Güllünün şeirləri” kitabından imiş. Və həmin əsərlər, içində uşaq dünyası görünən ədəbiyyat nümunələri olduğundan diqqətimi cəlb etdi.

İlk görüşümüzə işlətdiyi cümlə əsərləri ilə ünsiyyət bağlamağım üçün bir növ “açar” oldu: “Vur-tut bir uşaq kitabım var: “Gülünün şeirləri” (“Güllünün şeirləri”). Bu şeirlərin ilk nümunələrini 2004-cü il dekabrın 12-də dünyaya gələn qızım Gülüzə 6-7 yaşda olanda yazmışam. Məktəbə-qədər hazırlıq qrupları üçün metodik vəsait kimi də təsdiq olunub... Bir də özüm uşaq yaşında yazdığım bir-iki uşaq şeirim var, vəssalam. Güman ki, bir də yaqın gələcəkdə nəvələrm üçün yazmış olaram”.

Diqqət yetirdinizmi, hər üç zaman kəsiyi uşaq yaşının içində görünür: 1. Özü uşaq yaşında olanda yazdığı şeirlər; 2.

Beş-altı yaşlı qızı üçün yazdığı şeirlər; 3. Gələcəkdə körpə yaşlı nəvələri üçün yazacağı şeirlər.

Beləliklə, qətiyyətli olaraq qəbul etməyimiz gərəkir ki, uşaq ədəbiyyatı - uşaqlar haqqında yazılan əsərlər deyil, içində uşaq dünyası görünən əsərlərdir.

Uşaq ədəbiyyatı – uşağı dərk etdiyimiz andan, uşaq dünyasını içimizə hopdurub onu təzədən yaşadığımız anlar qələmə alınan əsərlərdir. Körpəsinə əlifbanı necə öyrətmək, bütün elmlərin açarı olan riyazi biliklərə övladını necə isinişdirmək istəyi ataya Gülüzənin uşaq dünyasını təzədən yaşadıb. Ata altı yaşlı körpəsinin həyata baxışı ilə Azərbaycan əlifbasının söz dünyasına baş vurub, riyazi biliklərin cəngəlliklərinin hələ bəsit mərhələsində o sirli dünyaya sahib durmağın mətləblərini anlatmağa səy göstərüb övladına.

“Güllünün şeirləri” bu zərurətdən yaranıb.

Z.Ustac kitabın 2011-ci ildəki nəşrinin “Ön söz”ündə bu barədə yazıb: “Gülü xanım (əslində Gülüzə - **A.Z.**) təzə-təzə birinci sinfə gedirdi. Mən də həmişəki kimi işdə idim. Evdən zəng gəldi, cavab verəndə Gülü mənə sevinə-sevinə dedi ki, ata, “A” hərfini keçdik, müəllim evə “A”-ya aid şeir tapşırıb, gələndə hərflərə aid şeir kitabı al gətir. Dedim ki, oldu. Məhdud vaxt içərisində ora-bura baxdım. Belə bir kitab tapa bilmədim. Çox maraqlıdır ki, bütün köşklərdə başqa dillərdə maraqlı, əyləncəli uşaq şeir kitabları olsa da, bizim dilimizdə yox idi” [Ustac Zaur. Qələmdar-2. Bakı-2020, 300 səh. s.126].

Müəllif daha sonra yazır: “...birinci, ikinci sinif şagirdlərinin böyük əksəriyyəti hərfləri ayrı-ayrılıqda tanısalarsa da,

ilkin vaxtda hecadan sözə keçəndə böyük çətinliklə üzləşirlər. Sayı çox, sanbalı yox dərsliklər və iş dəftərləri uşaqları həddindən artıq yükləsə də bu tələbatı qarşılamır. Üstəgəl, ilk gündən başlayaraq hər gün ildırım sürətli proqramla irəliləyən tədris yükü uşaqları sıxır, yorur. Bunun kökündə isə onun sərbəst oxuya bilməməsi dayanır. Bəlkə də ən ciddi problem tapşırıqların özlərinin deyil, şərtlərinin olduqca çətin anlaşılan və alternativdə asan bir-iki hecalı söz olsa da, çətin və üç-dörd hecalı sözlərdən ibarət olmasıdır. Aydın məsələdir ki, belə olduqda istər OXU olsun, istər HESAB - uşaqların vəziyyəti çətinləşir” [Ustac Zaur. Qələmdar-2. Bakı-2020, 300 səh. s.127].

Z.Ustacın uşaq ədəbiyyatı nümunələri bu tələblər nəzərə alınaraq qələmə alınıb. Kitablarda məktəbəhazırlıq yaşında olan uşaqların “qolundan tuta biləcək”, onlara bilgi verə biləcək şeirlər toplanıb: əlifbaya aid şeirlər, rəqəmlərə, aylara, ilin fəsilələrinə, uşaqlara, təbiətə aid və vətənpərvərlik mövzularında şeirlər. Hansı ki, valideyn himayəsi olmadan belə uşağın özü bu şeirləri oxuyub dərk etmək, onlarla “dil tapmaq” imkanında ola bilər. 2016-cı ildə nəşr olunmuş “Gülünün şeirləri”nin kitabın titullarında oxuyuruq: “...kitab bilavasitə körpə, fidan balalara şeir öyrədənələrə kömək məqsədi ilə qələmə alınmışdır. Kitabda əlifbamızın hər bir hərfinə aid əyləncəli, məzəli, uşaqların asanlıqla əzbərləyə biləcəyi olduqca axıcı, yüngül hecalı şeirlər və 1-dən 10-dək rəqəmlərdən bəhs edən tapmacalar toplanmışdır. Kitab məktəbəqədər uşaq müəssisələrində tərbiyəçi-müəllimlər üçün əvəzedilməz vəsait olmaqla yanaşı, ibtidai məktəblər

rin birinci siniflərində əlifbanı öyrənərkən hər yeni hərflər və rəqəm keçildikcə müəllimlərin “hərflər aid şeirlər əzbərləyin” tapşırığını da qarşılamaq iqtidarındadır” [Ustac Zaur. “Gülün şeirləri”. Bakı-2016, 30 səh. s.4].

**ZAUR USTACIN
UŞAQ
POEZİYASINDA
BƏDİİ
SƏNƏTKARLIQ
SİSTEMİ**

XXI ƏSR AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATI VƏ BU CAMEƏDƏ ZAUR USTACIN MÖVQEYİ

XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı həm ənənəyə sadıq qalaraq, həm də müasir tələblərə uyğunlaşaraq yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Bu mərhələ milli ədəbi ənənələrin müasirliklə qovuşduğu zəngin bir mərhələdir. Bu dövrdə yazıçılar, şair və nəşirlər uşaq psixologiyasını, maraqlarını, dünyagörüşünü daha dərindən öyrənməyə, əsərləri həm əyləncəli, həm də tərbiyəvi məzmunla təqdim etməyə xüsusi diqqət yetirmişlər.

Müasir uşaq ədəbiyyatının əsas xüsusiyyətlərindən biri mövzu dairəsinin yeni əsrdə daha da genişlənməsidir. İllərlə davam edən ənənəvi klassik nağıl motivləri, ailə dəyərləri, dostluq və ünsiyyət mədəniyyəti kimi mövzularla yanaşı, texnologiya, elm, ekoloji problemlər, vətənpərvərlik kimi mövzular da geniş şəkildə işlənir. Bu, azyaşlıların real həyatla bağlı suallara cavab tapmalarına kömək edir.

XXI əsr müəllifləri uşaqlar üçün yazarkən yalnız şeir və nağıl janrları ilə kifayətlənmirlər. Bu dövrdə müxtəlif povestlər, hekayələr, dram əsərləri və hətta elmi-populyar kitablar da meydana gəlmişdir. Bu əsərlər uşaqlarda kitab oxumağa marağı artırmaqla yanaşı, onların təfəkkürünü, söz ehtiyatını və yaradıcı qabiliyyətini də inkişaf etdirir.

Ədəbi dilin sadəliyi və anlaşılqlılığı da bu mərhələnin əsas meyarındandır. Müəlliflər obrazlı ifadələrdən, yumor-dan, uşaq fantaziyasına yaxın təsvirlərdən geniş istifadə edirlər. XXI əsrdə uşaqlar üçün yazılan şeirlərdə ritm, musiqilik

və oyun ünsürləri özünü daha güclü şəkildə göstərir ki, bu da şeir dilinin cazibədarlığını artırır.

Eyni zamanda, müasir dövrdə uşaq ədəbiyyatının inkişafında dövlət və qeyri-hökumət təşkilatlarının təşəbbüslərinin, uşaq jurnallarının (“Göyərçin”, “Günəş”, “Sehrli dünya” və s.), eləcə də nəşriyyatların fəaliyyəti mühüm rol oynayır. Tərcümə ədəbiyyatı da uşaqların dünyagörüşünün zənginləşməsində mühüm vasitələrdən birinə çevrilmişdir. Dünyaca məşhur uşaq əsərləri Azərbaycan dilinə çevrilərək azyaşlı oxuculara təqdim olunur, eyni zamanda Azərbaycan yazıçılarının əsərləri də beynəlxalq sərgilərdə tanınırlar.

XXI əsr uşaq ədəbiyyatında vətənpərvərlik və milli kimlik mövzusu xüsusi yer tutur. Qarabağ mövzusu, azərbaycançılıq ideyası, qəhrəmanlıq və milli dəyərlərin qorunması uşaqlar üçün yazılan şeir və hekayələrdə ön plandadır. Bu qisim əsərlər uşaqlarda Vətən sevgisinin, milli şüurun və tarixə bağlılığın güclənməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

XXI əsr uşaq ədəbiyyatının başlıca məqsədi uşaqlara düzgün dünyagörüşü aşılamaq, oxu mədəniyyətini formalaşdırmaq, yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək və onları gələcəyin savadlı, vətənpərvər və humanist vətəndaşları kimi yetişdirməkdir.

TARİXİ İNKİŞAF, MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL VƏ GLOBAL KONTEKST

Xalq ədəbiyyatı zəminində yaranma

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ilkin mərhələsi xalq yaradıcılığı ilə bağlıdır. Nağıl, bayatı, tapmaca və atalar sözləri

ləri əsrlər boyu uşaqlar üçün həm əyləncə, həm də tərbiyə vasitəsi rolunu oynamışdır. Bu nümunələr uşaq təfəkkürünə uyğun sadə forma və yığcam məzmunla təqdim olunmuş, uşaqların yaddaşını, təfəkkürünü və emosional dünyasını inkişaf etdirmişdir.

Xalq nağıllarında qəhrəmanlıq, ədalət, doğruluq, zəhmətsevərlik kimi dəyərlər ön plana çıxmış, mənfi personajlar isə tənbellik, yalan və xəyanət simvolu olmuşdur. Beləliklə, xalq ədəbiyyatı uşaqların dünyagörüşünü formalaşdırmaqla yanaşı, onların əxlaqi dəyərlərinin də möhkəmlənməsinə xidmət etmişdir.

XIX əsrdə uşaq ədəbiyyatının təşəkkülü

XIX əsrdə Azərbaycanda maarifçi ideyaların güclənməsi uşaq ədəbiyyatının yazılı formada təşəkkülünə təkan vermişdir. Bu dövrün müəllifləri uşaqların savadlanması, dünyagörüşünün genişlənməsi və milli-mənəvi dəyərlərə bağlı böyüməsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirmişlər.

M.F.Axundzadə öz əsərlərində maarifçilik ideyalarını uşaq tərbiyəsi ilə əlaqələndirmiş, Həsən bəy Zərdabi isə “Əkinçi” qəzetində uşaqların təhsilinə və maarifinə dair yazılar dərc etdirmişdir. Abdulla Şaiq yaradıcılığında isə artıq müasir uşaq poeziyası formalaşmağa başlamış, milli ruhlu, vətənpərvərlik və əxlaqi prinsiplərə söykənən şeirlər yaranmışdır.

Bu mərhələ uşaq ədəbiyyatında maarifçi-pedaqoji istiqamətin əsasını qoymuş, uşaq üçün yazmaq ənənəsini sistemli şəkildə formalaşdırmışdır.

XX ƏSRDƏ UŞAQ ƏDƏBİYYATININ İNKİŞAFI VƏ JANR MÜXTƏLİFLİYİ

XX əsrdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı keyfiyyətcə yeni mərhələyə qədəm qoydu. Bu dövrdə yazıçı və şairlər uşaqlar üçün poeziya, hekayə, povest, dram əsərləri yaratmağa başladılar. Ədəbiyyat həm əyləndirmə, həm də maarifləndirmə funksiyasını daha da gücləndirdi.

Abdulla Şaiq, Süleyman Rüstəm, Mirmehdi Seyidzadə, Məmməd Araz, Zəhid Xəlil kimi müəlliflərin əsərlərində milli kimlik, vətən sevgisi, zəhmətə və elmə maraq əsas mövzulara çevrildi. Bu əsərlər uşaqlarda milli şüurun formalaşmasına, mənəvi-mədəni dəyərlərin qorunmasına xidmət etdi.

XX əsrin ikinci yarısında isə uşaq ədəbiyyatında janr rəngarəngliyi artdı. Nağıl-povest, şeir-dram, yumoristik hekayə və poema kimi müxtəlif formalar meydana gəldi. Bu, uşaqların ədəbi-estetik zövqünün formalaşmasına mühüm

XX əsrin sonu – müstəqillik dövrü

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra uşaq ədəbiyyatında yeni mövzular ortaya çıxdı. Qarabağ müharibəsi, azərbaycançılıq ideyası, müstəqillik ruhu, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması kimi məsələlər uşaq əsərlərində əksini tapdı.

Bu dövr ədəbiyyatında əsas məqsəd uşaqlarda milli kimlik şüurunu gücləndirmək, onlara Vətən sevgisi aşılamaq, tarixi yaddaşı canlı saxlamaq idi. Uşaqlar üçün yazılan əsərlər həm tərbiyəvi, həm də milli ideoloji baxımdan əhəmiyyətli funksiyalar daşıyırdı.

XXI ƏSR AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATI

(XXI əsrin uşaq ədəbiyyatına xas mövzu, janr, dil və müəllif yanaşmaları)

Müasir dövrdə uşaq ədəbiyyatının ümumi mənzərəsi

XXI əsrdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Bu mərhələnin əsas xüsusiyyəti əvvəlki dövrlərin ənənələrini qorumaqla yanaşı, müasir dövrün sosial, mədəni və texnoloji çağırışlarına cavab verməsidir. Əgər əvvəlki əsrlərdə uşaq ədəbiyyatının əsas vəzifəsi maarifçilik və tərbiyə idisə, müasir dövrdə bu ədəbiyyat həm də uşaqları informasiya bolluğu içində doğru yönləndirmək, qloballaşan dünyanın tələblərinə uyğun formalaşdırmaq funksiyasını daşıyır.

Uşaq ədəbiyyatının mövzuları yalnız milli-mənəvi dəyərlərlə məhdudlaşmır; həmçinin elm və texnologiya, ekoloji problemlər, multikultura lizm, sülh və tolerantlıq kimi universal mövzuları da əhatə edir. Bu isə onu göstərir ki, XXI əsr uşaq ədəbiyyatı həm milli, həm də qlobal xarakter daşıyır.

MÖVZU DAİRƏSİNİN GENİŞLƏNMƏSİ

Müasir Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında ənənəvi mövzular – Vətən sevgisi, təbiətə münasibət, əməksevərlik, dostluq, mərhəmət kimi dəyərlər qorunub saxlanılır. Bununla yanaşı, yeni əsrin problemlərinə uyğun olaraq yeni mövzular da meydana çıxmışdır:

Texnologiya və informasiya əsri – Müəlliflər uşaqların müasir texnoloji dünyada düzgün istiqamətlənməsinə kömək edən əsərlər yazır, internet, rəqəmsal alətlər və sosial şəbəkə-

lər mövzularına toxunurlar.

Ekologiya və təbiətin qorunması – Qlobal istiləşmə, ətraf mühitin çirkənlənməsi kimi problemlərin uşaq şüurunda dərk olunması üçün bədii nümunələr yaranır.

Sülh və tolerantlıq – Multikultural mühitdə böyüyən uşaqların bir-birini daha yaxşı anlaması üçün bəşəri dəyərləri təbliğ edən əsərlər meydana çıxır.

Milli kimlik və müharibə mövzusu – Qarabağ hadisələri, şəhidlik və qəhrəmanlıq motivləri XXI əsr uşaq ədəbiyyatında geniş yer tutur, lakin uşaqların psixoloji qavrayışına uyğun formada təqdim olunur.

JANR VƏ FORMA XÜSUSİYYƏTLƏRİ

XXI əsr uşaq ədəbiyyatında janr baxımından genişlənmə müşahidə olunur. Əgər XX əsrdə əsasən şeir, nağıl, hekayə və poema janrları üstünlük təşkil edirdisə, bu gün yeni formalar meydana çıxmışdır:

- **Nağıl-povest və sintez janrları** – ənənəvi nağıl elementlərinin müasir həyat hadisələri ilə birləşdiyi əsərlər;

- **Uşaq dramı və teatr əsərləri** – məktəblərdə və uşaq teatrlarında səhnələşdirilmək üçün nəzərdə tutulan pyeslər;

Rəqəmsal nağıl və audio-kitablara yönəlik əsərlər – uşaqların yeni texnologiyalara marağı nəzərə alınaraq interaktiv formatda təqdim olunur.

- **Satirik və yumoristik nümunələr** – uşaqlarda tənqidi düşüncəni inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır.

Bu janr müxtəlifliyi uşaqların həm estetik zövqünün, həm də intellektual dünyasının zənginləşməsinə xidmət edir.

DİL VƏ ÜSLUB MƏSƏLƏLƏRİ

Müasir uşaq ədəbiyyatında dil sadə, anlaşıqlı və emosional təsir gücünə malikdir. Uşaqlar üçün yazılan əsərlərdə qısa cümlələr, obrazlı ifadələr, yumor və dialoqlar daha çox istifadə olunur. Bununla yanaşı, xalq yaradıcılığına məxsus arxaik sözlər, atalar sözləri və bayatılar da yerli koloriti qorumaq məqsədilə işlədilir.

XXI əsr müəlliflərinin üslub xüsusiyyətlərindən biri də uşaqların dünyasına onların öz baxış bucağından yanaşmaqdır. Əsərlərdə hadisələr çox vaxt uşaq qəhrəmanların dilindən nəql olunur, bu isə oxucu ilə yazıçı arasında daha səmimi ünsiyyət yaradır.

UŞAQ YAZIÇILARININ YARADICILIQ İSTİQAMƏTLƏRİ

Müasir dövrdə fəaliyyət göstərən yazıçılar arasında həm klassik ənənələri davam etdirənlər, həm də yeni üslublar axtaranlar vardır. Bəziləri milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına üstünlük verir, digərləri isə müasir problemləri bədii dillə ifadə etməyə çalışır. Bu müxtəliflik XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının zəngin mənzərəsini formalaşdırır.

Bu dövrdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında mühüm imzalar formalaşmışdır. Zaur Ustac “Balaca şairlər” layihəsi ilə uşaqların yaradıcılığa marağını artırmış, “Şirin balalar” şeir toplusu ilə sevilmişdir. Eləcə də Rafiq Yusifoğlu uşaqlar üçün yazdığı şeirlərdə sadə dil, musiqililik və oyun elementlərini uğurla birləşdirir. Məmməd Orucun hekayələrində uşaq psixologiyası incəliklə təsvir olunur. Sevinc Elsevər, Günel

Anarqızı, Nigar Əlizadə kimi müasir müəlliflər də uşaqlar üçün yazdıqları şeir və hekayələrlə seçilir. Qəşəm Nəcəfzadənin şeirlərində uşaq təfəkkürünə yaxın ritm və obrazlı ifadələr geniş istifadə olunur. Uşaqlara vətənpərvərlik duyğusu aşılayan nümunələr isə Anar və Elçin kimi böyük yazıçıların əsərlərində də hiss olunur.

AZƏRBAYCAN VƏ DÜNYA UŞAQ ƏDƏBİYYATININ MÜQAYİSƏSİ

*(oxşar cəhətlər və fərqliliklər, qloballaşmanın gətirdiyi
imkan və problemlər)*

Azərbaycan dilinə tərcümə uşaq ədəbiyyatı

Tərcümə uşaq ədəbiyyatının əsas funksiyası uşaqların oxu mədəniyyətini formalaşdırmaq və onların milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığını gücləndirməkdir.

Tərcümə əsərlərində mədəni kontekst, ritm, musiqililik və fantaziya elementləri qorunmalı, dil sadə və anlaşıqlı olmalıdır ki, azyaşlının kitaba, qiraətə marağı artırsın.

Azərbaycan dilinə tərcümə uşaq ədəbiyyatı XXI əsrdə həm milli ədəbi ənənələrin qorunması, həm də dünya uşaq ədəbiyyatının təqdimatı baxımından mühüm rol oynayır. Tərcümə əsərləri uşaqların dil bacarıqlarını, estetik və mənəvi dünyasını inkişaf etdirməklə yanaşı, onların dünyagörüşünü genişləndirir.

Tərcümə prosesi Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafına stimül verir və müəlliflərin yaradıcılığında yeni üslub və mövzu axtarışlarına təkan verir.

Azərbaycan dilinə tərcümə uşaq ədəbiyyatı XXI əsrdə

milli və beynəlxalq ədəbiyyatın sintezini təmin edir. Tərcüməçi həm orijinal əsərin ruhunu qoruyur, həm də uşaqlar üçün oxunaqlı və əyləncəli mətn təqdim edir. Bu sahədə fəaliyyət göstərən Əli Nəzmi, Səbinə Əliyeva, Məmməd Orucov, Günel Anarqızı və Zaur Ustac kimi tərcüməçilər əsərlərin keyfiyyətli təqdimatını təmin etmiş, uşaq ədəbiyyatının inkişafına mühüm töhfələr vermişlər.

Əli Nəzmi isveç uşaq yazıçısı Astrid Lindgrenin “Uzun-corab Peppi” və “Kiçik şəhər” əsərlərini Azərbaycan dilinə uğurla tərcümə etmişdir. Onun tərcümələrində orijinal mədəni kontekst qorunmaqla yanaşı, dil sadəliyi və uşaq fantaziyasına uyğun tərz təmin edilmişdir.

Səbinə Əliyeva məşhur italyan uşaq yazıçısı Canni Rodarinin “Şirin balalar” və “Qırmızı top” əsərlərini Azərbaycan dilinə çevirmişdir. Tərcümələrdə ritm və musiqililik qorunmuş, uşaqlar üçün oxunaqlı və əyləncəli mətn formalaşdırılmışdır.

Məmməd Oruc XVIII əsrin görkəmli ingilis yazıçısı Conatan Sviftin “Uçan balıq” əsərini və “Gizli Bağça” xalq nağılını tərcümə etmişdir. Tərcümələrdə obrazların və nağıl motivlərinin qorunmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Günel Anarqızı Astrid Lindgren və Canni Rodarinin əsərlərini azərbaycanlı kiçik yaşlı oxucular üçün əlçatan etmişdir. Tərcümələrdə dil sadəliyi və tərbiyəvi məqsəd ön plandadır.

Zaur Ustac daha çox öz əsərləri ilə tanınsa da, uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş “Balaca şairlər” və “Sehrli dünya” kimi layihələrdə tərcümə materialları Z.Ustacın çevirməsi ilə

ərsəyə gəlmişdir.

Bəşəri dəyərlərdə oxşarlıqlar

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı ilə dünya uşaq ədəbiyyatı arasında bir sıra oxşarlıqlar mövcuddur. Bu oxşarlıqlar ilk növbədə uşaqlara xas olan ümumbəşəri dəyərlərin əks etdirilməsi ilə bağlıdır. Ədəbiyyat nümunələrində dostluq, mərhəmət, dürüstlük, əməksevərlik, təbiətə sevgi və valideynə hörmət kimi keyfiyyətlər hər iki mühitdə əsas mövzulardan biridir.

Məsələn, Azərbaycan nağıllarında “qəhrəmanlıq və zəhmətsevərlik” motivləri necə vurğulanırsa, Avropa uşaq nağıllarında da zəhmətkeş qəhrəman uğur qazanır, tənbəllər və hiyləgər personajlar məğlub olur. Bu, uşaqlarda ədalət anlayışının formalaşmasına xidmət edən ümumi ədəbi ənənədir.

Mədəni xüsusiyyətlərdə fərqliliklər

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı ilə dünya uşaq ədəbiyyatı arasındakı əsas fərqlər milli-mədəni xüsusiyyətlərdən qaynaqlanır.

Milli kimlik və qəhrəmanlıq motivləri – Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında vətənpərvərlik, milli birliyə sədaqət, torpaq sevgisi və Qarabağ hadisələri ilə bağlı mövzular geniş yer tutur. Dünya uşaq ədəbiyyatında isə bu dərəcədə güclü milli-vətənpərvərlik xətti nadir hallarda rast gəlinir.

Folklor və ənənəvi motivlər

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı xalq nağıllarından, dastanlardan, bayatılardan qidalanır. Avropa və Amerika uşaq

ədəbiyyatında isə xristian mifologiyası, antik ənənələr və ya müasir urban motivlər daha geniş yayılmışdır.

Sosial mövzular

Qərb uşaq ədəbiyyatında fərdi azadlıqlar, ekoloji problemlər, uşaqların gündəlik psixoloji çətinlikləri daha çox qabardılır. Azərbaycanda isə sosial mövzular daha çox kollektiv maraqlar (ailə, icma və millət) kontekstində təqdim olunur.

Qloballaşma və integrasiya

XXI əsrdə qloballaşma prosesi nəticəsində Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı ilə dünya uşaq ədəbiyyatı arasında qarşılıqlı təsir güclənmişdir. Tərcümələrin artması, beynəlxalq kitab sərgilərində iştirak, uşaq yazarlarının əsərlərinin xarici dillərə çevrilməsi bu integrasiyanın göstəricisidir.

Məsələn,

- Azərbaycan müəlliflərinin əsərləri artıq beynəlxalq platformalarda yayımlanır;
- Dünya uşaq klassikləri – Andersen, Exzüperi, Astrid Lindqren və başqalarının əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə olunaraq məktəblərdə oxunur;
- Qəqəmsal kitab bazarının böyüməsi uşaqların həm milli, həm də beynəlxalq əsərlərlə tanış olmasına şərait yaradır.

Bu prosesin nəticəsində Azərbaycan uşaqları həm milli-mənəvi dəyərləri qoruyur, həm də dünya uşaq ədəbiyyatının ənənələri ilə tanış olaraq global düşüncəyə yiyələnirlər.

Qarşıda duran problemlər və perspektivlər

Müqayisə göstərir ki, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı dünyaya miqyasında özünəməxsus mövqeyə malikdir. Lakin bəzi problemlər mövcuddur:

- Tərcümələrin hələ də məhdud olması;
- Rəqəmsal kontent baxımından Qərb uşaq ədəbiyyatından geri qalmaq;
- Uşaq yazıçılarının beynəlxalq mühitdə tanınılmasının zəifliyi.

Perspektivlər ümidvericidir. Dövlət dəstəyi, beynəlxalq əməkdaşlıq və yeni texnologiyaların tətbiqi Azərbaycan uşaq ədəbiyyatını dünyaya ədəbi prosesində daha görünən edə bilər.

XXI ƏSR AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATINDA ZAUUR USTACIN MÖVQEYİ VƏ ROLU

(Z.Ustac yaradıcılığının istiqamətləri, uşaq poeziyasında mövzuları, ənənə və müasirlik sintezi, müqayisəli şəkildə dünya uşaq ədəbiyyatı ilə uyğunluqları və fərqləri)

Müasir uşaq ədəbiyyatında Z.Ustacın mövqeyi

XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında Zaur Ustac özünəməxsus üslubu və mövzu seçimi ilə fərqlənir. Onun yaradıcılığı həm milli ənənələrin qorunmasına, həm də müasir dünyanın çağırışlarına cavab verməyə xidmət edir. Ustacın şeirlərində uşaqların təxəyyülünü inkişaf etdirən, onları milli və bəşəri dəyərlərə yönəldən poetik elementlər üstünlük təşkil edir.

Z.USTACIN UŞAQ ƏSƏRLƏRİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

a) Milli-mənəvi dəyərlərin təbliği: uşaq şeirlərində Vətən sevgisi, milli kimlik və ailə dəyərləri mərkəzi mövzu təşkil edir. Bu, azyaşlıların milli şüurunun formalaşmasına mühüm töhfə verir.

b) Təbiət və ekologiya motivləri: Əsərlərində təbiətə sevgi, heyvanlara qayğı və ətraf mühitin qorunması kimi mövzular diqqət çəkir, uşaqlarda ekoloji şüurun inkişafına xidmət edir.

c) Uşağın fəal rolu: Şeirlərdə uşaq qəhrəmanlar yalnız hadisələri izləyən deyil, həm də qərar verən və hərəkət edən fəal surətlər kimi təqdim olunur. Bu, uşaqların özünü ifadə etməsinə, yaradıcı düşüncəsinin inkişafına imkan yaradır.

ç) Dil və poetik üslub: Z.Ustacın dili sadə, ritmik və obrazlıdır; qısa misralar, təkrirlər və metaforik ifadələr uşaqların diqqətini cəlb edir, onların ədəbi-estetik zövqünü inkişaf etdirir.

Ənənə və

müasirlik sintezi

Z.Ustacın yaradıcılığı həm klassik xalq ədəbiyyatının motivlərini, həm də müasir dövrün ideyalarını birləşdirir. Onun əsərlərində nağıl və dastan elementləri, folklor üslubu, klassik poetik formalar saxlanılır. Eyni zamanda parallel olaraq texnologiya, sürət və informasiya cəmiyyətinin təsiri, multikulturalizm və qloballaşma ilə bağlı mövzular işlənir.

Bütün bunlar haqq verir deyək ki, Z.Ustac XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında ənənəvi və müasir element-

lərin harmonik sintezini təmin edən əsas müəlliflərdən biridir.

Dünya uşaq ədəbiyyatı ilə müqayisə

Z.Ustacın əsərləri dünya uşaq ədəbiyyatının müasir tendensiyaları ilə müəyyən dərəcədə uzlaşır. Məsələn,

- Avropa uşaq şeirlərində olduğu kimi, onun əsərlərində də uşağın subyektiv təcrübəsi və daxili dünyası ön plandadır;

- Ekoloji və sosial mövzular dünya uşaq ədəbiyyatında olduğu kimi burada da işlənir.

Lakin milli-mədəni motivlərin önə çıxması Z,Ustacın əsərlərini Azərbaycan kontekstində unikal edir və onları qlobal ədəbi mühitdə fərqləndirir.

Beləliklə, Z.Ustac XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında milli-mənəvi dəyərləri qoruyan, uşaqların təxəyyül və yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirən, ənənə və müasirliyi uğurla birləşdirən, həm milli, həm də qlobal tendensiyalara cavab verən önəmli uşaq şairi kimi çıxış edir.

Onun yaradıcılığı XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının zənginləşməsinə və inkişafına mühüm töhfə vermiş, həmçinin gələcək nəsillər üçün ədəbi nüsxə yaratmışdır.

Tədqiqat göstərir ki, XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tarixi inkişafın məntiqi davamı olmaqla müasir dövrün çağırışlarını da əks etdirir. Əvvəlki dövrlərin ənənələri qorunaraq yeni mövzular, janrlar, dil və üslub xüsusiyyətləri ilə zənginləşmişdir.

XXI əsr uşaq ədəbiyyatı aşağıdakı

əsas xüsusiyyətlərlə səciyyələnir

- **Mövzu müxtəlifliyi:** milli-mənəvi dəyərlər, vətənpərvərlik, təbiət və ekologiya, sülh və tolerantlıq, texnologiya və multikulturalizm kimi mövzular geniş yer tutur.

- **Janr zənginliyi:** şeir, nağıl-povest, dram, poema və multimediya əsərləri kimi müxtəlif janrlar uşaqların qavrayışına uyğun təqdim olunur.

- **Dil və üslub xüsusiyyətləri:** sadə, ritmik, obrazlı və interaktiv dil uşaqların ədəbi-estetik zövqünü inkişaf etdirir.

- **Ənənə və müasirliyin sintezi:** klassik xalq motivləri və müasir ideyalar harmonik şəkildə birləşdirilir.

NƏTİCƏ

XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı dünya uşaq ədəbiyyatı ilə həm oxşar, həm də fərqli cəhətlərə malikdir. Oxşarlıq ümumbəşəri dəyərlərin təbliğində, fərqlilik isə milli-mədəni və tarixi kontekstdə özünü göstərir. Qloballaşma və rəqəmsallaşma nəticəsində Azərbaycan uşaqları həm milli, həm də qlobal ədəbi mühitlə tanış olur, bu isə onların tərbiyə və dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Z.Ustac kimi müasir uşaq şairləri bu prosesdə xüsusi yer tutur. Onun yaradıcılığı milli və bəşəri dəyərləri qoruyaraq uşaqların təxəyyülünü inkişaf etdirir, ənənə və müasirliyi sintez edir və XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının zənginləşməsinə əvəzsiz töhfə verir.

Beləliklə, XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı həm tarixi inkişafın, həm də müasir dövrün tələblərinin harmonik

qarışıq kimi qiymətləndirilə bilər. Bu dövr ədəbiyyatı uşaqların mənəvi, intellektual və estetik dünyasının formalaşmasında, milli və global dəyərlərin ötürülməsində mühüm rol oynayır.

“MİLLİ KİMLİK” VƏ VƏTƏNPƏRVƏRLİK PROBLEMİNİN QOYULUŞ YÖNTƏMİ

Azərbaycan ədəbiyyatı formalaşmağa başladığı zaman-
dan xalqın milli azadlıq, dövlətçilik və müstəqillik ideya-
larının ifadəçisi olmuşdur. Xalqın başına gələn hər bir tarixi
nəsnə – qələbələr də, faciələr də ədəbiyyatın aparıcı mövzusu
olmuşdur.

Bu ənənə bu gün də davamlı olaraq yaşamaqdadır. Azərbaycanın üçün “44 günlük müharibə” yaddaşı ilə tarixə
dönən 2020-ci ilin 27sentyabr – 10 noyabr tarixlərində
qazanılan cəhanşümul qələbə xalqımızın milli yaddaşına
əbədi həkk olunmuş tarixlərdən biri oldu. 8 Noyabr gününün
“Zəfər Günü” elan edilməsi bu tarixi hadisənin təkcə siyasi
deyil, həm də ideoloji və mənəvi əhəmiyyətini göstərir.

Qazanılan qələbə təkcə hərbi uğur deyil. O, xalqımızın
əsrilər boyu vücudunda formalaşmış mübarizlik, milli birliyə
sədaqət və azadlıq iradəsinin təntənəsidir. “Zəfər günü”
statusu qazanmış əldə olunan tarixi qələbə həm də milli
kimliyimizin, tarixi yaddaşımızın və ərazi bütövlüyümüzün
bərpası anamlarını özündə birləşdirir. Zəfər mövzusu bütöv-
lükdə Azərbaycan ədəbiyyatının, eləcə Azərbaycan uşaq
ədəbiyyatının da aparıcı mövzularından biri olmuşdur.

Zəfər mövzusunun uşaq ədəbiyyatında gündəmdə olma-
sı böyüməkdə olan nəslin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsi
baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki, məlum
olduğu kimi, uşaq poeziyası təkcə estetik zövq aşılamaq
vasitəsi deyil, həm də ideoloji, əxlaqi və mənəvi tərbiyənin

təsir formalarından biridir.

Z.Ustacın uşaq şeirləri bu mənada diqqət çəkən nümunələrdir. Onun yaradıcılığında həm klassik uşaq poeziyası ənənələri – sadə dil, aydın ritm, oynaq ifadələr, həm də müasir dövrün ictimai-siyasi reallıqları öz əksini tapır. Xüsusilə “Zəfər döyüşü”, “Qarabağ Azərbaycandır”, “Vahid” kimi şeirlər birbaşa Vətən müharibəsinə, 8 Noyabr Qələbəsinə həsr olunmuş nümunələrdir. Bu şeirlərdə azyaşlı təfəkkürünə uyğun surət və obrazlar sadə ritmik forma və milli duyğulara qovuşmuş halda təqdim olunur. Beləliklə, müəllif həm bədii-estetik, həm də vətənpərvərlik baxımından əhəmiyyətli bir missiyanı yerinə yetirmiş olur.

Zaur Ustacın yaradıcılığında tədqiqat müstəvisinə çıxarılmış lider surətlərinin (“Heydər Əliyev”, “İlham Heydər oğlu”, “Mehriban xanım”), tarixi qəhrəmanların (“Babək”, “Tomris ana”, “Koroğlu – Çənlibel”) və milli coğrafiyanın (“Azərbaycan”, “Xəzər”, “Zəngəzur”) poetik təsviri uşaq oxucuya onu da təlqin edir ki, Zəfər ideyasının yalnız 2020-ci ildə əldə olunan qələbə ilə məhdudlaşmır, əksinə, xalqın minillik mübarizə ənənəsinin davamlı olduğunu da çatdırır. Beləliklə, şair bu mövqeyi ilə Zəfər Günü mövzusunun tarixi köklərə bağlamaqla paralel olaraq uşaq təfəkkürünə də yaxınlaşdırır.

44 günlük müharibədə qazanılan qələbə ilə paralel olaraq Zəngəzur dəhlizi mövzusunun gündəmə gəlməsi həm tarixi, həm də bu günkü siyasi kontekstdə çox önəmlidir. Unuda bilmərik ki, Zəngəzur dəhlizi Azərbaycanın Naxçıvanla birbaşa quru yolunu bərpa etməklə yanaşı, həm də

regionda yeni geosiyasi nizam formalaşdırır. Bu səbəbdən “Zəngəzur” istilahı yalnız coğrafi deyil, həm də siyasi-simvolik anlam daşıyır.

Zaur Ustacın “Zəngəzur” adlı şeirində bu tarixi məqamın uşaq dili ilə lirik, ancaq sadə, azyaşlının dərk edə biləcəyi qədərdə vətənin bir parçası olaraq təqdim edilməsi, əslində, gələcək nəsillərin şüuruna tarixi ədalətsizliyin unudulmaması və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü ideyasının aşılınması deməkdir. Zaur Ustac bu mövzunu sadə, lakin ideoloji cəhətdən çox dolğun şəkildə təqdim edir.

Tədqiqatdan gələn ümumi qənaət budur ki, “8 Noyabr – Zəfər günü” mövzusu uşaq poeziyasında yalnız bir tarixi faktın xatırlanması deyil, həm də milli-mənəvi tərbiyənin əsas dayaqlarından biridir. Bu baxımdan Zaur Ustacın şeirləri həm mövzu zənginliyi, həm də ideya-məzmun tutumu ilə diqqət çəkir.

Tədqiqata “Zəfər mövzusu uşaq poeziyasında”, “Lider obrazları və Zəfər konsepsiyası”, “Tarixi şəxsiyyətlər və milli mübarizə ənənəsi” və “Uşaq dünyası və milli qələbə” mövzularını əhatə edən 12 şeir cəlb edilmişdir. I bölməyə “Zəfər döyüşü”, “Qarabağ Azərbaycandır”, şəhid Vahid Abbasovun xatirəsinə həsr olunmuş “Vahid” və Xocalı faciəsindən bəhs edən “Fevral” şeirləri, II bölməyə “Heydər Əliyev”, “İlham Heydəroğlu”, “Mehriban xanım”, III bölməyə “Tomris ana”, “Babək”, “Çənlibel” və “Zəngəzur”, IV bölməyə “Azərbaycan”, “Xəzər”, hərflərə aid şeirlər daxil edilmişdir.

Adları qeyd olunan şeirlər məqalədə ayrı-ayrılıqda təhlil

edilir. Təhlil zamanı tədqiqat müstəvisinə çıxarılan şeirin məzmun və ideyası, bədii ifadə vasitələri, struktur və ritmi, didaktik funksiyası müəyyənləşdirilir. Hər şeirin təhlilindən sonra uyğun nəzəri mülahizələr diqqətə çatdırılır. Sonda Z.Ustacın və Azərbaycanın digər uşaq şairlərinin şeirlərində vətənpərvərlik və milli kimlik probleminə baxışları müqayisəli şəkildə təhlil müstəvisinə çıxarılır.

“ZƏFƏR” MÖVZUSU UŞAQ POEZİYASINDA”
BÖLÜMÜ-ndə, artıq qeyd edildiyi kimi, şairin “Zəfər döyüşü”, “Qarabağ Azərbaycandır”, şəhid Vahid Abbasovun xatirəsinə həsr olunmuş “Vahid” və Xocalı faciəsinin poetik ifadəsi (“Fevral” şeiri) poeziyanın dili ilə azyaşlı oxuculara çatdırılır.

“Zəfər döyüşü” şeiri II Qarabağ müharibəsi və 8 Noyabr Qələbəsi hadisələrini uşaq təfəkkürünə uyğun bədii şəkildə təqdim edən ədəbi nümunədir. Sadə və ritmik dili, təkrarlanan motivləri və uşaq təfəkkürünə yaxın obrazları ilə seçilir. Bu üslub xüsusiyyətləri uşaq poeziyasında əsas estetik prinsipdir və oxucuya həm vizual, həm də emosional təsir bağışlayır.

Şeirdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpasını və xalqın milli birliyi əsas motiv kimi götürülmüşdür.

“Zəfər döyüşü” iki bənddən ibarətdir. İkinci bəndin ilk iki misrası qısa və təkrarlanan hərf və söz oyunları, uşaq üçün ritmik yaddaş yaratmağa imkan verir. Bu, həm də şeirin sadə, anlaşılan və eyni zamanda təsirli olmasını təmin edir. Ritm,

uşaq oxucusunu şeirə cəlb edir, həm vizual, həm də səsle qavrayış imkanını artırır.

ZƏFƏR DÖYÜŞÜ

Bu günü biz gözlədik

Neçə illər səbrlə.

Azərbaycan bir oldu

Qəfil gələn xəbərle.

Yetişdi o şanlı gün,

Sözünü dedi Ordum.

Bayrağım Şuşadadır,

Sevinir indi yurdum.

[1. s. 26]

Şeirin ilk iki mısrası (“Bu günü biz gözlədik, Neçə illər səbrlə”) xalqımızın neçə illər sorağında olduğu azadlıq arzularının ifadəsidir. Bu bənd vasitəsilə müəllif uşaqlara dözümlülük, səbr və milli iradənin əhəmiyyətini çatdırır. “Azərbaycan bir oldu, Qəfil gələn xəbərle” mısrası isə qəhrəmanlıq və gözlənilməz qələbə elementini vurğulayır.

Şeirdə metaforalar və simvollar önəmli rol oynayır. İkinci bəndin sonuncu iki mısrasında (“Bayrağım Şuşadadır, Sevinir indi Yurdum”) bayraq həm fiziki ərazi, həm də milli qürur rəmzi kimi çıxış edir. Uşaq poeziyasında belə simvolik təsvirlər həm təsəvvürün inkişafına, həm də milli şüurun formalaşmasına xidmət edir.

Şeir eyni zamanda vətənpərvərlik tərbiyəsinin vasitəsi kimi də çıxış edir. Şeirin oxucusu olan azyaşlı Azərbaycan

xalqının mübarizə ruhu, əzəmətli zəfər və vətən sevgisi kimi dəyərləri mənimsəyir. Birinci bənddə təlqin olunan qəhrəmanlıq, birlik və səbr kimi anlayışlar məhz uşağın əxz edə biləcəyi tərzdə - sadə və təsirli şəkildə təqdim olunur.

Nəticə

“Zəfər döyüşü” şeiri uşaq ədəbiyyatında həm bədii, həm də ideoloji baxımdan əhəmiyyətli nümunədir. Şeir milli tariximizin uşaq təfəkkürünə uyğun sadə və təsirli formaya çevrilməsinə təmin edir. Bu baxımdan, müəllifin məqsədi yalnız tarixi faktı xatırlatmaq deyil, eyni zamanda milli-mənəvi dəyərləri yeni nəsillərə ötürməkdir.

“Qarabağ Azərbaycanıdır” şeiri Zəfər mövzusunun milli kimlik və suverenlik baxımından birbaşa açır. Başqa sözlə, II Qarabağ müharibəsinin ideya mərkəzinə – Qarabağın ərazi bütövlüyünün bərpasını uşaq təfəkkürünə uyğun şəkildə çatdırır. Qısa və ritmik dörd misradan ibarət olan şeir oxucunun yaddaşında qalıcı təsir yaradan istilahlarla zəngindir.

Şeir uşaq ədəbiyyatında milli kimliyin möhkəmləndirilməsi və tarixi faktın təbliği baxımından əhəmiyyətli nümunələrdəndir. Böyük bir tarixi həqiqət sadə anlayışlarla azyaşlılara çatdırılmaq mənasında diqqətçəkəndir.

Qarabağ - Azərbaycanıdır

Düşüb dilə bir ifadə,
Bu iki söz həyəcandır
İndi dünya yaxşı bilir

Qarabağ Azərbaycandır. [1. s. 26]

Neçə illərdir artıq aforizm səviyyəsində səslənən “Düşüb dilə bir ifadə, Bu iki söz həyəcandır” misraları “Qarabağ Azərbaycandır” istilahının həm qürur, həm də milli həyəcan yaradan statusunu vurğulayır. Bu bənddə müəllif, tarixi həqiqətin unudulmaması və gələcək nəsillərə ötürülməsi mesajını verir. Z.Ustac bu şeirlə gələcək nəsillərə həm tarixi həqiqəti çatdırır, həm də Vətən sevgisi və milli qürur hissi aşılamağı bacarır.

Bəndlərin qısa olması, sadə cümlə quruluşu və ritmik təkrarlamalar uşaqlar üçün oxumanı asanlaşdırır və yaddaqalan ritm yaradır. Bu xüsusiyyət uşaq poeziyasında ideya və hissi çatdırmaq mənasında vacib bir üsuldur.

Şeir milli vətənpərvərlik tərbiyəsi baxımından əhəmiyyətli dir. O, uşaqlara Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün əhəmiyyətini, xalqın birliyini və müstəqillik ideyasını sadə, təsirli və yaddaqalan bir formada çatdırır. Uşaq oxucusu bu şeiri oxuyarkən, Qarabağın Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olduğunu həm emosional, həm də mənəvi səviyyədə qavrayır.

Z.Ustacın “**Fevral**” adında iki **şeiri** var. Səhifə 33-də yerləşdirilmiş şeir sadəcə fevral ayının təqvimdə ikinci ay olduğunu və fevral ayında təbiətin hansı xüsusiyyətlərə malik olduğunu uşağa başa salmaq missiyası daşıyır:

Fevral ikinci aydır,
Qar yağır, sular donur.
Çöldə ac qalan quşlar

Pəncərələrə qonur. [1. s.33]

Səhifə 49-da yerləşdirilən “Fevral” isə Xocalı faciəsini uşaq poeziyasında əks etdirən qısa, lakin milli yaddaşı qorunmasına xidmət edən mənəvi bir nümunədir. Bu şeir həm tarixi hadisəni xatırladır, həm də uşaqlara insanlıq, vətənpərvərlik və milli ağrı hissələrini çatdırır. Şeir qısa və sadə dil ilə yazılıb, bu da uşaqlar üçün başa düşülən sadə dildə qələmə alınıb.

Z.Ustac yaradıcılığına xaq məziyyətlərdən biri də budur ki, şeir Xocalı faciəsinin dəhşətlərini qısa misralarla oxucuya çatdırı bilər:

Fevralda dönür hər yan,
Çaylar, bulaqlar, göllər.
XOCALI düşür yada.

Qara bağlayır ellər. [1. s.49]

Burada müəllif həm faciənin zamanını, həm də insan itkisi və ümumi kədəri uşaqlar üçün sadə və yaddaqalan formada çatdırır. Məqsəd faciəni unutmamaq və gələcək nəsillərdə milli yaddaşı formalaşdırmaqdır.

Bu misralarda müəllif faciənin dəhşətini, kədərini və tarixi əhəmiyyətini qısa, lakin emosional şəkildə təqdim edir. Məqsəd uşaqlarda milli yaddaşı qorumaq və tarixi hadisələrin önəmini başa salmaqdır.

Qısa bənd, sadə dil və ritmik quruluş şeiri uşaq oxucusu üçün anlaşılan və təsirli edir. “Qara bağlayır ellər” ifadəsi faciənin qaranlıq, kədərli təsirini vizual və emosional səviyyədə çatdırır.

Bir bəndlik şeir olmasına baxmayaraq, uşaq oxucu-

suna tarixi hadisəni, milli ağrı və qəhrəmanlıq anlayışını sadə və təsirli şəkildə çatdırmaq imkanındadır.

“LİDER OBRAZLARI VƏ ZƏFƏR KONSEPSİYASI” bölümü

Bu bölümə ümummilli lider Heydər Əliyev, Azərbaycanın dövlət başçısı İlham Əliyev və I vitrs-prezident Mehriban xanım Əliyeva surətləri nümunəsində uşaq oxucusuna Zəfər ideyasının fəvqəl əhəmiyyətini, həm də vətənpərvərlik və dövlətçilik ideyalarını nə demək olduğunu çatdırmaq nöqteyi-nəzərindən təhlili aparılır.

“Heydər Əliyev” şeirində xalqının ümumi rifahı naminə ağıkagəlməz dərəcədə fədakarlıq nümunəsi göstərmiş lider surəti təqdim edilir.

Mən ömrümü xalqıma,
Bağışlamış liderəm.
“Azərbaycan” - əsərim.
Ona həyat verənəm.

Yuxusuz gecələrin
Bəhrəsidir bu “əsər”.
Qədrini bilməsəniz
Babanız sizdən küsər.

[1. səh.24]

“Mən ömrümü xalqıma, Bağışlamış liderəm” misraları Ulu öndərin öz xalqına olan məhəbbət və xidmətini vurğulayır. Şeir uşaq təfəkkürünə uyğun sadə ifadələrlə liderin milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığını çatdırır. Lider obrazı şeirdə sadə dil saxlanılmaqla azyaşlının şeiri dərk edə biləcəyi

səviyyədə ideallaşdırılmışdır,

“Yuxusuz gecələrin bəhrəsidir bu əsər” misralarındakı metaforalar, şeirdəki təkrarlamalar və sadə ritmik quruluş uşaq oxucusu üçün cəlbedicidir.

Şeir uşaqlara fədakarlıq, vətənpərvərlik və milli məsuliyyət hisslərini aşılamaq məqsədi daşıyır.

“İlham Heydər oğlu” şeirində İlham Əliyev surəti Heydər Əliyevin yolunu davam etdirən, xalqın birliyi və milli qələbə ideyalarını həyata keçirən lider kimi təsvir olunur.

Tutdu ata yolunu,
Babalardan güc aldı.
Əzdi yağının başın,
Düşmənlərdən bac aldı.

Silkələdi yumruğun,
Düşmənlərdən ök aldı.
Azad oldu Qarabağ,
Ululardan ök aldı.

[1. s.25]

Şeirdəki “Tutdu ata yolunu, Babalardan güc aldı” misraları nəsillərdən ötürülən müdriklik və təcrübəni vurğulayır. Uşaqlar lider obrazını həm fiziki, həm də ideoloji cəhətdən başa düşür, milli iradə və qələbə ideyasını qavrayır. Ritm və təkrarlama, eyni zamanda simvolik ifadələr - “Azad oldu Qarabağ, Ulduzlardan tac aldı” misraları oxucuya qələbənin və milli qürurun vizual təsvirini verir.

“Mehriban xanım” şeiri liderin humanist, qayğıkeş və xalqa yaxın surətini uşaq təfəkkürünə uyğun şəkildə təqdim edir. “Xalqımın nəyin qızı, Sevimlidir, əzizdir” misrası onun

xalqla əlaqəsini, mərhəmət və qayğı hissini vurğulayır.

Sadə, ritmik və oyunlu dil uşaqlar üçün anlaşılan, eyni zamanda ideoloji yüklü təsir yaradır. Uşaqlara mərhəmət, qayğı və xalqın rifahına xidmət kimi dəyərləri çatdırır.

NƏTİCƏ olaraq qeyd etməyimiz tövsiyə olunur ki, bu bölümdə lider obrazları və onların Zəfər konsepsiyası həm ideoloji, həm də emosional səviyyədə işlənmişdir. “Heydər Əliyev” şeiri uşaq ədəbiyyatında lider obrazının və milli iradənin təsirli təqdimatı, “İlham Heydər oğlu” şeiri 8 Noyabr Qələbəsi ideyasının lider obrazı ilə bağlı uşaq şeirində təsvirini güclü şəkildə təmin edən, “Mehriban xanım” şeiri isə lider obrazının yalnız siyasi və güc tərəfini deyil, eyni zamanda humanist və sosial məsuliyyət yönünü uşaq poeziyasında çatdıran nümunə kimi qəbul edilə bilər.

“TARIXİ ŞƏXSİYYƏTLƏR VƏ ZƏNGƏZUR MÖVZUSU” bölümü

“Mən Babəkəm”, “Tomris ana” və “Çənlibel” şeirlərində tarixi qəhrəmanlar və milli mübarizə ənənəsi, həmçinin “Zəngəzur” şeirində bu yurdun Azərbaycan üçün tarixi və müasir siyasi əhəmiyyəti təhlil edilir. Burada məqsəd uşaqlara həm keçmişin qəhrəmanlıq hekayətlərini, həm də Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün simvolik və siyasi mənasını çatdırmaqdır.

“Tomris ana” tarixi qadın qəhrəman obrazı kimi təqdim olunur.

Tomrisdi mənim adım,
Araz qəlbimdə yara.

Şahları taxtdan saldım,
Düşməni çəkdim dara.

Sinəsi dağlı ana,
Öc alan sərkərdəyəm.
Nə qədər bu torpaq var,
Yaşaram, hər yerdəyəm. [1. s.22]

Şeirdəki “Şahları taxtdan saldım, Düşməni çəkdim dara” misraları onun igidliyini və mübarizə ruhunu vurğulayır. Şeir uşaqlara qadın qəhrəmanlıq ənənəsini sadə və təsirli formada çatdırır. Şeirdə ritmik quruluş, sadə ifadələr və hərf oyunları uşaqlar üçün başa düşülən və yaddaqalan obraz yaradır. Sinəsi dağlı ana kimi metafora obrazı, güc və qoruyuculuq simvolu kimi çıxış edir. Şeir uşaqlara həm tarixi, həm də əxlaqi dəyərləri öyrədir: igidlik, vətən sevgisi, qətiyyət və cəsarət.

Babək Azərbaycan xalqının milli azadlıq mübarizəsinin rəmzidir.

Mən Babəkəm

Babəkdir mənim adım,
Sırğa et qulağında.
Bir ömür xərcləmişəm,
Hürriyyət sorağında.

Bu yurd sənə əmanət,
Bəzz yanan ocağımdır.
Mayası qan lalələr
İstiqlal sancağımdır. [1. s.22.]

“Bir ömür xərcləmişəm, Hürriyyət sorağında” misrası onun azadlıq ideyasına sədaqətini göstərir. Bu şeir uşaqlara tarix boyu xalqın mübarizə ruhunu anlatmaq məqsədini daşıyır.

Şeir uşaq oxucusuna azadlıq, milli şüur və tarixi qəhrəmanlıq dəyərlərini aşılayır.

“Çənlibel” və “Zəngəzur” şeirləri isə torpaq və milli bağlılıq mövzusunı daha konkret coğrafi obyektlərlə əks etdirir. “Çənlibel” şeiri Koroğlunun vətən sevgisi və qəhrəmanlıq ənənəsini uşaqlara çatdırır:

ÇƏNLİBEL

Koroğlunun oylağıdır,

Çənli, dumanlı Çənlibel.

Mərd oğullar oylağıdır,

Dağlar qoynunda Çənlibel. [1. s.38]

Zəngəzur şeiri isə Azərbaycan torpaqlarının milli kimlik və tarixi yaddaş baxımından önəmini vurğulayır:

ZƏNGƏZUR

Zəhmətkeş vabaların,

Vətənidir Zəngəzur.

Əsir düşən torpağım,

Vətənimdir Zəngəzur. [1. s.39]

Zəngəzur mövzusu şeirə həm tarixi, həm də müasir aspektdən yanaşılmasını tələb edir. Zəngəzur Azərbaycan torpağı olaraq uzun illər xalqın yaddaşında və tarixində əhəmiyyətli yer tutub. XX əsrin əvvəllərində siyasi proseslər nəticəsində bölgənin bir hissəsi Ermənistana verilsə də, xalqın milli yaddaşında Zəngəzur Azərbaycanın ayrılmaz

hissəsi olaraq qalmışdır.

2020-ci il Zəfərindən sonra Zəngəzur dəhlizi məsələsi gündəmə gəlib. Zəngəzur dəhlizi Azərbaycanın Naxçıvanla birbaşa quru yolunu bərpa etməklə yanaşı, regionda strateji və siyasi əhəmiyyət kəsb edir. Beləliklə, Zəngəzur uşaq şeirində təkcə coğrafi deyil, həm də siyasi-simvolik mənada işlənir.

“Zəhmətkeş babaların, Vətənidir Zəngəzur” misrası, torpağın əhəmiyyətini sadə və aydın şəkildə təqdim edir.

Şeirin sadə, ritmik dil və metaforik ifadələr təqdim olunması uşaqlara Zəngəzurun həm tarixi, həm də ərazi bütövlüyünün əhəmiyyətini anlamaq imkan verir. Şeir, gələcək nəsillərə milli yaddaşın qorunması və torpağa bağlılıq dəyərlərini ötürmək mənasında dəyərlidir. Şeiri mütləq edən hər kəs torpaq və milli kimlik anlayışını həm tarixi, həm də coğrafi aspektdə mənimsəmək imkanı əldə edir.

Son olaraq bu qənaətə gəlmək olar ki, “Çənlibel” və “Zəngəzur” şeirləri uşaq ədəbiyyatında tarixi qəhrəmanlıq ənənəsini və ərazi bütövlüyü ideyasını çatdıran güclü nümunələrdir. Uşaqlarda milli şüurunu formalaşdırmaq, gələcək nəsillərdə qürur və Vətən sevgisini inkişaf etdirmək baxımından ıhımiyyətlidir. Xüsusilə Zəngəzur mövzusu həm keçmişin yaddaşı, həm də müasir geosiyasi baxımdan əhəmiyyətlidir. Vətən və torpaq sevgisi bu şeirlərdə yalnız emosional deyil, həm də ideoloji bir vasitədir, milli qələbə ideyasına xidmət edir və 8 Noyabr Zəfəri ilə simvolik əlaqə yaradır.

“UŞAQ DÜNYASI VƏ MİLLİ QƏLƏBƏ” bölümü.

Uşaq ədəbiyyatında Vətən, torpaq və milli kimlik mövzusu şairlərin əsas ideya xəttlərindən biridir. Zaur Ustacın şeirlərində bu mövzu həm konkret tarixi hadisələr, həm coğrafi obyektlər, həm də abstrakt milli anlayışlar vasitəsilə işlənir. Bu fəsilə “Azərbaycan”, “Xəzər” və hərflərə aid şeirlər uşaq dünyasında milli qələbə və vətən sevgisi prizmasından təhlil edilir.

AZƏRBAYCAN

“Odlar Yurdu” deyir hamı,

“Azərbaycan” mənim adıam.

Sağım, solum – dörd bir yanıam,

Öz canımdan qol-qanadıam.

Nazlı Araz kəmərimdir,

Xudafərin onun qaşım.

Birləşdirir ayrı düşmüş

Dost-tanış, bacı-qardaşım. [1. s.25]

“Odlar Yurdu” ifadəsi ilə başlayan “AZƏRBAYCAN” şeirində Azərbaycanın tarixi və milli kimliyini uşaq üçün sadə və aydın formada təqdim edilir. “Sağım, solum – dörd bir yanıam, Öz canımdan qol-qanadıam” misrası Vətənə bağlılıq və qoruyucu instinktini vurğulayır.

Sadə metaforalar və ritmik ifadələr uşaqlar üçün həm vizual, həm də emosional təsir yaradır. Konkret coğrafi obyekt olaraq “Nazlı Araz” adının çəkilməsi torpaq və milli bağlılıq hisslərini gücləndirilir, uşağa vətən sevgisi, milli kimlik və tarixi məkanların əhəmiyyətini öyrədir.

“**XƏZƏR**” **ŞEİRİ** dəniz və göl təsvirləri vasitəsilə Azərbaycan coğrafiyasının gözəlliyini və unikal təbiətini uşaq təfəkkürünə çatdırır:

XƏZƏR

Həm dənizdi, həm də göl,

Xəzər təkdi dünyada.

Qoynunda bir şəhər var,

O da ilkdir dünyada. [1. s.34]

“Qoynunda bir şəhər var, O da ilkdir dünyada” misrası coğrafi-milli bağlılıq və Vətənə qürur hissini ifadə edir.

Sadə və ritmik misralar uşaqlar üçün anlaşılan və yad-daqalan təsir yaradır. Şeir həm vizual, həm də mənəvi təsir vasitəsi ilə milli kimliyi formalaşdırır. Uşaqlarda torpağa bağlılıq, təbiətə hörmət və milli qürur hisslərini inkişaf etdirir.

Həm əyləncəli, həm də mənalı funksiya daşıyan **HƏRFLƏRƏ AİD ŞEİRLƏR** vasitəsilə Azərbaycan sözləri və milli anlayışlar uşaq dilində sadə formada təqdim olunur. Məsələn: “A ilə ANA deyə, Aləmə səs salırıq. Azərbaycan sözünə, A ilə başlayırıq” misraları milli kimliyi və Vətən sevgisini erkən yaşda aşılamaq üçün idealdır.

Bu qisim şeirlər uşaqlara dil bacarığını, milli sözləri öyrətməklə yanaşı, vətənpərvərlik və torpaq sevgisini də aşılayır.

“C” hərfinə aid şeir də Azərbaycanın milli dəyərlərinə, dövlət rəmzlərinə və Vətən sevgisinə həsr olunub:

Sancagımı bəzəyən

Hilala bənzəyirsən.

“AZƏRBAYCAN ” sözünü

“CAN” ilə bəzəyirsən.

Ana da balasına

“Can” deyə cavab verir.

“Cahu-cəlal” sözünə

“C” hərfi rəvac verir. [1. s.37]

Burada uşaq qəlbinin bayrağa və vətənə duyduğu səmimi sevgi poetik sadəliklə ifadə edilir. “Sancağımı bəzəyən hilal” obrazı milli simvolu – Azərbaycan bayrağındakı hilalı xatırladır. Uşaq bu simvola canlı bir varlıq kimi müraciət edir, onu bəzək, yaraşıq, qürur mənbəyi kimi görür. Uşaqların düşüncə tərzində simvollar konkret və hiss olunan şəkildə qavranılır. “Hilal”, “can”, “ana-bala münasibəti” kimi anlayışlar uşağa tanış və doğma olduğu üçün sair bu fikri uşaq təfəkkürünə uyğunlaşdıraraq belə yazmışdır.

“Ana da balasına “CAN” deyə cavab verir” misraları vasitəsilə uşaq dünyasında ən böyük dəyər olan ana sevgisi ilə vətən sevgisi arasında bağlılıq qurulur. Beləliklə, uşaq üçün vətən sevgisi ana sevgisinin davamı kimi təqdim edilir.

Şeirdə milli qələbənin poetik təzahürü birbaşa deyil, mənəvi güc və kimlik hissi üzərindən verilir. “Azərbaycan” sözünü “CAN” ilə bənzəyirsən” misralarında “can” sözünün seçilməsi təsadüfi deyil. Bu misralar xalqın dilindən bizə məlum olan “vətən üçün can vermək” anlayışı ilə səsləşir. Bu isə uşağın gələcəkdə vətənə fədakar münasibət göstərməsinin mənəvi başlanğıcıdır.

“T” hərfi ilə başlayan şeir ilk baxışda oyun haqqında şeir təəssüratı bağışlayır. Əslində isə şeirin dərin qatında uşaqlarda qəhrəmanlıq ruhunun formalaşması, Zəfər Gününə layiq döyüş ruhu ifadə olunur:

“T”

Tuncay topu tulladı.
“Tutu, topu tut görək,
“Top-top” mənə yaraşmaz,
Mən tankçı olam görək.

Tapançanı götürdüm,
Tüfəngi də ver mənə,
Tankı, topu sazlayım,
Hücum edim düşməne”. [1. s.30]

Tuncay sadəcə top oyunu oynamaq istəmir, onun arzusu artıq əsgər olmaq, vətəni qorumaqdır.

Burada uşaq oyunlarının və fantaziyasının vətənpərvərlik ruhu ilə birləşməsi önə çıxır.

“Top-top mənə yaraşmaz,
mən tankçı olan görək”

misraları uşaq düşüncəsinin sadəliyini, ancaq eyni zamanda böyük idealını göstərir. Nəticədə oyunla yadelliyyə qarşı mübarizə arzusu arasında təbii bir körpü yaranır. Şair uşağın oyun oynayarkən belə Zəfər ideyasını yaşatmasını bu tərzdə poetikləşdirmişdir.

Şeir “Azərbaycan Ordusunun qələbəsi”, “torpaqların azadlığı”, “qəhrəmanlıq ruhu” kimi anlayışların uşaq dünyasında təcəssümüdür. Uşaq artıq sadəcə oyun oynamaq

istəmir. Şair burada oyunu Zəfər ideologiyası ilə birləşdirir. “Tank”, “tufəng”, “top” kimi atributlar real müharibə simvolları olsa da, şair onları uşaq təxəyyülünə uyğun, yumşaq, oyunsal şəkildə təqdim edir. Nəticədə şeir müharibə, qaniçənlik, zorakılıq deyil, oxucuya vətənpərvərlik və vətəni-ni, torpağını müdafiə ruhunu aşılıyır.

NƏTİCƏ

Z.Ustacın uşaq şeirləri Azərbaycanın tarixi, coğrafiyası, lider surətləri və qəhrəmanlıq ənənələrini azyaşlılara sadə, anlaşıqlı, ritmik və emosional dildə çatdırmaq baxımından əhəmiyyətlidir. “Azərbaycan”, “Xəzər”, “Çənlibel” və “Zəngəzur” kimi şeirlər torpaq və vətən sevgisini, milli kimliyi, həmçinin coğrafi və tarixi obyektlərlə bağlı milli yaddaşı formalaşdırır. Tarixi şəxsiyyətlər – Babək, Tomris Ana, Vahid Abbasov və müasir lider surətləri – Heydər Əliyev, İlham Əliyev, Mehriban xanım Əliyeva uşaq oxucusuna vətənpərvərlik və dövlətçilik dəyərlərini əyani şəkildə təqdim edir. Qələbə və Zəfər ideyası xüsusilə “Zəfər döyüşü”, “Qarabağ Azərbaycandır” və “Fevral” şeirlərində 8 Noyabr və Xocalı faciəsi kimi tarixi hadisələrlə birbaşa bağlıdır və uşaqlarda milli qürur, qəhrəmanlıq, fədakarlıq və vətənpərvərlik hislərini möhkəmlədir.

Uşaq şeirinin sadə, təkrarlamalı, metaforik və ritmik quruluşu həm estetik zövq, həm də didaktik məqsəd baxımından əhəmiyyətlidir. Hərflərə və rəqəmlərə aid şeirlər dil bacarığını inkişaf etdirmək və milli dəyərləri aşılamaq baxımından əlavə bir vasitə rolunu oynayır.

Təqdim olunan bütün şeirlər, uşaq dünyasında milli

şüuru gücləndirir, tarixi və coğrafi biliklərlə milli kimliyi birləşdirir, gələcək nəsillərdə Vətənə bağlılıq, torpaq sevgisi və milli qürur hissələrini möhkəmləndirir. Zaur Ustacın uşaq poeziyası, digər şairlərdən fərqli olaraq, konkret hadisələr və lider surətləri ilə tarixi və mənəvi dəyərləri birləşdirərək, azyaşlı oxucuya həm keçmiş, həm də müasir Azərbaycanı tanıtdırmaqda unikal bir vasitədir.

Digər uşaq şairləri – Zahid Xəlil, Qəşəm İsabəyli və Rafiq Yusifoğlu oxşar motivləri işlətməmiş olsalar da, fərqliliklər də nəzərə çarpır. Zahid Xəlil və Qəşəm İsabəyli daha çox simvolik və ümumi vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq motivlərinə yönəlir, konkret tarixi hadisələrə az diqqət yetirirlər. Rafiq Yusifoğlu isə həm tarixi, həm də gündəlik həyat kontekstində milli vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq anlayışını uşaqlara çatdırır.

Tədqiqata cəlb olunan şeirlərdə ritm, sadə dil, təkrarlama və metaforik ifadələr uşaq oxucusu üçün başa düşülən və yaddaqalan təəssürat yaradır. Hərflərə və rəqəmlərə aid şeirlər uşaq dünyasında dil bacarığını, eyni zamanda milli deyim və dəyərləri tanıtdırmaq baxımından əhəmiyyətli. Nəticədə Zaur Ustacın uşaq şeirləri tarixi həqiqətləri, coğrafi simvolları, qəhrəmanlıq və Zəfər ideyalarını uşaq təfəkkürünə uyğun şəkildə çatdırır və milli şüurun formalaşmasına xidmət edir. Digər şairlərlə müqayisədə Z.Ustacın şeirləri konkret tarixi və müasir konteksti uşaq poeziyasında birləşdirməsi ilə fərqlənir və gələcək nəsillərin milli kimlik və vətənpərvərlik dəyərlərinin formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

1. Ustac Zaur. A1 (balacalar üçün şeirlər). Bakı-2025.
68 səh.

TÜRKÇÜLÜK VƏ BÜTÖV AZƏRBAYCAN İDEYASININ BƏDİİ-ESTETİK TƏZAHÜRÜ

Uşaq poeziyasında milli kimlik, tarixi yaddaş və vətən ideyasının formalaşdırılması prioritet istiqamətlərdən biridir. Azərbaycan uşaq poeziyası, xüsusən XX–XXI əsrlərdə milli kimlik və türkçülük ideyalarını uşaqlara ötürmək məqsədilə müxtəlif formalarda inkişaf etmişdir. Qloballaşma şəraitində uşaqların milli-mənəvi dəyərlər ruhunda tərbiyə olunması yalnız pedaqoji deyil, həm də ədəbi-estetik məsələ kimi aktuallıq qazanır.

Bu baxımdan Z.Ustacın yaradıcılığı xüsusi diqqətə layiqdir. Onun uşaqlar üçün yazdığı şeirlər Azərbaycan ədəbiyyatında türkçülük və bütöv Azərbaycan ideyasının formalaşdırılması və ötürülməsi baxımından elmi maraq doğuran bir sahədir. “Uşaq ədəbiyyatı” ənənəvi olaraq yalnız estetik və əyləncəli məzmun kimi qəbul edilsə də, Z.Ustacın nümunəsində bu şeirlər milli şüurun mənbəyi, tarixi yaddaşın mədəni ötürülməsi və türk kimliyi ilə bağlı mövzuların konseptual şəkildə şərhinə çevrilir. Onun yaradıcılığı türkçülük və bütöv Azərbaycan ideyasını uşaqlara çatdıran unikal bir vasitədir. Şairin əsərlərində coğrafi məkanlar, hərf və rəqəm metaforaları, tarixi istinadlar bir-biri ilə sıx bağlı işlənir. Bu yanaşma uşaqlarda milli şüur, türk mənsubiyyəti və bütöv Azərbaycan ideyasını integral şəkildə formalaşdırır.

Tədqiqatın məqsədi şairin uşaq poeziyasında türk kimliyinin poetik modellərini və bütöv Azərbaycan ideyasının bədii ifadə vasitələrini müəyyənləşdirməkdir. O, uşaqlar üçün

yazdığı şeirlərdə sadə poetik forma ilə dərin ideoloji qat vardır, türkçülük düşüncəsini və bütöv Azərbaycan ideyasını erkən yaşlardan şüura yerləşdirməyə çalışır.

Z.Ustacın uşaq şeirlərində türkçülük yalnız etnik mənsubiyyət kimi deyil, geniş mənada mədəni yaddaş, tarixi varislik və mənəvi birlik konsepti kimi təqdim edilir. Bu konsept “Soyad”, “Orxon”, “Zəngəzur”, “Vahid”, “Tuncaya” kimi şeirlərdə daha açıq şəkildə ifadə olunmaqla yanaşı, “Azərbaycan”, “7”, “10” kimi didaktik mətnlərdə də simvolik səviyyədə özünü göstərir.

a) UŞAQ POEZİYASINDA TÜRKÇÜLÜK İDEYASININ BƏDİİ FUNKSİYASI

Şairin türkçülük ideyası genişlənmiş mədəni və tarixi kontekstdə işlənir.

Türk kimliyinin poetik yaddaşı:

“Soyad” şeiri

“Soyad” şeirində şair uşağa şəcərə anlayışını sadə dillə izah edir:

“Ustaclı soyadımdır,
Yaşadıram soyumu.
Atam, babam kim olub,
Tanıyıram boyumu”. [2. s.9].

Burada soyad yalnız hüquqi identifikasiya vasitəsi deyil; o, tarixi davamlılığın simvoludur. “Yaşadıram soyumu” istilahı türk dünyasında mühüm yer tutan nəsil şüurunun

poetik formasıdır.

Türkçülük ideologiyasında “soy” anlayışı fərdin özünü böyük bir tarixi zəncirin halqası kimi dərk etməsinə xidmət edir. Şair bu ideyanı uşaq təfəkkürünə uyğunlaşdıraraq ağır terminologiyadan qaçır, lakin məzmunu qoruyur.

“Tanıyıram boyumu” mısrası isə xüsusilə diqqətəlayiqdir. Burada “boy” sözü ikiqat semantikaya malikdir: antropoloji mənə (özünü tanımaq), qədim türk tayfa sistemi ilə bağlı mənə.

Beləliklə, şeir uşağın özünü yalnız ailənin deyil, bütöv bir etnosun davamı kimi görməsinə şərait yaradır.

“Orxon abidələri və mədəni yaddaş” anlamında “Orxon” şeiri xüsusi elmi maraq doğurur:

“Orxon çox qədim
sözdür, bilirəm.
Böyüyən kimi
öyrənməliyəm.” [2. s.34].

Uşaq poeziyasında Orxon yazılarına istinad nadir hallarda rast gəlinir. Bu seçim şairin türk tarixinin başlanğıc nöqtələrindən birini uşaqların şüuruna daxil etmək istəyindən xəbər verir.

Orxon abidələri türk dövlətçilik ənənəsinin, yazılı ədəbiyyatın, milli şüurun ilkin mənbələrindən sayılır.

Şeirdə “Böyüyən kimi / öyrənməliyəm” ifadəsi gələcək milli intellektin proqramı kimi səslənir. Bu, faktiki olaraq uşağa verilən ideoloji mesajdır: öz tarixini bilməyən xalq gələcək qura bilməz.

“Ey qoca Qurd” və “Gövhər” şeirləri şairin milli kimlik,

tarixi yaddaş və mənəvi dəyərlərin bədii ifadəsi konsepsiyasını poetik müstəvidə təqdim etməsinin nümunələrinəndir. Hər iki şeir türkçülük ideyasının fərqli yönlərini, həmçinin milli-mənəvi irs və nəsillərarası əlaqəni ümumi bir məzmununda əks etdirir.

“Ey qoca Qurd” şeiri simvolik və epik tonla milli tarix və qəhrəmanlıq ideyasını birləşdirir, keçmişin və yaşlı nəslin dəyərini ümumi milli yaddaş kontekstində təqdim edir. Qurd obrazı həm qüdrət və ucalıq, həm də milli iradənin və zamanın sınağından çıxmış təcrübənin simvolu kimi çıxış edir.

“Gövhər” şeiri isə daha çox mənəvi-estetik və lirik müstəvidə milli kimlik və türkçülük ideyasını əks etdirir. Burada milli-mənəvi saflıq, dəyərlər və milli ruhun poetik simvolu ön plandadır. Şair bu şeirdə ideyanı daha daxili, emosional və mənəvi qatlarla ifadə edir.

Seirlərdə türkçülük ideyası birbaşa siyasi çağırış kimi deyil, daha çox milli-mədəni yaddaşın poetik modeli, arxetipik simvollar və metaforik qarşıdurmalar vasitəsilə təqdim olunur. Şair qədim türk mifologiyasından gələn obrazları müasir poetik düşüncə ilə birləşdirərək kollektiv kimlik məsələsini ön plana çıxarır.

Beləliklə, hər iki şeir Z.Ustacın türkçülük ideyasını müxtəlif poetik baxış bucaqları ilə təqdim etməsi, milli kimlik və mənəvi dəyərləri həm epik, həm də lirik müstəvidə canlandırması baxımından qarşılıqlı olaraq tamamlayıcı nümunələrdir.

“Ey Qoca Qurd” şeirinin

misra əsaslı təhlili

“Ey Qoca Qurd, çaqqalların ulamağı boşa deyil,
Qızıl qanlı boz pəncəni yalamağa tələsirlər.”

[3. s.204-205].

Burada “Qoca Qurd” obrazı türk mifoloji təfəkküründəki bozqurd arxetipini xatırladır. Bozqurd ənənəvi olaraq yol göstərən, qoruyan və soyun davamlılığını təmin edən simvol kimi çıxış edir. Ona qarşı qoyulan “çaqqal” obrazı isə zəiflik, fürsətçilik və başqasının gücündən faydalanmaq istəyən tipologiyayı ifadə edir. Beləliklə, şair mədəni liderliklə imitasiya arasındakı fərqi poetik qarşılaşdırma ilə göstərir.

“Çaqqalların adı çaqqal, tulaların adı tula,

Səndən olub, “atam Qurddu” deyənlərə nə deyəsən?”

Bu misralarda soy və mənsubiyyət problemi qabardılır. Şairə görə, genetik və ya formal bağlılıq kifayət deyil; əsas məsələ mənəvi davamlılıqdır. Türkçülük burada bioloji deyil, dəyərlər üzərində qurulan kimlik modeli kimi təqdim edilir.

“Üzü dönük səndən olan, bizdən deyil, onu tulla,

Unut getsin, boz dünyanın boz üzünü çox görmüsən.”

Burada poetik fikir ondan ibarətdir ki, xəyanət və ya dəyərlərdən uzaqlaşma kollektiv yaddaşdan silinməyə səbəb olur. “Boz dünya” ifadəsi həyatın sərt sınaqlarına işarədir və qurd obrazının tarixi dözümlülüyünü vurğulayır.

“Üzdən sənə oxşasa da, yerişini yerisə də,

Hərdən Qurda girişsə də, köpəyə köpək deyirlər.”

Bu parçanın semantik mərkəzi mahiyyət və zahir qarşı-

durmasıdır. Türk epik düşüncəsində qəhrəmanlıq təqlidlə əldə edilmir; daxili keyfiyyət tələb edir. Şair bu fikri xalq hikmətinə yaxın ifadə tərzilə möhkəmləndirir.

Aqillər də yaxşı deyib: – “itlər hürər, karvan keçər.”

Atalar sözünə istinad mədəni davamlılıq funksiyası daşıyır. Karvan obrazı sivilizasiyanın, tarixi yürüşün simvoludur. Bu isə türkçülüüyü dinamik, irəliləyən bir mədəniyyət kimi təqdim edir.

“Ey Qoca Qurd, mənzilini düz seçmişən, duruş gətir,
Gecə sirdaşın Ay, Ulduz, gündüz pənahın Günəşdi.”

Kosmik elementlərin iştirakı (Ay, Ulduz, Günəş) qədim türk dünyagörüşündəki göy kultu ilə səsleşir. Beləliklə, qurd yalnız sosial deyil, həm də metafizik səviyyədə qorunan varlıq kimi təqdim olunur.

“Ürəyin saf ırmak suyu, ruhun sönməz bir atəşdi.”

Su və od birlikdə həyat enerjisinin simvoludur. Türk mifoloji sistemində od müqəddəslik, su isə təmizlənmə rəmzidir. Bu sintez milli ruhun sarsılmazlığı ideyasını gücləndirir.

“Cövhər” şeirinin misra əsaslı təhlili

“Əgər yoxsa,
bircə zərrə
o atəşdən;
ya ruhunda,
ya cismində...”

[1. s.9].

Buradakı “atəş” metaforası daxili enerji, milli ruh və mənəvi güc kimi oxuna bilər. Şair kimliyi irsi deyil, daxili keyfiyyət kimi təqdim edir.

“Min cür
eyib axtaracaq,
qoca Turanın ismində.”

“Turan” anlayışı burada coğrafi-siyasi məkan kimi yox, tarixi-mədəni yaddaş kimi işlədilir. Bu yanaşma akademik müstəvidə daha çox sivilizasiya identifikasiyasına uyğundur.

“Çaqqal kimi doğulanlar
çaqqal kimi sürünəcək.”

Tipoloji qarşıdurma davam edir: qurd – yüksəliş, çaqqal – alçaqlıq modeli. Bu struktur epik ənənəyə xasdır və kollektiv ideali müəyyənləşdirir.

“Zirvələrdir qurdun yeri,
şahinlərin yurd-yuvası...”

Zirvə motivi türk poetikasında ucalıq və azadlıqla bağlıdır. Şahin obrazı ilə paralellik qəhrəmanlıq semantikasını gücləndirir.

“Bizə yetər; uca Türkün tək Tanrısı.”

Bu misrada monoteist düşüncə ilə qədim göy inancı arasında semantik körpü qurulur. Məna səviyyəsində birlik və mənəvi bütövlük ideyası vurğulanır.

Son olaraq deyə bilərik ki, Z.Ustacın “Ey Qoca Qurd” və “Cövhər” şeirlərində türkcülük ideyası siyasi diskursdan uzaq şəkildə, daha çox mifoloji yaddaş, arxetipik simvollar və mənəvi keyfiyyətlər üzərindən təqdim edilir. Bozqurd, zirvə, od, göy cisimləri kimi obrazlar kollektiv kimliyin

poetik şifrələrinə çevrilir. Şair üçün milli mənsubiyyət formal deyil; o, daxili cövhər, mənəvi güc və dəyərlərə sədaqətlə müəyyən olunur. Bu baxımdan şeirlər mədəni identiklik ideyasını bədii-estetik müstəvidə ifadə edən nümunələr kimi diqqəti cəlb edir.

b) BÜTÖV AZƏRBAYCAN İDEYASININ POETİK-SEMANTİK STRUKTURU

Z.Ustacın şeirlərində bütöv Azərbaycan ideyası coğrafi və konseptual bağlılıqla ifadə olunur. “Azərbaycan” şeirində “Sağım, solum - dörd bir yanı, / Öz canımdan qol-qanadım” misraları Azərbaycanın bütün torpaqlarını birləşdirici simvol kimi təqdim edir.

Bu şeirdə vətən - Azərbaycan sanki danışan subyektə çevrilir. Uşaq üçün vətən abstrakt anlayış deyil, canlı varlıq kimi təqdim olunur.

“Qol-qanadım” metaforası dövlətin qoruyucu funksiyasını göstərir. Digər tərəfdən, bu ifadə türk epik ənənəsində tez-tez rast gəlinən “qanadlanmaq”, “güc almaq” motivini xatırladır.

“Odlar yurdu’ deyir hamı,
Azərbaycan mənim adım!” [2. s.25].

Şair burada vətəni coğrafi məkan kimi deyil, identitet məkanı kimi təqdim edir.

“Zəngəzur” şeirində
“Əsir düşən torpağım,
Vətənimdir Zəngəzur!” [2. s.39].

misraları tarixi və siyasi aspektləri ön plana çıxararaq bütöv Azərbaycan ideyasının əhəmiyyətini vurğulayır.

Bu misralar bütöv Azərbaycan ideyasının ən açıq poetik ifadələrindən biridir.

Şair burada:

- tarixi yaddaşı qoruyur,
- itirilmiş torpaq motivini aktuallaşdırır,
- milli birlik ideyasını gücləndirir.

Uşaq üçün bu, siyasi çağırışdan çox emosional bağlılıq modeli yaradır.

“7”

Baxıram hamı bilir,
Aran nədi, nədi dağ.
İndi mənə kim deyər,
Neçə hərf “Qarabağ”, [2. s.46].

Yaxud

“10”

Ağıllısız bilirəm,
Deyin görüm, qoçaqlar.
“Azərbaycan” sözündə
Cəmi neçə hərf var? [2. s.47].

Bu şeirlər ilk baxışda sadə hesablama xarakteri daşısa da, “Qarabağ” və “Azərbaycan” istilahlarının hərflərinin saydırılması təsadüfi deyil.

Bu üsul:

- öyrənmə prosesini milli məzmunla birləşdirir,
- vətən anlayışını gündəlik təhsil fəaliyyətinə daxil edir,
- idrakla emosiyanı sintez edir.

Beləliklə, vətən sevgisi təlim prosesinin təbii hissəsinə çevrilir.

Şəhidlik türk və Azərbaycan düşüncəsində ən yüksək mənəvi zirvələrdən biridir. Uşaq poeziyasında bu mövzunun təqdimatı çətin olsa da, Z.Ustac bunu “Vahid” şeirində maksimal sadəliklə edir:

“Postunu tərək etmədi,
Vətənçün şəhid oldu.” [2. s.38].

Burada üç əsas ideya formalaşır:

- Vətən uğrunda fədakarlıq,
- Borc anlayışı,
- Qəhrəmanlıq modeli.

Belə obrazlar uşağın şüurunda ideal insan tipini yaradır.

c) TÜRK DÜNYASININ POETİK KONSEPSİYASI: “TUNCAY’A” ŞEİRİ

Bu ədəbi cameədə “TUNCAY’A” şeiri [2.s.60-61] xüsusi yer tutur. İdeya miqyası baxımından şairin uşaq poeziyasında zirvə mətnlərdən biri hesab edilə bilər. Şeir, müəllifin oğlu Tuncay’a həsr olunmasına baxmayaraq, metaforik səviyyədə türkçülük və bütöv Azərbaycan ideyasını ifadə edən kompleks poetik struktur təqdim edir.

Uşaq şeirinin məqsədi yalnız əyləndirmək və maarifləndirmək deyil; Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında milli kimliyi, tarixi yaddaşı və coğrafi bütövlüyü uşaqlara çatdırmaq da əsas funksiyadır. “Tuncay’a” şeiri bu missiyanı birbaşa sim-

volik və metaforik dil vasitəsilə həyata keçirir. Bu təhlildə şeir misra-misra araşdırılır, dil və üslub xüsusiyyətləri, ritm və metaforik qatları açıqlanır, eyni zamanda digər uşaq şairlərinin oxşar mövzuda yazdıqları şeirlərlə müqayisəli təhlil aparılır.

Şeir 9 bənd, 36 misradan ibarətdir. Hər bənd, oxucuya həm fərdi mesaj - Tuncay'a olan sevgi, həm də milli-mədəni mesaj - türkçülük və bütöv Azərbaycan ideyası ötürür. Bəndlərin strukturu qısa və ritmlidir; misraların təkrar "sənindi" sonluğu ideyanın vurğusunu gücləndirir.

ŞEİRDƏ DIQQƏT ÇƏKƏN MƏQAMLAR

1. ŞEİRDƏ TÜRKCÜLÜK İDEYASI

**Türkçülük ideyası şeirdə
bir neçə səviyyədə işlənir**

a) Metaforik simvolizm

"Tanrı tutub, ağ torpaqdan mayanı" misrası türkçülük ideyasının metaforik çıxışıdır. Burada "ağ torpaq" həm Azərbaycan torpağına, həm də türk dünyasının müqəddəs torpaqlarına istinaddır.

"Gündoğandan Günbatana sənindi!" misrası türk dünyasının geniş coğrafi əhatəsini simvolizə edir; Azərbaycan yalnız mərkəz kimi deyil, türk mədəniyyətinin bütövlüyünü əks etdirən bir nöqtə kimi təqdim olunur.

b) Nəsillərarası ötürülmə

"Nişan verib, yeddi günlük Ayını" misrası türkçülük ideyasının müqəddəs və nəsillərarası keçidini göstərir. Ay

burada həm zaman ölçüsü, həm də milli dəyərlərin ötürülməsinin metaforasını daşıyır.

Digər uşaq şairlərinin (məsələn, Zahid Xəlilin) şeirlərində milli motivlər konkret simvollara - coğrafi adlara və qəhrəman adlarına istinad edilsə, Z.Ustacda metaforik simvol vasitəsilə poetik konseptuallıq yaradır.

c) Dil və üslub

Misraların qısa, ritmik quruluşu ideyanın yadda qalmasını təmin edir. “Sənindi” təkriri mesajın vurğusunu gücləndirir, oxucuya milli aidiyyət hissini dərinləşdirir.

Müqayisə:

Rafiq Yusifoğlunun və Qəşəm İsabəylinin şeirlərində türkçülük ideyası konkret obyektlər və qəhrəmanlar üzərindən işlənirsə, Z.Ustacda ad və metaforik simvolizm ilə ideyanı daha abstrakt, lakin daha bütüncül təqdim edir.

2. BÜTÖV AZƏRBAYCAN İDEYASI

Bütöv Azərbaycan ideyası Z.Ustacın şeirlərində həm coğrafi, həm də mədəni səviyyədə əks olunur:

- “Xəzəri ortaya düz qoyub nişan” misrası Azərbaycan coğrafi məkanını simvolizə edir. Xəzər burada sadəcə dəniz deyil, milli kimliyin mərkəzi, birləşdirici elementi kimi təqdim olunur.

- “Boynuna dolanan Hilal sənindi!” misrası isə Türk dünyasının simvolu olan hilal işarəsini, milli və dini-mədəni elementləri birləşdirərək bütöv Azərbaycan ideyasını simvo-

lüzə edir.

- “Ən uca zirvələr, ən dərin göllər/Ormanlar, deryalar, düzlər sənindi!” misraları coğrafi və təbii bütövlüyü vurğulayır; bütün Azərbaycan ərazisi şairin oğluna həsr edilmiş simvolik mülk kimi təqdim olunur.

Müqayisə:

Digər Azərbaycan uşaq şairlərinin şeirlərində bütöv Azərbaycan ideyası coğrafi adlar üzərində qurulur (məsələn, Qarabağ, Araz). Z.Ustac isə coğrafiyanı simvolik və poetik kodlara çevirərək, milli birlik və bütövlük ideyasını abstrakt səviyyəyə qaldırır.

3. METAFORA VƏ SİMVOLİZM

Şeirin adı (“Tuncaya”) özü metaforik çıxışdır: fərdi motiv (övlada sevgi və bağlılıq) ilə milli motiv (Türk dünyası və Azərbaycan birliyi) birləşdirilir.

“Ay”, “hilal”, “Xəzər” və “zirvələr” metaforik simvollar olaraq həm milli, həm də coğrafi-mədəni mesajları ötürür. Misraların sonundakı “sənindi” təkriri simvolik aidiyyəti vurğulayır, oxucuda milli mənsubiyyət və aidiyyət hissi yaradır.

Müqayisə:

Qəşəm İsabəylinin və Rafiq Yusifoğlunun şeirlərində simvollar daha konkretir: qəhrəmanlar, dağlar, çaylar, tarixi şəxsiyyətlər. Z.Ustacda isə simvollar həm konkret, həm də abstrakt səviyyədə işlənərək fərdi və milli motivlərin sintezini yaradır.

4. DİL, RİTM VƏ PEDOQOJİ STRATEGİYA

Qısa, ritmik misralar uşağın yaddaşında qalır və ideyanın qəbulunu gücləndirir.

Ritmik təkrir (“sənindi”) ideyanın emosional və şüuraltı təsirini artırır.

Sadə dil və ritm konseptual ideyanın uşaq oxucusu üçün əlçatan olmasını təmin edir.

Müqayisə:

Digər uşaq şairləri ritmi daha çox əyləncə və oyun məqsədilə istifadə edir.

Z.Ustac isə ritmi ideya ötürülməsi və simvolik mesaj ilə birləşdirir və beləliklə, şeir həm estetik, həm də ideoloji funksiya malik olur.

5. KONSEPTUAL SİNTEZ

Şeir türkçülük və bütöv Azərbaycan ideyasını sintez səviyyəsində təqdim edir:

- Fərdi motiv: Ana-oğul münasibəti, sevgi və bağlılıq
- Milli motiv: Türkçülük və bütöv Azərbaycan ideyası
- Poetik üsul: Metafora, simvolizm, ritm və dil strategiyası
- Pedoqoji təsir: Mesaj nəsillərarası ötürülür.

Konseptual sintez şeiri yalnız uşaq poeziyası nümunəsi deyil, həm də milli kimliyin poetik konseptual ifadəsi

səviyyəsinə qaldırır.

MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL

Aspekt	TUNCAYA (Zaur Ustac)	Zahid Xəlil, Qə- şəm İsabəyli, Rafiq Yusifoğlu
Türkçülük ideyası	Metaforik, nəsillərarası ötürülmə	Konkret rənz və coğrafi adlar
Bütöv Azərbaycan	Simvolik coğrafi-mədə- ni bütövlük	Konkret dağlar, çaylar, regionlar
Metafora	Abstrakt və konkret sintezi	Konkret qəhrə- man və obyektlər
Ritm və dil	Qısa, təkrarlarla vurğu- lanan ideya	Əyləncə və oyun ritmi
Pedoqoji təsir	Nəsillərarası mesaj və milli kimliyin poetik kodları	Əyləncə və məlu- mat ötürülməsi

Müqayisəli təhlilin mətn forması

“Tuncaya” şeiri digər uşaq şairlərinin oxşar mövzuda yazdıqları şeirlərlə müqayisədə bir sıra əhəmiyyətli xüsusiyyətlərlə seçilir. Z.Ustacın şeirində türkçülük ideyası yalnız konkret obyekt və coğrafi simvollarla deyil, həm də metaforik və konseptual səviyyədə işlənir. Misralarda istifadə

olunan “Tanrı tutub, ağ torpaqdan mayanı” və “Gündoğandan Günbatana sənindi” ifadələri milli və türk dünyası ideyasının nəsillərarası ötürülməsini təmin edir, həmçinin ideyanın şeir boyunca ritmik təkrarlarla vurğulanmasına xidmət edir.

Digər uşaq şairlərinin şeirlərində, məsələn, Zahid Xəlil və Rafiq Yusifoglu nümunələrində türkçülük motivləri daha çox konkret coğrafi və tarixi obyektlər üzərində qurulur, qəhrəmanlar və torpaq adları vasitəsilə ifadə olunur. Z.Ustac isə burada poetik simvolizm və abstrakt konseptual dil ilə fərqlənir.

Bütöv Azərbaycan ideyası da “Tuncaya” şeirində simvolik formada təqdim olunur. Misralarda Xəzər dənizi, Hilal simvolu, uca zirvələr və dərin göllər vasitəsilə milli və coğrafi bütövlük birləşdirilir. Bu ideya digər uşaq şeirlərində adətən konkret dağlar, çaylar və tarixi regionlar üzərindən işlənir, lakin Z.Ustac bu konsepti həm fərdi motiv - övlada həsr olunmuş sevgi, həm də milli motiv səviyyəsində sintez edir.

Dil və ritm baxımından “Tuncaya” şeirində misraların qısa və təkrarlanan sonluqlu quruluşu ideyanın oxucunun yaddaşında qalmasını təmin edir və mesajın emosional təsirini artırır. Digər şairlərin şeirlərində ritm əsasən əyləncəli və hekayəvi məqsəddə xidmət etsə də, Ustacın ritmi ideya ötürülməsi və simvolik vurğu ilə birləşərək şeiri həm estetik, həm də ideoloji səviyyədə funksional edir.

Beləliklə, “Tuncaya” şeiri uşaq poeziyasında

- Türkçülük ideyasını metaforik və nəsillərarası səviyyədə təqdim edir,

- Bütöv Azərbaycan ideyasını coğrafi və mədəni simvollar vasitəsilə sintezləşdirir,
- Ritm və dil strategiyası ideyanın şüuraltı qəbulunu gücləndirir,
- Metafora və simvolizm fərdi və milli motivləri birləşdirərək konseptual səviyyədə işləyir.

Müqayisəli təhlil göstərir ki, digər uşaq şairləri daha konkret və pedaqojik struktura əsaslanırlar, Z.Ustac şeiri isə həm fərdi, həm də milli səviyyədə ideyanın konseptual simvolik ifadəsi kimi seçilir.

Müqayisə bunu da göstərir ki, “Tuncaya” şeiri fərdi və milli motivləri birləşdirən, həm türkçülük, həm də bütöv Azərbaycan ideyasını simvolik və konseptual səviyyədə ifadə edən uşaq poeziyası nümunəsidir. Digər uşaq şairlərinin əsərləri daha konkret və pedaqoji yönümlü olsa da, Z.Ustacın şeiri ideyanı poetik simvolizm və nəsilərarası ötürülmə vasitəsilə dərin və akademik baxışla təqdim edir.

ÜMUMİ YEKUN NƏTİCƏ

Z.Ustacın yaradıcılığı Azərbaycan poeziyasında milli kimlik, tarixi yaddaş və türkçülük ideyasının poetik ifadəsinin mərkəzi istiqamətlərindən biri kimi qiymətləndirilir. “Soyad”, “Orxon”, “Zəngəzur”, “Tuncaya”, “Ey Qoca Qurd” və “Gövhər” şeirləri şairin bu konseptləri Bütöv Azərbaycan və milli-mənəvi dəyərlər çərçivəsində təqdim etməsinin mühüm nümunələridir.

Bu şeirlərdə türkçülük ideyası yalnız etnik və tarixi çağırış kimi deyil, həm də milli kimliyin davamlılığı, mənəvi

irs və nəsillərarası əlaqə prizmasından kompleks bir konsept olaraq təqdim olunur. Mətnlərin ümumi xətti göstərir ki, tarix, dil, soy və milli-mənəvi dəyərlər bir-birini tamamlayan kateqoriyalar kimi poetik sistem daxilində nəzərə alınır. Bu yanaşma şairin milli ideyanı bir neçə qatlı və qarşılıqlı əlaqəli perspektivdən formalaşdırmasını mümkün edir.

Beləliklə, Z.Ustacın seçilmiş şeirləri Azərbaycanın bütövlüyü, milli kimlik və türkçülük ideyasının poetik modelini ümumi və kompleks şəkildə ifadə edir. Onlar oxucuya milli-mənəvi şüurun formalaşması, tarixi yaddaşın qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi kimi konseptual imkanlar təqdim edir. Eyni zamanda, bu əsərlər Azərbaycan poeziyasında tarixi-mədəni və ideoloji elementlərin bədii strukturda birləşdirilməsi baxımından nümunəvi rol oynayır.

Nəticə etibarilə, Z.Ustacın bu şeirləri yalnız estetik dəyər daşımaqla kifayətlənmir, həm də milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, türkçülük ideyasının ifadəsi və bütöv Azərbaycan konsepsiyasının poetik modelləşdirilməsi baxımından Azərbaycan ədəbiyyatında əhəmiyyətli bir yer tutur. Bu cür yanaşma şairin yaradıcılığını yalnız bədii deyil, həm də ideoloji və konseptual səviyyədə dəyərləndirməyə imkan yaradır.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. “Olaylar” qəzeti, 6-12 fevral 2026. №5 (5072). s.9
2. Ustac Zaur. “A1” (balacalar üçün şeirlər). Bakı-“USTAC.AZ nəşrləri”-2025, 68 səh.
3. Ustac Zaur. “Seçilmiş əsərləri. I cild” Bakı-“USTAC.AZ” nəşrləri-2022. s.204-205.

ANA DİLİ MÖVZUSU VƏ POETİK TƏQDİMƏTİ

1. Ana dili probleminin bədii təqdimat prinsipləri

Z.Ustacın uşaqlar üçün qələmə aldığı şeirlərdə ana dili problemi klassik filoloji və ya nəzəri diskurs səviyyəsində deyil, bədii-idraki yanaşma əsasında təqdim olunur. Müəllif ana dilini ayrıca problem kimi qoymaqdan daha çox, onu uşağın gündəlik həyatının, düşüncə tərzinin və dünyanı qavrama mexanizminin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi göstərir.

Bu yanaşma ana dili məsələsinin şüuraltı səviyyədə mənimsənilməsinə və davamlı ideoloji təsir gücünə malik olmasına şərait yaradır.

Şeirlərdə istifadə olunan sadə leksika, qısa cümlə strukturları və ritmik ahəng ana dilinin uşağın psixoloji və idraki səviyyəsinə uyğun şəkildə təqdim edildiyini göstərir. Beləliklə, ana dili yalnız öyrədilən obyekt deyil, yaşanan və istifadə olunan dəyər kimi çıxış edir.

2. Təlim və məktəb motivləri kontekstində ana dili

Ana dili probleminin işlənməsində məktəb və öyrənmə mühiti xüsusi yer tutur. “İkinci evim” şeirində məktəb uşağın formalaşma məkanı kimi təqdim olunur.

“Biz oynaya-oynaya,
Hər şeyi öyrənirik”

misralarında öyrənmə prosesi təbii və zorakılıqsız şəkildə verilir. Burada ana dili biliklərin mənimsənilməsinin əsas

vasitəsi kimi çıxış edir. Öyrənmək, dərk etmək və qavrama prosesi doğma dil mühitində baş verdiyindən ana dili uşağın idrak inkişafının əsas dayacağına çevrilir.

Bu tip şeirlərdə ana dili pedaqoji vasitə olmaqla yanaşı, milli düşüncə tərzinin formalaşmasına xidmət edən ideoloji mexanizm kimi də çıxış edir.

3. Məkan və gündəlik həyat təsvirlərində ana dilinin rolu

Ana dili problemi gündəlik məkan təsvirləri vasitəsilə də bədii şəkildə ifadə olunur.

“Otaq” şeirində:

“Qapıdan mən girirəm,

Pəncərədənsə, külək”

misraları sadə məkan hərəkətini təsvir etsə də, uşağın ətraf aləmlə münasibətinin dil vasitəsilə qurulduğunu nümayiş etdirir.

Burada ana dili ətraf mühitin adlandırılması, hadisələrin mənalandırılması və reallığın qavranılması üçün əsas vasitə kimi çıxış edir.

Bu cür şeirlər ana dilinin sosial funksiya daşdığını və uşağın dünyanı dil vasitəsilə “qurduğunu” göstərir.

4. “Zaman” anlayışının formalaşmasında ana dili

Zaman və ardıcılıq mövzulu şeirlər ana dilinin idraki funksiyasını daha aydın şəkildə ortaya qoyur. Aylar və fəsillərə həsr olunmuş şeirlərdə zaman anlayışı ana dilinin

sadə sintaktik və leksik imkanları ilə uşağa ötürülür. Yanvar, Fevral, Mart və digər ayların ardıcıl təqdimatı uşağın zaman şüurunun formalaşmasına xidmət edir.

Bu şeirlərdə ana dili yalnız informasiyanın ötürülməsi vasitəsi deyil, düşüncə strukturunun qurulmasında aparıcı mexanizm rolunu oynayır. Uşaq zamanı ana dili vasitəsilə dərk edir və adlandırır.

5. Tarixi mövzulu şeirlərdə ana dili və milli yaddaş

Ana dili problemi tarixi mövzulu şeirlərdə milli yaddaş kontekstində təqdim olunur. “Mən Babəkəm”, “Tomris ana”, “Şah İsmayıl” kimi şeirlərdə tarixi şəxsiyyətlər uşağa ana dili vasitəsilə tanınırlar. Bu mətnlərdə ana dili milli tarixin ötürücüsünə çevrilir.

Tarix anlayışı burada abstrakt faktlar toplusu kimi deyil, dil vasitəsilə formalaşan milli yaddaş kimi təqdim olunur. Beləliklə, ana dili milli kimliyin qorunması və ötürülməsində əsas ideoloji rol oynayır.

6. Ana dili problemi və milli kimlik məsələsi

Şeirlərdə ana dili problemi milli kimlik məsələsi ilə üzvi şəkildə bağlıdır. Vətən, tarix, qəhrəmanlıq və dövlətçilik anlayışları ana dili vasitəsilə mənalandırılır. Uşaq milli dəyərləri məhz doğma dilin semantik imkanları daxilində qavrayır.

Bu yanaşma ana dilini sadəcə ünsiyyət aləti deyil, milli

ideologiyanın əsas daşıyıcısı kimi təqdim edir. Şeirlərdə ana dili milli mənsubiyyətin təbii göstəricisi kimi formalaşdırılır.

7. Ana dili probleminin preventiv ideoloji xarakteri

Şeirlərdə ana dili problemi açıq təhlükə və ya assimilyasiya kontekstində qoyulmur. Lakin ana dilində oxumaq, danışmaq, öyrənmək motivlərinin davamlı şəkildə təkrarlanması ana dilinin qorunmasının vacibliyini dolayısı ilə aktuallaşdırır. Bu yanaşma xüsusilə uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş ədəbiyyatda effektiv ideoloji üsul hesab olunur.

Beləliklə, ana dili problemi preventiv xarakter daşıyır və uşağın şüurunda təbii şəkildə möhkəmlənir.

Nəticə etibarilə, Z.Ustacın uşaqlar üçün yazdığı şeirlərdə ana dili problemi ardıcıl, sistemli və məqsədyönlü şəkildə bədii təhlilə cəlb olunur. Ana dili bu şeirlərdə ünsiyyət vasitəsi olmaqla yanaşı, idrakın formalaşması, milli yaddaşın ötürülməsi və milli kimliyin qorunması funksiyalarını yerinə yetirir. Müəllif ana dili məsələsini nəzəri diskurs səviyyəsinə çıxarmadan, bədii mətnin daxili strukturu vasitəsilə ideoloji baxımdan dərin və davamlı təsir gücünə malik şəkildə təqdim edir. Bu baxımdan sözügedən şeirlər ana dili probleminin Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında uğurlu bədii həlli kimi qiymətləndirilə bilər.

ŞEİR TEXNİKASINDA ÖLÇÜDƏN VƏ BÖLGÜDƏN SONRA III MÜHÜM AMİL – QAFİYƏ

yaxud

Zaur Ustacın uşaq şeirlərinin qafiyə quruluşu

Poetik nümunənin ədəbiyyatda vətəndaşlıq hüququ qazanmasında, oxucu tərəfindən qərarlı olaraq tələb olunan zirvədə qəbul edilməsində öncə fikir yükü xüsusi mövqə sərgiləyirsə, sonrakı yerləri qafiyə və bədii təsvir və ifadə vasitələri tutur. Bu mənada şeirin poetik nümunə mövqeyini ifadə edən “şeiriyyət” anlamı “xüsusi imtiyazlar” anlamı ilə eyni müstəvidə qərarlaşır” desək, güman edirəm, zənnimizdə yanlışlıq olmaz.

Əslində bu, bu gün belədir. Tarixən isə qafiyəyə heç də həmişə “xüsusi nüfuz sahibi” mövqeyindən yanaşılmamış, qafiyə tarixən qalmaqallı, mübahisəli yol keçmişdir.

Belə ki, Homerlə Hergili heç bir halda “qafiyəni ədəbiyyatın aparıcı siması” fikrilə bərabər hüquqda qəbul etməmişlər, başqa sözlə, ondan dağınıq halda, “necəgəldi”, sərbəst istifadə edilmişdir. Tarixə müraciət göstərir ki, XVI əsrdə qafiyədən yerli-dibli imtina etmək anlamında daha kəskin mövqə sərgiləyənlər də olmuşdur. Hətta o dərəcədə ki, Milton “*qafiyə - məzmunlu bir əsərin əsas əlaməti, bədii gözəlliyi və əlvanlığı deyildir*” fikrində olmuşdur. Volter isə qafiyənin varlığına Miltondan da sərt münasibət bəsləmiş, qafiyəni fransız şairlərinin fikirlərini istədikləri kimi ifadə etməklərinə ciddi maneə kimi ittiham etmişdir.

Qafiyəni ilk dəfə poetik nümunəyə şeiriyyət bəxş edən,

şeir texnikasının vacib ünsürü simasında qəbul edən XVII əsr Fransa klassizminin nümayəndəsi, şair, tənqidçi və nəzəriyyəçi Nikola Bualo olmuşdur. Miltondan fərqli olaraq N.Bualo “Poeziya sənəti” əsərində qafiyəni “*şeyrin vacib ünsürü və əlamətlərindən biri, bədii bütövlüyün tərkib hissəsi*” olaraq qəbul etmişdir: “*Sənətkar bu ünsürə yaradıcılıq inamı və bədiiliyin meyarı ilə yanaşmalı, ondan poetik niyyətə münasib istifadə etməlidir: Qafiyə ilə fikir arasında ədavət yoxdur. ... fikir qafiyənin hökmdarı, qafiyə isə fikirin müti quludur*” [3. s.223].

V.M.Jirmunski və A.M.Şerbak “*qafiyəni şeyrin quruluşunda təşkiledici funksiya daşıyan səs təkrarı*”, M.K.Xamrayev “*əsas fikrin qüvvətləndirilməsinə xidmət edən ritm qüvvətləndiricisi*” kimi qəbul etmişlər. Şair Vladimir Mayakovski isə “*bənzərsiz, gözlənilməz qafiyələrdən istifadəyə böyük üstünlük*” vermişdir [9. s.219].

Avropa şair və ədəbiyyatşünaslarından fərqli olaraq Azərbaycanın şair və ədəbiyyatşünasları heç bir halda qafiyənin varlığından rəncidəlik etməmişlər. Əksinə, sərbəst vəznin Azərbaycan ədəbiyyatında yaradıcısı qismində qəbul edilən Rəsul Rza bütün əsərləri, xüsusilə “Lenin” poeması ilə bu vəznə dünya ədəbiyyatının qibtə edə biləcəyi poetik incilər - sərbəst qafiyə nümunələri yaratmış, XV və XVI əsrlər Avropa ədəbiyyatşünaslığının qafiyə haqqında neqativ mülahizələrini alt-üst etmişdir.

Professor Mir Cəlal qafiyəni ölçüdə və bölgüdə sonra şeir texnikasında üçüncü mühüm şərt kimi qəbul etməklə ədəbiyyatın bu daxili struktur növünə əlahiddə yüksək qiymət

vermişdir: *“Misraların axırlarında bir neçə hecanın ifadə, tələffüz, quruluş və ahəngcə bir-birinə uyğun olmasına qafiyə deyilir. Qafiyə nəzmdə, ya şeirdə sadəcə şəkli, formal cəhət deyildir. Bu, müəyyən mətləbin, sözün vurğu ilə, təkid və möhkəmliyi ilə deyilməsinə kömək edir”* [4. s.105].

Xalid Əlimirzəyevin də fikirləri Mir Cəlalın mülahizələri ilə üst-üstə düşür: *“Ölçü və bölgüdən sonra şeirin daxili strukturunu müəyyənləşdirən əsas bədii vasitələrdən biri də qafiyədir”* [2. s.247].

Göründüyü kimi, N.Bualodan sonrakı zaman civarında ədəbiyyatşünaslıqda qafiyə quruluşu haqqında mülahizələr arasında bənzərlik bir məxrəcdə birləşir: *“qafiyə poeziyada musiqilik, ahəngdarlıq, zahiri gözəllik yaradan, lirizmi qüvvətləndirən”, “əsas fikrin qüvvətləndirilməsinə xidmət edən ritm gücləndiricisi”* (M.K.Xamrayev), *“şeirin səs gözəlliyini qaydaya salan əsas ünsür”* (M.İsaqoğlu), vacib komponentlərdən biri olub, *“şeirin məna və ahəngcə təşkilində... böyük rol oynayır. Çünki o, həm səs və intonasiya ilə, həm vəzn, həm leksika və sintaksislə, həm də şeirin bəndləri ilə bağlıdır”* [5. s.380].

Məqamı ikən bunu da qeyd edək ki, XIII-XIV əsrlər ana dilli lirik şeirimizin inkişaf yolunun tədqiqatçısı Yaqub Babayev monoqrafiyasının “Bədii forma, janr, qafiyə və vəzn axtarışları” adlandırdığı III fəslinin I paraqrafında bu mövzudan ətraflı bəhs etmişdir [1. s.173-205].

Uşaq dünyasına yetərincə bələd olan yazıçı yaxşı bilir ki, sadə qafiyəli şeirlər kiçik yaşlı uşaqlar üçün daha məqsəd-

dəuyğundur. Çünki bu yaşda uşaqlar üçün kiçik bölgülü və sadə qafiyəli şeirləri kiminsə nitqində dinləmək də, yadda saxlamaq da, əzbərləmək də olduqca rahatdır:

Ev bizim yuvamızıdır,	3+4
Evimizi sevirəm.	4+3
Əgər kimsə soruşsa,	4+3
Ünvanımı bilirəm.	4+3 [6. s.111]

Z.Ustacın tədqiqata cəlb etdiyimiz uşaq şeirlərində qafiyənin bəlli beş növündən (1. 2. *Daxili qafiyə*, 3. *Zəngin qafiyə*, 4. *Tam mükəmməl qafiyə*, 5. *Züqafiyə teyn qafiyə*) bəhrələndiyi müşahidə olunur.

Şeirlərində əsasən ənənvi **zəngin qafiyələrdən** istifadə edilmişdir: “Lalə, Damla, Şəbnəm və Yağmur”, “Raul və Rəna”, “Rahib və Əkbər”, “Natiq və Tofiq” şeirlərinə diqqət yetirin:

“Lalə, Damla, Şəbnəm və Yağmur
Yola getmirdi **heç vaxt**.
Bir gün Yağmur dillənib
Hamını qoydu **mat**”. [8. s. 108]

“Raul əlində fırça
Yanaşdı **molbertinə**,
Rənglər rəngə qarışdı,
Oxşatdı **raketinə**.
Rəna görəndə rəsmi,
Dedi, qəşəng **rəngdədi**,
Hətta qanadı da var,

Sanki uçacaq **indi**".

[8. "Raul və Rəna". s.107]

"Rahib Əkbərə

Saymaq **öyrədir**.

"Bir, iki ..., dörd...

rəqəmdi" **deyir**.

Əkbərsə gülür,

Uğunur bir **anlıq**.

Hansın unuttun?

Niyə **dayandıq**?"

[8. "Rahib və Əkbər". s.106]

"Natiq tutdu Tofiqi

Əlində **tapançası**.

Tofiq təslim olmuşdu

Yer yox idi **qaçası**".

[8. "Natiq və Tofiq"s.104]

Hər biri dörd misradan ibarət olan "Ə və L" adlı 2 bəndlilik şeirin I bəndindəki qafiyələnməyə diqqət yetirək:

"Ələklə xəlbir

Girmişdi **bəhsə**:

"Lələkdən fayda

Görməyib **kimsə**".

[8. s.8. "Ə və L"].

Göründüyü kimi, təqdim olunan şeirlərin hər birində heca vəzninin nəzəri qanunauyğunluğuna görə I və III misralar sərbəst buraxılmış, II və IV misralar isə, Y.Babəyevin qafiyə bölgüsünə istinad etsək, **zəngin qafiyə** növü ilə

qafiyələnmişdir.

Yaxud “Xəzər” şeirində **daxili qafiyə** növündən istifadə edilmişdir:

“Həm dənizdi, həm də göl,
Xəzər **təkdi dünyada**.
Qoynunda bir şəhər var,
O da **ilkdi dünyada**”.

[8. s.72. “X” hərfi].

Y.Babayevin müəyyən etdiyi **züqafiyə teyn (qoşa, yəni ikiqat) qafiyə** növünə (bu növdə hər iki həmcins ünsür qafiyələnmişdir) Xəzər dənizinə həsr olunmuş “C” adlı şeirdə rast gəlinir:

“Sancağımı bəzəyən
Hilala bənzəvirsən.
“Azərbaycan” sözünü
“Can” ilə bənzəvirsən”.

[8 s.67. “C” hərfi].

Qafiyələnən sözdə üç və daha artıq həmcins səs (ünsür) olan qafiyə növü **mükəmməl (müqəyyəd) qafiyə** adlanır. Bu qafiyə növünə nümunələrdə diqqət yetirək:

“Nənədə iki Ə var,
İki Ə-li **nəvə də**.
Babam Ə-dən **küsəndə**
Ona deyirəm **Dədə**”.

[7 “Ə” şeri s.8]

“Çəməndəki keçisi
Ç-li çayırı **çeynər**.
Arxacdakı **çəpişlər**

Çeşmələrdən su **içər**". [7. s.22]

“Zəhra qarışdı işə,

Sonra dedi:

bu qədər

Tənbəl deyilsən **əgər**,

Zəhmət çək, özün **becər**". [7. s.23]

“Qarğa ilə **qurbağa**

Getdilər **qonaqlığa**.

Sağsağanın toyuydu,

Düşmüşdülər **bolluğa**". [7. s.12]

“Balaca reklamçı” şeirində qafiyənin olduqca gözəl bir nümunəsi ilə rastlaşırıq. 15 misradan ibarət şeiri gözəlləşdirən cəhətlərdən biri əgər əsas fikrin yığcam halda (15 misrada) və səkkiz hecadan ibarət misralarla (4+4) ifadə olunmasıdırsa, sözün ahəng səslənişindən yaranan “İpək”, “tülək”, “lümək”, “dürmək”. “yemək”, “çiçək”, “gözəl-göyçək”, “Ustaclıtək” kimi azyaşlı üçün dilə yatımlı, asan tələffüz olunan lirik istilahlardan istifadə şeirə xüsusi çalar gətirən vasitələrdir. Daha çox diqqət çəkən budur ki, 15 misranın 15-i də başdan-başa bir-biri ilə qafiyələnmişdir:

“Bir bala var, adı **İpək**,

Hələ körpə, hələ **tülək**.

Gül ağzından **lümək-lümək**

Bal tökülür,

qalır **yemək**,

Hər kəlməsi **yağlı dürmək**.

Bir bala var, adı **İpək**,
Teli qıvrım, dəyməz **külək**.
Söz boğcası **ilmək-ilmək**,
Muncuq kimi düzər **İpək**,
Vergül qəmzə, nöqtə **gülmək**.

Bir bala var, adı **İpək**,
Özü qönçə, sözü **çiçək**.
Reklam edir **gözəl-göyçək**,
Heyranı var **Ustacıtək**,
Reklamçıdır **bizim İpək**".

[“8. s.111].

Hər bəndin I misrasında səslənən “Bir bala var, adı İpək” kəlmələri oxucunu azyaşlı İpəyin hansı yeni keyfiyyətləri haqqında isə bəhs olunacağına hazırlayır. Və oxucu görür ki, onun ədəbi qəhrəmanı “Hələ körpə, hələ **tülək**” bir qızcığazdır. Özü qönçə, hər kəlməsi, sözü **çiçək** ətirli, söz boğcası **ilmək-ilmək**, kəlmələri muncuq kimi düzülən bu **gözəl-göyçək**, nazlı-qəmzəli, **Ustacının** sevimlisi olan qızcığazın baldan da şirin, yağlı dürmək kimi danışışqları hətta İpəyin özünə də, hətta yeməyini də unutdurur.

Misraların ahəngdar səslənişindən yaranan belə qafiyələnmələrin ifadə olunan fikrə özəl musiqilik, bənzərsiz gözəllik gətirdiyi aşkar görünür. Bəndlər, heca bölgüləri (4+4=8) və qafiyələnmə poeziyada sistem halında bir-birini izləyən elə daxili poetik strukturlardır ki, onlar yalnız bir olduqda,

tam halda bədii məhsula bitkin məna və məzmun bəxş edə bilirlər. Z.Ustacın uğurudur ki, uşaqlar üçün qələmə aldığı şeirlərində bu tamlığa müvəffəq ola bilmişdir:

Lalə dostların yenə
Topladı **ətrafına**,
Axı mən nənəmgilə
Getmişdim,
Lənkərana.
Orda bir ağac vardı,
Meyvələri **sapsarı.**

Leyla dadına baxdı,
Büzüşdü **dodaqları.**

[“8. s.106. “Lalə və Leyla”].

Burda da zəngin qafiyyə növündən istifadə edilmişdir

Qafiyyələnməsi misraların əvvəlində görüntülənən şeirlərə də rast gəlinir. “Ç” və “Z” sərlövhəli şeirlər (və s.) belə nümunələrdəndir:

Koroğlunun oylağıdır
Çənli-dumanlı Çənlibel.
Mərd oğullar oylağıdır
Andlı-amanlı Çənlibel.

[“8. s.68]

Bu şeirdə **daxili qafiyyə** növündən istifadə edilmişdir (“Çənli-dumanlı”, “Andlı-amanlı”) və qeyd etdiyimiz kimi, qafiyyə sətirlərin sonunda yox, misraların əvvəlində, “Çənlibel” rədifindən əvvəl işlənmişdir.

Zəhmətkeş babaların

Vətənidir Zəngəzur.

Əsir düşən torpağım,

Vətənimdir Zəngəzur. [“8. s. 80]

Bu misralarda da **daxili qafiyə** növündən istifadə edilmişdir və qafiyə sətirlərin sonunda yox, misraların əvvəlində, “Zəngəzur” rədifindən əvvəl gəlmişdir (“**Vətənidir Zəngəzur**”. “**Vətənimdir**” Zəngəzur”).

Z.Ustacın şeirlərində qafiyənin ən gözəl nümunələrindən birini (zəngin qafiyələnmə) “Ağıllı Gülər” şeirində görürük. Müəllif “sərçəcik” (4 dəfə) və “cik-cik” (4 dəfə) epiforalarından istifadə etməklə şeiri emosional tələffüz axarına salmış, təkrar yox, təkrir sayəsində yaranan ritm, intonasiya və bunların ahəngindən formalaşan ümumi xoş ahəng təqdim olunan əsərə poetiklik bəxş etmiş, oxucusunun (burada məktəblinin) yaddaşına asanlıqla “yazılmasına” yardımçı olmuşdur.

Bizim balaca **Gülər**,
Həm ağlayar, həm **gülər**.
Günlərin bir günündə,
Soyuq qış səhərində,
Gülər çölə çıxanda,
Əl-üzünü yuyanda,
Gördü kiçik SƏRÇƏCİK.
Sərçə edirdi “CİK-CİK”.

Gördü üşüyür **sərçə**,
Bayırda qalıb **təkcə**.

Gülər istədi getsin,
Gedib, çörək gətirsin.
Elə bu an **SƏRÇƏCİK**
Yenə elədi:
“**ÇİK-ÇİK**”.

Gülər tez evə qaç**ı**b,
Anadan çörək al**ı**b,
Gəlib eyvana, ovdu.
Yenidən edib “**ÇİK-ÇİK**”,
Ora qondu **SƏRÇƏCİK**.

Əvvəl çörəyi **y**edi,
Sonra da suyu **i**çdi.
Bir dəfə **s**ağa **b**axdı,
Bir dəfə **s**ola **b**axdı.
Təşəkkür etdi:
“**ÇİK-ÇİK**”.
Uçub getdi **SƏRÇƏCİK**. [“8. s. 80)

Bütün bunlara nəzərən Mir Cəlalın qafiyəni “şeir texnikasında ölçüdən və bölgüdən sonra III ünsür”, X.Əlimirzəyevin “ölçü və bölgüdən sonra şeirin daxili strukturunu müəyyənləşdirən əsas bədii vasitələrdən biri”, M.İsaqoğlunun “şeirin səs gözəlliyini qaydaya salan əsas ünsür” kimi qəbul etməsi fikirlərinə haqq qazandırmamaq olmur.

Son olaraq bu qənaətə gələ bilərik ki, Z.Ustaq vücudunda dolaşanları azyaşlı oxucusuna tam rahatlıqla söyləmə-

yi bacaran şair olduğu kimi, ənənəni qorumaqla yanaşı şeirlərinin qafiyələnməsində və qafiyə düzümündə də özünəməxsusdur. Bu “özünəməxsusluq” yazıcının yaradıcı dünyasının sərbəstliyindən, əqidəcə azad söz sahibi olaraq formalaşmasından irəli gəlir. Hansı sözün hansı məqamda hansı istilahlə “yar-yoldaş” olacağını Z.Ustacın iradəsinin hökmü ilə, şeirin axarı özü seçim edir. Nəticədə hecalanmalar və özünəməxsus qafiyələnmələr hesabına şeirə oynaq ritm, şən əhval-ruhiyyə, ən əsası isə oxunaqlıq bəxş olunur.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

1. Babayev Y. XIII-XIV əsrlər ana dilli lirik şeirimizin inkişaf yolu. Bakı-“Nurlan”-2009, 252 səh. s.173-205].
2. Əlimirzəyev Xəlid. Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları). Bakı-“Elm və təhsil”-2011, 416 səh. s.247].
3. Hacıyev Abbas. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı-ADPU-2009, 372 səh. s.223.
4. Mir Cəlal, Xəlilov Q. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı-“Maarif”-1972, 280 səh.
5. Mirəhmədov Əziz. Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti. s.380.
6. Müntəxəbat. Körpələr qrupu üçün (1-3 yaş). 111 səh.
7. Ustac Zaur. “Güllünün şeirləri” Bakı-2020, 40 səh. s.8. “Ə və L”].
8. Ustac Zaur. “Gülüzənin şeirləri” Bakı-2021, 114 səh. s.72. “X” hərfi].
9. Yusifoğlu Rafiq. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı-ADPU-2009, 290 səh. s.219].

ÜNVANLI QIZ/QADIN SURƏTLƏRİNİN POETİK MODELİ

a) ÜNVANLI QIZ/QADIN SURƏTLƏRİNİN İDEYA-ESTETİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Müasir Azərbaycan poeziyasında qadın və qız surətlərinin poetik modelləşdirilməsi yalnız estetik kateqoriya kimi deyil, həm də milli-mədəni yaddaşın, etnik kimliyin və kollektiv şüurun bədii ifadə forması kimi xüsusi elmi əhəmiyyət daşıyır. Qadın obrazı Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi-mifoloji təfəkkürün transformasiya olunmuş modeli kimi çıxış edir və bu model müxtəlif poetik sistemlərdə fərqli semantik qatlarla zənginləşir.

Yaşar Qarayev milli ədəbiyyatın poetik strukturunu təhlil edərkən qeyd edirdi ki, ədəbi obraz çox zaman mifoloji düşüncənin estetik transformasiyasıdır və kollektiv yaddaşın semantik daşıyıcısı funksiyasını yerinə yetirir [5, s.114]. Bu nəzəri müddəa qadın və qız surətlərinin arxetipik təhlilinə metodoloji əsas verir.

Kamal Abdulla mifoloji kodların bədii mətndə yeni semantik müstəviyə keçdiyini və yazılı ədəbiyyatda mifin struktur elementlərinin transformasiya olunaraq yaşadığını göstərir [1. s.57). Z. Ustaçın ünvanlı şeirlərində qadın və qız surətlərinin təqdimatı da məhz bu mifopoetik transformasiya mexanizminin nəticəsi kimi dəyərləndirilə bilər.

Türk ədəbiyyatşünaslıq kontekstində Mehmet Kaplan poetik obrazı milli ruhun və mənəvi dəyərlərin ifadə forması

kimi səciyyələndirərək vurğulayır ki, qadın surəti çox zaman həm estetik ideal, həm də mənəvi dayağın simvolik modelidir [4, s.73). Bu yanaşma Z.Ustaç poeziyasında qadın surətlərinin ideya-estetik funksiyasını şərh etmək üçün uyğun nəzəri baza yaradır.

Z.Ustaçın “Gülüzə”, “Nazlı bala”, “Günəş İpək”, “Jalə”, “Ülkər” və “Tomris ana” şeirlərində qadın və qız surətləri konkret ünvanlılıq prinsipi əsasında qurulsa da, onların semantik strukturu arxetipik invariantlara (dəyişilməz qalan) əsaslanır. Ünvanlılıq prinsipi poetik mətnə fərdilik və emosional yaxınlıq gətirir, lakin bu fərdilik ümumiləşmiş mədəni modelin daşıyıcısı kimi çıxış edir.

Safliq və pakliq modeli

“Gülüzə” obrazında adın fonosemantik quruluşu (gül + üz) mələk-gül arxetipinin poetik aktivləşməsinə səbəb olur. Burada gül simvolu Azərbaycan folklorunda və klassik poeziyada gözəllik, paklıq və mənəvi zəriflik semantikasını ifadə edir [2, s. 212]. Bu baxımdan Gülüzə obrazı həm estetik ideal, həm də tərbiyəvi model kimi çıxış edir.

Soy-kök və milli yaddaş modeli

“Nazlı bala” şeirində “Gözü Göyçədən su içib, / Kökdən gəlib” misraları soy-kök arxetipini aktuallaşdırır. Burada obraz fərdi çərçivədən çıxaraq etno-mədəni identikliyin simvoluna çevrilir. Qarayevin qeyd etdiyi kimi, milli ədəbiyyatda mənşə və yaddaş motivi poetik strukturun ideoloji dayaqlarından biridir [5. s.198). Beləliklə, qadın surəti milli yaddaşın daşıyıcısı funksiyasını yerinə yetirir.

Kosmik-işıq modeli

“Günəş İpək” və “Ülkər” şeirlərində qadın surəti işıq və kosmos kodları ilə əlaqələndirilir. Günəş – həyat və enerji mənbəyi, Ülkər – səma ulduzu kimi təqdim olunur. Bu kosmik kodlar qadın obrazını mikro-məkandan makro-məkana keçirərək semantik sahəni genişləndirir. Kaplanın poetik təhlillərində göstəriləndiyi kimi, işıq obrazı türk poeziyasında mənəvi ucalıq və ilahi başlanğıc semantikasını daşıyır [3. s.145]. Z.Ustaçın şeirlərində də qadın surəti bu işıq modelinin daşıyıcısıdır.

Ana-qəhrəman modeli

“Tomris ana” şeirində qadın surəti tarixi-mifoloji qatla zənginləşir. Tomris obrazı ümumtürk mədəniyyətində ana-qəhrəman arxetipinin simvoludur. Abdullanın mifoloji transformasiya haqqında fikirlərinə əsasən, tarixi obrazın poetik mətnə yenidən qurulması milli şüurun estetik davamlılığını təmin edir [1, s.134]. Bu baxımdan Tomris ana modeli qadını yalnız ailə institutu çərçivəsində deyil, həm də milli müqavimət və qoruyucu başlanğıc səviyyəsində təqdim edir.

Beləliklə, Z.Ustaçın ünvanlı qadın və qız surətləri:

mifoloji düşüncənin transformasiyasıdır;

milli yaddaşın semantik daşıyıcısıdır;

didaktik və estetik funksiyanı sintez edir;

arxetipik invariantlara əsaslanan çoxqatlı poetik model yaradır.

Bu xüsusiyyətlər həmin poeziya nümunələrini yalnız uşaq ədəbiyyatı faktı kimi deyil, həm də milli poetik

təfəkkürün arxetipik sisteminin təzahürü kimi elmi baxımdan dəyərləndirməyə əsas verir.

Tədqiqat müstəvisinə çıxarılan şeirlərdə qız və qadın surətləri yalnız konkret fərdi adlandırma ilə məhdudlaşmır, daha geniş semantik sistem daxilində – “ana”, “qız”, “işiq”, “qoruyucu”, “ilahi başlanğıc” və “gələcək daşıyıcısı” kimi arxetiplərin daşıyıcısına çevrilir.

Ədəbiyyatşünaslıqda “arxetip” istilahı əsasən K.Q.Yunqun kollektiv şüuraltı nəzəriyyəsi kontekstində izah edilir və bu anlayış poetik mətnlərin dərin semantik qatlarını açmaq üçün mühüm metodoloji açar rolunu oynayır. Arxetiplər mədəniyyətlərarası universallığa malik olmaqla yanaşı, hər bir milli ədəbiyyatda spesifik etnik-mədəni kodlar vasitəsilə özünəməxsus şəkildə təzahür edir.

Azərbaycan poeziyasında qadın və ana arxetipi qədim mifoloji təsəvvürlərdən, xalq inanclarından, dastan və folklor ənənəsindən qaynaqlanaraq çağdaş poetik təfəkkürdə yeni məna qatları qazanır. Z.Ustaçın uşaq poeziyası isə bu arxetiplərin sadələşdirilmiş deyil, əksinə, funksional və semantik baxımdan zəngin formalarını təqdim etməsi ilə seçilir.

Müasir ədəbiyyatşünaslıq uşaq ədəbiyyatı üçün uzun illər formalaşmış “ikinci dərəcəli” kimi yanaşmanı kökündən dəyişmişdir. Belə ki, uşaqlar üçün yazılan poetik mətnlərdə arxetiplərin daha açıq, ilkin və saf forması qorunur. Bu mətnlərdə mifoloji düşüncə, simvolik dil və kollektiv yaddaş elementləri daha az maskalanır və bu da tədqiqatçı üçün arxetipik strukturların identifikasiyasını nisbətən sistemli şəkildə aparmağa imkan verir. Z.Ustaçın uşaqlara ünvanlanan

şeyrlərində qadın və qız obrazları məhz bu baxımdan xüsusi diqqət çəkir.

“Gülüzə” və “Nazlı bala” şeyrlərində qız uşağı obrazı klassik “gənc qız” arxetipinin poetik təzahürü kimi çıxış edir. Bu obrazlar saflıq, təmizlik, ümid və gələcəyə yönəlmiş enerjinin simvolik daşıyıcısıdır. Burada ad seçimi təsadüfi deyil; adlar semantik yüklə yanaşı, səs harmoniyası və emosional fon baxımından da uşaq təfəkkürünə uyğun şəkildə modeləşdirilir. Qız surəti yalnız ailədaxili münasibətlərin subyektivi kimi deyil, bütövlükdə həyatın davamlılığını təmin edən başlanğıc kimi təqdim olunur ki, bu da arxetipin funksional sahəsini genişləndirir.

“Günəş İpək”, “Jalə” və “Ülkər” kimi şeyrlərdə qadın və qız surətləri kosmik və təbiət mənşəli arxetiplərlə üzvi şəkildə əlaqələndirilir. Günəş – işıq, həyat və enerji mənbəyi kimi ilahi qadın başlanğıcını; Jalə və Ülkər – saflıq, sərinlik və göylə bağlılıq motivlərini; İpək isə yumşaqlıq, incəlik və eyni zamanda, möhkəmlik semantikasını daşıyır. Bu surətlər mifoloji sistemdə qadının həm qoruyucu, həm bəsləyici, həm də yönləndirici funksiyasını ifadə edən universal modellərlə səsleşir.

“Tomris ana” şeyri qadın arxetipinin tarixi-mifoloji qatını uşaq poeziyası müstəvisinə gətirməsi ilə xüsusi fərqlənir. Tomris ana surəti Azərbaycan və ümumtürk mədəni yaddaşında güc, müdriklik və ana hakimiyyətinin simvolu kimi möhkəmlənmişdir. Şair bu tarixi fiquru uşaq şeyrinin poetik çərçivəsinə daxil etməklə həm milli yaddaşın ötürülməsi missiyasını həyata keçirir, həm də ANA arxetipinin semantik

sahəsini genişləndirərək onu məişət müstəvisindən çıxarıb mifik-tarixi səviyyəyə qaldırır.

Məqalənin məqsədi qeyd olunan şeirlərdə ünvanlı qadın və qız surətlərinin poetik modelini arxetipik yanaşma əsasında təhlil etmək, həmin arxetiplərin identifikasiyasını aparmaq, funksional yükünü və semantik sistemini müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqat zamanı struktur-semantik analiz, mifopoetik yanaşma və müqayisəli metoddan istifadə edilir. Bu metodoloji yanaşma qadın və qız surətlərinin yalnız poetik təsvir vasitəsi deyil, mədəni kodların daşıyıcısı olduğunu əsaslandırmağa imkan verir.

Məqalənin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, Z.Ustaçın uşaq poeziyasında qadın və qız surətləri ilk dəfə sistemli şəkildə arxetipik model kimi araşdırılır, bu surətlərin funksional-semantik strukturu bütöv poetik sistem daxilində şərh olunur. Eyni zamanda, uşaq şeirinin milli-mədəni identikliyin formalaşmasında oynadığı rol qadın arxetipi prizmasından dəyərləndirilir.

Beləliklə, təqdim olunan tədqiqat Z.Ustaç yaradıcılığının yeni bir aspektini üzə çıxarmaqla yanaşı, ümumilikdə Azərbaycan uşaq poeziyasında qadın və qız surətlərinin poetik təbiətinin daha dərinədən anlaşılmasına xidmət edir və arxetip nəzəriyyəsinin milli ədəbiyyat kontekstində tətbiq imkanlarını genişləndirir.

Tədqiqat müstəvisinə çıxarılan poeziya nümunələri zahirdə uşaq və gənc oxucu auditoriyasına istiqamətlənmiş təəssüratı oyatsa da, mahiyyət etibarilə çoxqatlı poetik struk-

tura malikdir. Bu şeirlər oxucuya yalnız estetik zövq və emosional rahatlıq bəxş etmir, eyni zamanda poetik arxetiplər, ad-poetika, obraz/surət sistemi və poetik kompozisiya baxımından zəngin semantik yük daşıyır. Təqdim olunan qız və qadın surətləri təkcə konkret fərdi xarakterlərin təsviri ilə məhdudlaşmır, ümumiləşmiş mənəvi dəyərlərin, milli düşüncə tərzinin və kollektiv yaddaşın bədii ifadəsinə çevrilir.

Şeirləri mütaliə edən oxucu poetik mətni yalnız müşahidə etmir, sanki şairin dünyaya baxışını, qadın və uşaq surətlərinə münasibətdə formalaşmış daxili estetik mövqeyini hiss edir. Z.Ustac qadın və qız surətlərini təbii sadəliklə təqdim etsə də, bu sadəliyin arxasında dərin poetik arxetiplər – “ana”, “nur”, “saflıq”, “qoruyucu başlanğıc”, “gələcək nəsil” ideyası dayanır. Başqa sözlə, tədqiqata çıxarılan şeirlər uşaq və gənc oxucular üçün didaktik-mənəvi funksionu yerinə yetirməkdən əlavə, həm də elmi baxımdan poetik strukturun təhlili üçün zəngin material təqdim edir.

Ünvanlı poeziya

janrının xüsusiyyətləri

Bu qism şeirləri birləşdirən əsas poetik prinsip – ünvanlılıqdır. Ünvan konkret şəxsdir. Bu, şeirə səmimiyyət, fərdilik və şəxsi ton gətirir.

Ünvanlı şeir – həm estetik, həm də funksional janrdır. Bu janr həm poetik mətnidir, həm də dua, nəsihət, sevgi, tərifi, xatırlatma funksiyası daşıyır. Ünvan konkret olduqda şeirin emosional yükü yüksəlir, nəticədə emosional yaxınlıq təmin olunur.

ARXETİP KATEQORİYALARI

1. Təsnif və nümunə

Mələk/Gül arxetipi (saflıq, paklıq, bəzək): “Gülüzə” şeirində adın özü fonosemantik olaraq “gül+üz” birləşməsidir; bəndlərdə “*gül üzə*”, “*bal süzə*”, “*abırın, ismətin*” kimi ifadələr mələk–gül arxetipinin semantik xəttini qurur. Bu arxetip poetik məkanda paklıq və ideallaşdırılmış gözəllik funksiyasını yerinə yetirir.

Gözəllik/Soy-kök arxetipi: “Nazlı Bala”nın “Gözü Göyçədən su içib,/Kökədən gəlib” misraları soy və mənşə arxetipini aktivləşdirir; burada ad həm gözəllik, həm də mənşə ilə bağlı fəthkar semantik enerji daşıyır.

İşıq/Kosmik arxetipi: “Ülkər”də ulduz, “Günəş İpək” şeirində günəş işığı obrazları qadını kosmosla əlaqələndirir - qadın surəti həm dünyəvi, həm də kosmik miqyasda dəyərləndirilir.

Ana-qəhrəman arxetipi: “Tomris Ana” tarixi-mifoloji analoq kimi mübariz, qoruyucu ana arxetipini gətirir; “Sinəsi dağlı ana,/Öc alan sərkərdəyəm” misraları güc və müdafiə funksiyasını önə çıxarır.

Su - tərəvət arxetipi: “Jalə”, “Damla”, “Şəbnəm” kimi adlar su damcıları üslubunda təbiət arxetiplərini formalaşdırır - təmizləmə, yenilənmə, emosional həssaslıq.

2. Arxetiplərin qarşılıqlı funksiyası

Arxetiplər tək-cə simvol deyil; onlar şeirin funksional quruluşunu təşkil edir: Pedagoji funksiyaya (Gülüzə-nəsihət), Etno-mifoloji yaddaşa (Tomris, Ülkər), Uşaq-estetikə (Günəş İpək, Jalə) xidmət edirlər.

Məsələn, Gülüzə - nəsihət xətti mələk arxetipi ilə müşayiət olunur: paklıq həm estetik, həm də tərbiyəvi mesaj verir.

3. Arxetiplərin semantik strukturu və rənglənməsi

Arxetiplər mətn daxilində müəyyən rəng-palitra ilə əlaqələndirilir (sözlü rəng kodları): “sarı çiçək”, “göy” (Göyçə), “ipək” - yumşaq/parıltı, “ulduz/Ülkər” - parlaqlıq və məsafə.

Bu kolorist kodlar arxetipin duyğu yükünü gücləndirir.

Z.Ustacın ünvanlı şeirlərində arxetiplər mətni həm strukturlaşdırır, həm də onu mədəni yaddaşa bağlayır. Arxetipik oxunuşlar şeirlərə universal mənə qatır və lokal etno-semantiikanı qlobal mifik şəbəkəyə inteqrasiya edir. Bu xüsusiyyəti şeirləri həm uşaqlar üçün, həm də yetkin yaşlı oxucu üçün çoxqatlı və əhatəli edir.

NƏTİCƏ

Aparılmış təhlil göstərir ki, Z.Ustacın ünvanlı qadın və qız surətləri müasir Azərbaycan uşaq poeziyasında yalnız fərdi obrazlar sistemi deyil, arxetipik-invariant struktura malik ideya-estetik modellər kimi çıxış edir. Bu surətlər konkret ünvanlılıq çərçivəsində təqdim olunsada, onların semantik sahəsi fərdi müstəvidən çıxaraq kollektiv yaddaş və milli-mədəni kodlar səviyyəsinə yüksəlir.

Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki:

- Qadın və qız surətləri mifoloji düşüncənin transformasiya olunmuş forması kimi poetik sistemə daxil olur və

milli ədəbiyyatın arxetipik qatını aktivləşdirir;

- “Gülüzə”, “Nazlı bala”, “Günəş İpək”, “Ülkər”, “Jalə” və “Tomris ana” kimi şeirlərdə qadın obrazları saflıq, soy-kök, işıq, kosmik başlanğıc və ana-qəhrəman arxetipləri üzərində qurulur;

- Ünvanlılıq prinsipi surəti fərdiləşdirsə də, bu fərdilik ümumiləşmiş mədəni modelin daşıyıcısına çevrilir və poetik mətndə emosional-intim ton ilə arxetipik ümumiləşdirmə arasında balans yaradır;

- Qadın və qız surətləri didaktik-estetik funksiyanı sintez edir; onlar həm mənəvi-əxlaqi model, həm də milli identikliyin simvolu kimi çıxış edir.

Beləliklə, Z.Ustaçın uşaq poeziyasında qadın və qız surətləri yalnız tərbiyəvi xarakter daşımır, həm də arxetipik poetika baxımından çoxqatlı semantik struktura malikdir. Bu fakt həmin poeziyanı milli-mədəni identikliyin estetik ifadə forması kimi qiymətləndirməyə əsas verir.

Nəticə etibarilə, ünvanlı qadın və qız surətlərinin poetik modeli Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında arxetipik düşüncənin aktual və funksional şəkildə yaşadığını sübut edir. Bu isə həm milli poetik sistemin davamlılığını, həm də uşaq poeziyasının elmi-estetik baxımdan ciddi tədqiqat obyekti olduğunu göstərir.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Abdulla, Kamal. Mif və Yazı. Bakı: XXI – Yeni Nəşrlər Evi, 2009, 304 s.

2. Azərbaycan folkloru antologiyası. I cild. Bakı: Elm, 2005, 480 s.

3. Kaplan, Mehmet. Şiir Tahlilləri 1. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006, 352 s.
4. Kaplan, Mehmet. Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004, 412 s.
5. Qarayev, Yaşar. Azərbaycan ədəbiyyatı: XIX və XX əsrlər. Bakı: Elm nəşriyyatı, 2002, 576 s.

b) QIZ/QADIN ÜNVANLI ŞEİRLƏRDƏ POETİKA, ARXETİPLƏR VƏ KOMPOZİSİYA

Bu qism şeirlər Azərbaycan uşaq poeziyası kontekstində yalnız sadə, didaktik mətnlər kimi deyil, eyni zamanda poetik arxetiplərin, ad-poetikanın və obrazlı düşüncənin sistemli şəkildə reallaşdığı mətnlər kimi diqqəti cəlb edir. “Gülüzə”, “Nazlı bala”, “Günəş İpək”, “Jalə”, “Ülkər” və “Tomris Ana” şeirləri müəllifin qadın surətlərini müxtəlif yaş, status və semantik müstəvilərdə təqdim etdiyini göstərir. Bu surətlər uşaq şeiri çərçivəsində formalaşsa da, onların arxasında milli-mədəni yaddaş, mifoloji təfəkkür və etik-didaktik kodlar dayanır.

Məqalədə sözügedən şeirlər misra-bənd strukturu əsasında, lakin sadə təsvir yox, poetik funksiyanın izahı yolu ilə təhlil edilir. Məqsəd hər bir poetik detalın – epitetin, arxetipin, təkrarın və ad seçiminin – surətin bütövlüyündə oynadığı rolu üzə çıxarmaq, şeirlərin obraz sistemi, poetik leksikası, ritmik quruluşu və kompozisiya xüsusiyyətlərini araşdırmaqdır. Təhlil prosesində əsərlərin yalnız zahiri mətn qatları deyil, həm də alt semantik və didaktik qatları üzə çıxarılır, poetik arxetiplərin mətndə necə formalaşdığı və funksional-

laşdığı müəyyənləşdirilir. Bu yanaşma hər bir şeiri ayrıca poetik vahid kimi təqdim etməyə imkan verir və Z.Ustacın qadın və qız ünvanlı şeirlərinin müasir poeziyada tutduğu yeri elmi-nəzəri kontekstdə dəyərləndirmək üçün şərait yaradır.

“GÜLÜZƏ” ŞEİRİ

poetik təhlil müstəvisində

Z.Ustacın “Gülüzə” şeiri qadın və qız surətlərinin poetik modelini açan, arxetipik düşüncə ilə milli-mənəvi dəyərləri birləşdirən nümunə kimi diqqəti cəlb edir. Şeir üç bənddən ibarətdir və hər bənd semantik baxımdan mərhələli şəkildə inkişaf edir.

Birinci bəndin birinci misrası:

“Yaradan göndərib səni bir mələk”.

[1. s.59]

Bu misrada mələk arxetipi aktivləşir. Mələk obrazı ümumbəşəri ədəbiyyatda paklıq, ilahi mənşə, günahsızlıq və uşaq saflığı ilə assosiasiya olunur. Şair qız surətini adi bioloji varlıqdan çıxararaq metafizik müstəviyə yüksəldir, onu Tanrının lütfü kimi təqdim edir. Bu yanaşma müəllifin səmimi mövqeyini və surətlə emosional bağlılığını göstərir. Oxucu isə bu ilahi təqdimat sayəsində poetik mətnə özünü birbaşa ünvanlanmış tərəf kimi hiss edir.

Birinci bəndin ikinci misrası:

“Deyib bir gül gərək, ancaq gül üzə”.

Burada gül arxetipi işlək vəziyyətə gətirilir. Gül klassik və xalq poeziyasında zəriflik, tərəvət, gözəllik və həyat ener-

jisi rəmzidir. “Gül üzə” birləşməsi zahiri gözəlliklə mənəvi təmizliyin vəhdətini ifadə edir. Misranın fonetik axıcılığı və daxili ritmi poetik melodiyanı gücləndirir, oxucuya estetik zövq aşılayır. Beləliklə, surət müəllif tərəfindən həm vizual, həm də emosional müstəvidə bütövləşdirilir.

İkinci bəndin birinci misrası:

“Ata sözü haqdı, bunu haqq bilək”.

Bu misra didaktik xəttin əsasını təşkil edir. “Ata sözü” istilahu xalq müdrikliyinin, kollektiv təcrübənin daşıyıcısı kimi təqdim olunur. Şair burada fərdi yox, nəsillərarası ötürülən mənəvi dəyəri ön plana çəkir. Nəsihət tərzii sadə ifadə forması ilə birləşərək oxucuya təbii və inandırıcı təsir bağışlayır.

İkinci bəndin ikinci misrası:

“Ata nəsihəti: “çalış,
gül
üzə”.

Bu misrada paralel sintaktik quruluş və təkrar vasitəsilə ritmik ahəng gücləndirilir. “Ata sözü” – “ata nəsihəti” paralelliyi ideyanın möhkəmlənməsinə xidmət edir. Şair oxucuya yalnız gözəllik deyil, davranış etikasını və mənəvi məsuliyyəti aşılayır. Beləliklə, estetik obraz tərbiyəvi funksiya ilə tamamlanır.

Üçüncü bənd:

“Kaş dilin, dodağın daim bal süzə,
Abırın, ismətin üzə al düzə,
Min budaq, çox yaşa, ilmə sal yüzə,

Yolunda üzünə hər vaxt gül üzə.”

Bu bənd, şeirin semantik kulminasiyasıdır. Burada epitetlər, təkrarlar və paralellizm vahid poetik sistemdə birləşir. “Bal süzə” ifadəsi sözün şirinliyini və danışıq mədəniyyətini simvolizə edir, “abır” və “ismət” anlayışları milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasını ön plana çıxarır. “Min budaq, çox yaşa” obrazı həyatın davamlılığı və bərəkət ideyasını gücləndirir. Son misrada gül obrazının yenidən təkrarlanması kompozisiya baxımından dairəvi bütövlük yaradır və şeiri ideya-estetik cəhətdən tamamlayır.

Nəticə

“Gülüzə” şeiri Z.Ustacın qadın və qız ünvanlı poeziyasında arxetipik düşüncənin, milli-mənəvi dəyərlərin və didaktik-estetik vəhdətin uğurlu nümunəsidir. Şair mələk və gül arxetipləri vasitəsilə qız obrazını ideallaşdırır, ata nəsihəti xətti ilə onu cəmiyyətin mənəvi davamçısı kimi təqdim edir. Şeirin kompozisiyası sadə, lakin funksionaldır; poetik vasitələr isə şeirin həm emosional, həm də tərbiyəvi təsir gücünü artırır. Bu baxımdan əsər uşaq poeziyasında mənəvi-estetik model kimi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

“NAZLI BALA” ŞEİRİ poetik təhlil müstəvisində

Birinci bəndin birinci misrası:

“Alagözdür, verib Xuda”. [1. s.59]

Bu misrada göz arxetipi mərkəzi mövqedə dayanır. Göz arxetipi folklor və klassik poeziyada yalnız zahiri gözəlliyi

deyil, həm də ruhi saflığı, daxili işığı və ilahi seçilmişliyi ifadə edir. “Verib Xuda” ifadəsi surətin gözəlliyini təsadüfi deyil, Tanrı mənşəli kimi təqdim edir. Beləliklə, qız surəti estetik müstəvidən çıxaraq sakral mənə qazanır və oxucunun şüurunda ucaldılır.

Birinci bəndin ikinci misrası:

“Gözəl-göycək Nazlı bala”.

Burada epitetlər surətin vizual konturlarını daha da dəqiqləşdirir. “Gözəl-göycək” birləşməsi həm fiziki gözəlliyi, həm də təravəti ifadə edir. “Nazlı bala” müraciət forması isə ünvanlı şeirin səmimi ruhunu gücləndirir, müəlliflə oxucu arasında emosional yaxınlıq yaradır. Bu misra bütövlükdə surətin poetik portretini formalaşdıran əsas ifadə vahidlərindən biridir.

İkinci bənd:

“Gözü Göyçədən su içib,
Kökdən gəlib, çox yol keçib.
Donun Xaliq özü biçib,
Gözəl-göycək Nazlı bala”.

Bu bənddə şeir etno-mifik və folklor qatına keçir. “Gözü Göyçədən su içib” misrası məkan arxetipini aktivləşdirir. Göyçə toponimi yalnız coğrafi məkan deyil, həm də saflıq, təbiilik və milli yaddaş rəmzidir. “Kökdən gəlib, çox yol keçib” ifadəsi nəsil davamlılığını, mənəvi irsin ötürülməsini bildirir və obrazı tarixi-mədəni kontekstə bağlayır.

“Donun Xaliq özü biçib” misrasında isə taleyin və yarıdılışın ilahi şəkildə müəyyənləşməsi ideyası ön plana çıxır. Qızın xarakteri, görünüşü və mənəvi keyfiyyətləri Tanrının

iradəsi ilə formalaşmış kimi təqdim olunur. Bəndin sonundakı təkrar misra (“*Gözəl-göycək Nazlı bala*”) kompozisiya baxımından bütövlük yaradır, surətin poetik yaddaşda möhkəmlənməsinə xidmət edir və ritmik rahatlıq formalaşdırır.

Nəticə

“Nazlı bala” şeiri Z.Ustacın ünvanlı poeziyasında estetik idealın, arxetipik düşüncənin və folklor yaddaşının sintezini əks etdirir. Şeirdə göz, məkan və ilahi yaradılış arxetipləri vasitəsilə qız surəti həm fərdi, həm də ümumiləşdirilmiş model kimi təqdim olunur. Epitetlər, təkrarlar və etno-mifik işarələr poetik dili zənginləşdirir, əsərin emosional və tərbiyəvi təsir gücünü artırır. Bu baxımdan “Nazlı bala” yalnız lirik sevgi və məhəbbət nümunəsi deyil, həm də milli-mənəvi dəyərləri daşıyan poetik model kimi dəyərləndirilə bilər.

“GÜNƏŞ İPƏK” ŞEİRİ

Poetik təhlil müstəvisində

Birinci bənd:

“Babası dərdi çiçək,
İpəyə döndü çələng.
Dedi: – Ayım-Günəşim,
Mənim dərim, qumaşım”. [1. s.57]

Bu bənddə ailə arxetipi əsas semantik yükü daşıyır. Baba surəti nəsil yaddaşının, qoruyucu və ötürücü funksiyasının daşıyıcısı kimi çıxış edir. “Dərdi çiçək” və “İpəyə döndü çələng” metaforaları sevginin və qayğının estetik formaya çevrilməsini ifadə edir. **Çiçəkdən çələngə keçid** ailə münasi-

bətlərinin bəzək deyil, mənəvi dəyər olduğunu göstərir.

“Ayım, Günəşim” müraciəti kosmik simvolların ilkin işarələrini yaradır və sevgi münasibətini ailə çərçivəsindən çıxararaq ümumbəşəri səviyyəyə yüksəldir. “Mənim dərim, qumaşım” istilahlı isə İpək surətini yalnız maddi deyil, canla-can arasında bağlılıq kimi təqdim edir. Ünvanlı şeir tərzini saxlanılır, ritmik və melodik axıcılıq poetik emosiyaları gücləndirir.

İkinci bənd:

“Çələngi sarı çiçək,
Köynəyi sarı İpək.
Dedi: - göyə çıxacam,
Günəş özüm olacam”.

Bu bənddə kosmik və işıq arxetipləri tam şəkildə aktivləşir. Sarı rəng işığın, istiliyin və həyat enerjisinin rəmzi kimi çıxış edir. “Çələng” və “köynək” obrazlarının eyni rənglə təqdim olunması daxili və xarici harmoniyanı ifadə edir.

“Göyə çıxacam” və “Günəş özüm olacam” misralarında qadın-qız surəti artıq passiv sevgi obyekt deyil, öz taleyini və işığını yaradan subyekt kimi təqdim olunur. Günəş arxetipi həyatverici güc, enerjinin mərkəzi və yüksəliş simvoludur. Paralel sintaktik quruluş bəndin ritmini artırır, poetik dinamikanı gücləndirir və ideyanın emosional təsirini maksimuma çatdırır.

Nəticə

“Günəş İpək” şeiri Z.Ustacın qadın və qız ünvanlı poeziyasında ailə yaddaşı ilə kosmik düşüncənin sintezini nüma-

yiş etdirir. Ailə arxetipi surətin mənəvi köklərini formalaşdırırsa, işıq və günəş arxetipləri onun ideallaşdırılmış gələcəyini müəyyənləşdirir. Şeirin kompozisiyasında metafora, rəng simvolikası və paralel quruluşlar vahid poetik sistem yaradır. Bu baxımdan “Günəş İpək” qadın surətinin həm milli-mənəvi, həm də universal dəyərlər müstəvisində təqdim olunduğu uğurlu poetik model kimi qiymətləndirilə bilər.

“JALƏ”

şeirinin təhlili

Z.Ustacın qadın və qız ünvanlı şeirləri poetik strukturun sadəliyi ilə semantik dərinliyin vəhdətini təşkil edir. Müəllif bu qism şeirlərdə qadın surətini birbaşa təsviri üsullarla deyil, əsasən təbiət hadisələri və kosmik elementlər vasitəsi ilə təqdim edir. Bu yanaşma qadın surətinin həm estetik, həm də təsviri müstəvidə ümumiləşdirilməsinə şərait yaradır. “Jalə” şeiri də bu poetik konsepsiyanın yığcam, lakin məna baxımından zəngin nümunələrindən biridir.

Bir bənddən ibarət olan şeirinin poetik mətni arxetipal simvolika üzərində qurulmuşdur.

Şeir ilk misrasında – “Jalə, Damla və Şəbnəm” – paralel adlandırma üsulu ilə üç su obrazı təqdim edilir. Bu obrazlar ümumi şəkildə “su” arxetipinin müxtəlif təzahür formalarıdır. Su arxetipi dünya ədəbi və mifoloji düşüncəsində həyatın başlanğıcı, mənəvi saflıq, yenilənmə və davamlılıq rəmzi kimi qəbul edilir. Müəllifin məhz jalə, damla və şəbnəm kimi incə və zərif formaları seçməsi qadın

və qız surətinin poetik modelində saflıq, təbiilik və estetik zəriflik keyfiyyətlərini ön plana çıxarır. Paralel struktur şeirin daxili ritmini formalaşdırır və oxucuya melodik təsir bağışlayır.

Şeirin ikinci misrasında – “Yola getmirdi heç vaxt”- əvvəlki harmonik axın semantik baxımdan pozulur və poetik gərginlik yaranır. Bu misra qadın surətinin yalnız itaət və yumşaqlıqla səciyyələnmədiyini, onun daxili müstəqilliyə və seçici iradəyə malik olduğunu göstərir. Təbiət hadisəsinin bu şəkildə təqdimatı qadın surətini passiv obyekt simasından çıxararaq, öz mövqeyi və daxili qanunauyğunluğu olan subyekti kimi formalaşdırır. Beləliklə, şeir qadın surətinin stereotip poetik təsvirindən uzaqlaşır.

Üçüncü misrada – “Bir gün Yağmur dillənib” – kompozisiya baxımında dönüş nöqtəsi yaranır. Yağmur surəti digər su formalarından fərqli olaraq dinamizm, hərəkət və dəyişmə rəmzidir. “Dillənib” feilinin işlədilməsi personifikasiya vasitəsilə təbiət hadisəsinə danışan və təsir göstərən subyektə göstərir. Bu mərhələ qadın surətinin daxili potensialının üzə çıxması, səssizliyin sözə, statikliyin hərəkətə çevrilməsi kimi də yozula bilər.

Şeirin sonuncu misrasında – “Hamısını qoydu mat” – poetik gərginliyin nəticəsi verilir. Bu misra gözlənilməz təsir gücünü və emosional üstünlüyü ifadə edir. Yağmurun digər su obrazlarını heyratə salması qadın və qız surətinin mənəvi və psixoloji gücünün kulminasiya nöqtəsi kimi çıxış edir. Kompozisiya baxımından şeir başlanğıcdakı sakit, statik

vəziyyətdən dinamik və nəticəyönlü sona doğru inkişaf edir və qısa həcmli poetik həcmdə tam ideya dövrəsi yaradır.

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, “Jalə” şeirində müəllif qız və qadın ünvanlı poetik modeli təbiət və su arxetipləri üzərində qurur. Şeir yığcam forma daxilində arxetipal simvolikanın, poetik ritmin və kompozisiya bütövlüyünün uğurlu vəhdətini nümayiş etdirir. Müəllif qadın surətini yalnız saflıq və zərifliklə deyil, eyni zamanda daxili iradəyə, təsir gücünə və mənəvi üstünlüyə malik bir surət kimi təqdim edir. Bu baxımdan “Jalə” şeiri şairin qadın və qız surətlərinin poetik sistemində mühüm yer tutur və mövzunun elmi tədqiqi üçün əhəmiyyətli material hesab edilə bilər.

“ÜLKƏR”

Şeirinin təhlili

“Ülkər” şeiri qız-qadın ünvanlı şeirlər arasında kosmik-təbiət simvolikası ilə fərqlənən nümunələrdəndir. İki bənddən ibarət olan şeir yığcam poetik formaya malik olsa da, semantik tutumu, arxetipal qatın dərinliyi və kompozisiya bütövlüyü ilə diqqəti cəlb edir. Müəllif bu şeirdə qız-qadın surətini birbaşa sosial müstəvidə deyil, kosmik və mənəvi kontekst daxilində təqdim edir ki, bu da surətin ümumiləşdirilməsinə və poetik ideallaşdırılmasına xidmət edir.

Şeirin birinci bəndinin ilk misrası - “Ülkər adıyla” - poetik baxımdan ad anlayışının mərkəzə çəkilməsi ilə səciyələndir. Burada “Ülkər” adı yalnız nominativ funksiya daşıyır, eyni zamanda fərpnosemantik və mənəvi yükə malik poetik işarə kimi çıxış edir. Ülkər kosmik anlamda ulduzlar

toplusu ilə assosiasiya olunur və bu ad, surəti əvvəlcədən işıq, yüksəklik və seçilmişlik arxetipi ilə əlaqələndirir. Beləliklə, ad, surətin poetik taleyini müəyyənləşdirən semantik açar rolunu oynayır.

Birinci bəndin ikinci misrasında – “Öyünür hər dəm” – surətin statik deyil, dinamik xarakter daşdığı vurğulanır. Zaman bildirən “hər dəm” ifadəsi davamlılıq və hərəkət anlayışını gücləndirir. Burada öyünmək mənfi mənada deyil, daxili özünüdərk və öz dəyərini hissetmə kontekstində təqdim olunur. Bu xüsusiyyət qız/qadın obrazını canlı, öz mövcudluğunun fərqində olan poetik subyekt kimi formalaşdırır.

Birinci bəndin üçüncü misrası – “Mən daha parlaq, zərif, incəyəm” – epitetlərlə zəngin poetik struktura malikdir. “Parlaq”, “zərif”, “incə” epitetləri işıq və incəlik arxetipləri ilə birbaşa bağlıdır. Bu arxetiplər qadın surətinin həm estetik gözəlliyini, həm də mənəvi saflaşmasını ifadə edir. Mistrada ritmik paralellizm və intonasiyalı bölgü melodik ahəng yaradır, poetik nitqin emosional təsir gücünü artırır. Obraz özünü kosmik işıq müstəvisində dərk edir və bu, onun mənəvi üstünlüyünü simvolik şəkildə ifadə edir.

Şeirin ikinci bəndində poetik fikir kosmik müstəviyə keçir.

İkinci bəndin birinci misrası – “Günəşə susur, danışmırdı heç” – Günəş arxetipini mətnə aktivləşdirir. Günəş kosmik sistemdə ali enerji və mərkəz rəmzi olsa da, burada “danışmaması” ilə diqqət çəkir. Bu sükut qız/qadın obrazının parıltısı qarşısında kosmik gücün belə passiv mövqeyə çəkil-

məsi kimi yozula bilər. Təbiət və obraz arasında qarşılıqlı təsir yaradılır və qadın surəti kosmik elementlərlə eyni poetik səviyyəyə yükləldilir.

İkinci bəndin ikinci misrasında – “Bacı-bacıyla dalaşarmı heç” – şeirin semantik istiqaməti etik və didaktik müstəviyə yönəlir. Burada BACI surəti yaxınlıq, doğmalılıq və mənəvi bağlılıq rəmzidir. Müəllif ritorik sual formasından istifadə etməklə səmimi və inandırıcı poetik fon yaradır. Bu misra yalnız misralararası münasibət deyil, eyni zamanda oxucuya ünvanlanan əxlaqi mesajı ehtiva edir. Şeir burada həyat dərsi funksiyası qazanır və mənəvi harmoniyanın vacibliyini ön plana çəkir.

Nəticə

“Ülkər” şeirində Z.Ustac qız və qadın ünvanlı poetik modeli kosmik və mənəvi arxetiplər üzərində qurur. Adın fotosemantik yükü, işıq və incəlik simvolları, Günəş arxetipi və bacılıq motivi şeirin semantik bütövlüyünü təmin edir. İki bəndlilik kompozisiya daxilində müəllif statik başlanğıcdan etik nəticəyə doğru ardıcıl inkişaf xətti yaradır. Qız/qadın surəti burada estetik ideal, həm də mənəvi nümunə kimi təqdim edilir. Bu baxımdan “Ülkər” şeiri Z.Ustacın qız və qadın surətlərinin poetik sistemində kosmik-estetik və didaktik qatların uğurlu sintezini nümayiş etdirən əhəmiyyətli mətnlərdən biri kimi dəyərləndirilə bilər.

“TOMRİS ANA”

şeiri poetik təhlil müstəvisində

“Tomris Ana” şeiri qadın və qız ünvanlı poetik mətnlər içərisində tarixi-mifik yaddaşa söykənən, milli kimlik və qəhrəmanlıq ideyasını ön plana çəkən nümunə kimi seçilir. Şeir iki bənddən ibarət olub, qadın surətini həm tarixi lider, həm də ana arxetipi çərçivəsində təqdim edir. Bu ikili poetik model qadın surətini yalnız emosional deyil, eyni zamanda siyasi, milli və ideoloji müstəvidə də aktiv subyektə çevirir.

Şeirin birinci bəndinin ilk misrası (“Tomrisdir mənim adım.”) birbaşa identifikasiya xarakteri daşıyır. Burada “Tomris” adı sadə nominativ funksiya yerinə yetirmir, tarixi arxetip səviyyəsində qəhrəman və lider obrazını aktivləşdirir. Tomris adı türk-mifoloji və tarixi şüurda qadın sərkərdə, dövlətçilik iradəsi və azadlıq simvolu kimi qəbul edilir. Müəllif bu adı misranın mərkəzinə çəkərək qadın surətini kollektiv yaddaşın qəhrəmanlıq qatına bağlayır və obrazın poetik mövqeyini əvvəlcədən müəyyənləşdirir.

Birinci bəndin ikinci misrası (“Araz qəlbimdə yara”) şeirin semantik dərinliyini artırır. Araz çayı burada təkcə coğrafi obyekt deyil, tarixi, siyasi və mifik yaddaşı daşıyan simvol kimi çıxış edir. “Qəlbimdə yara” metaforası Arazın ayrılıq, bölünmə və milli ağrı arxetipi ilə səsleşdiyini göstərir. Beləliklə, qadın surətinin daxili dünyası fərdi hisslərlə məhdudlaşmır, milli taleyin ağrısı ilə eyniləşdirilir və surət ümummilli simvola çevrilir.

Birinci bəndin sonuncu

“Şahları taxtdan saldım,
Düşməni çəkdim dara”.

[1. s.22]

misralarında hərəkət və qəhrəmanlıq poetikası ön plana keçir. Bu misralar dinamizm və dramatik təsir baxımından şeirin kulminasiya nöqtəsidir. Feillərin ardıcıl və qətiyyətli istifadəsi surətin liderlik və döyüşkənlik xüsusiyyətlərini gücləndirir. Paralel sintaktik quruluş ritmik ahəng yaradır və oxucuya güc, qətiyyət və tarixi məsuliyyət hissi aşılayır. Burada qadın surəti tarixi hadisələrin passiv şahidi deyil, birbaşa yaradıcısı kimi təqdim olunur.

Şeirin ikinci bəndində obrazın mənəvi-emosional qatları dərinləşdirilir.

İkinci bəndin birinci misrası (“Sinəsi dağlı ana,/Öc alan sərkərdə”) ana arxetipi ilə qəhrəmanlıq arxetipinin sintezini nümayiş etdirir. “Sinəsi dağlı ana” ifadəsi dərd, itki və faciə motivlərini ön plana çıxarır, “öc alan sərkərdə” isə bu dərdin passiv kədərə deyil, aktiv mübarizəyə çevrildiyini göstərir. Beləliklə, ana surəti yalnız mərhəmət və səbr deyil, həm də ədalət və müqavimət mənbəyi kimi təqdim edilir.

İkinci bəndin ikinci misrası (“Nə qədər bu torpaq var, / Yaşaram, hər yerdəyəm”.) şeirin ideya və emosional yekununu təşkil edir. Burada torpaq anlayışı millilik, vətən və tarixi davamlılıq arxetipi ilə bağlıdır. Surət öz varlığını fiziki zamanla deyil, milli məkan və yaddaşa ölçür. Bu misralar qadın surətini ölümsüzlük səviyyəsinə yüksəldir və oxucu ilə güclü emosional bağ yaradır.

Nəticə

“Tomris Ana” şeirində Z.Ustac qadın və qız ünvanlı poetik modeli tarixi-mifik arxetiplər, milli simvolika və

qəhrəmanlıq poetikası üzərində qurur. Şeir qadın surətini həm ana, həm sərkərdə, həm də milli lider kimi təqdim edərək onun çoxqatlı obrazını yaradır. Kompozisiya baxımından şeir identifikasiyadan qəhrəmanlığa, oradan isə milli və ideoloji ümumiləşməyə doğru inkişaf edir. Bu baxımdan “Tomris Ana” şeiri müəllifin yaradıcılığında qadın və qız surətlərinin poetik sistemində tarixi yaddaşın və milli kimliyin ən parlaq ifadələrindən biri kimi dəyərləndirilə bilər.

ÜMUMİ NƏTİCƏ

Z.Ustacın qadın və qız ünvanlı şeirləri poetik baxımdan sadə ifadə forması altında dərin semantik və arxetipal qatları ehtiva edən bütöv bir poetik sistem təşkil edir. Bu şeirlərdə müəllif qadın və qız surətlərini yalnız fərdi hisslərin daşıyıcısı kimi deyil, təbiət, kosmos, tarix və milli yaddaşla vəhdətdə təqdim edir. Beləliklə, qadın surəti müəllifin poetik dünyasında estetik obyekt olmaqdan çıxaraq, mənəvi, ideoloji və mədəni dəyərlərin daşıyıcısına çevrilir.

Tədqiq olunan şeirlərdə su, işıq, kosmik cisimlər, torpaq və tarixi şəxsiyyətlər kimi arxetiplər qadın və qız surətlərinin əsas struktur elementlərini təşkil edir. Su arxetipi saflıq, yenilənmə və təbiilik ideyasını ifadə etdiyi halda, işıq və kosmik simvollar qadın surətinin mənəvi yüksəklik, zəriflik və seçilmişlik xüsusiyyətlərini ön plana çıxarır. Tarixi-mifik arxetiplər isə qadın surətini milli yaddaş və qəhrəmanlıq kontekstində təqdim edərək onu kollektiv kimliyin ayrılmaz hissəsinə çevirir. Bu müxtəlif arxetipal qatların sintezi Z.Ustacın qadın və qız surətlərini çoxölçülü poetik model səviyyəsinə yüksəldir.

Poetik baxımdan müəllif paralel sintaktik quruluşlardan, ritmik ardıcılıqdan və melodik ahəngdən məqsədyönlü şəkildə istifadə edir. Misraların daxili ritmi və leksik sadəliyi uşaq təfəkkürünə uyğun olduğu halda, semantik dərinlik böyükələr üçün də fəlsəfi düşüncə mühiti yaradır. Bu xüsusiyyət şairin qadın və qız ünvanlı şeirlərini həm estetik, həm də didaktik mətnlər kimi dəyərləndirməyə imkan verir.

Kompozisiya baxımından şeirlərdə statik başlanğıcdan dinamik inkişafa və mənəvi nəticəyə doğru ardıcıl hərəkət müşahidə olunur. Qısa həcmli poetik mətnlərdə ideya bütövlüyünün qorunması müəllifin poetik ustalığını nümayiş etdirir. Qadın və qız surətləri bu kompozision struktur daxilində passiv təsvir obyektləri deyil, hadisələrin inkişafına təsir edən aktiv poetik subyektlər kimi təqdim olunur.

Nəticə etibarilə, Z.Ustacın qadın və qız ünvanlı şeirlərində poetika, arxetiplər və kompozisiya qarşılıqlı şəkildə bir-birini tamamlayaraq vahid poetik sistem yaradır. Bu sistemdə qadın surəti saflıq və zərifliklə yanaşı, iradə, mənəvi güc və milli yaddaşın daşıyıcısı kimi formalaşır. Müəllifin bu istiqamətdə yaratdığı poetik model müasir Azərbaycan uşaq poeziyasında qadın və qız obrazlarının estetik və ideoloji təqdimatı baxımından mühüm elmi-tədqiqat əhəmiyyəti daşıyır və mövzunun gələcək araşdırmaları üçün ciddi nəzəri baza yaradır.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Ustac Zaur. “A1” (balacalar üçün şeirlər). Bakı-“USTAC.AZ nəşrləri”-2025, 68 səh.

ƏDƏBİYYATDA ADLAR SİSTEMİ

Bu mövzuda iki məqalə təqdim olunur

I YAZI

Uşaq şeirlərində sərlövhə-adlar sistemi

Məlumdur ki, hər hansı ədəbiyyat nümunəsi ilə tanışlıq əsərə verilən addan başlanır. Hər hansı film baş qəhrəmanın adı ilə, doğulan körpə valideynin övladını çağırdığı adla tanındığı kimi, bədii əsər də yazıçının övladıdır, müəllifin ona qoyduğu adla tanınır, kataloqlara bu adla düşür, yaddaşlara bu adla həkk olunur.

Uğurlu alınan əsər onu yazanın vizit kartına çevrilir. Bu üzdən qələm sahibi səy göstərir ki, əsərini adlandırıdığı ad (sərlövhə, başlıq) Azərbaycan dilinin qrammatik qanunauyğunluqlarına uyğun, leksik-semantik cəhətdən məzmunlu və mənalı, bitkin, ürəyə və dilə yatımlı, asanlıqla qavranılan, yaddaqalan olsun.

Əbəs deyil ki, Homer adı cəmiyyətdə “tanıma, dəyərləndirmə nişanı” qismində dəyərləndirir [4. s.112].

“Kitabi-Dədə Qorqud”da “Dirşə xanın oğlu Buğac boyu”nda adqoydu problemi ilə bağlı məqamı xatırlayaq. Dədə Qorqud xan oğlu Buğacı səciyyələndirən cəhətləri bir-bir sadalayır və sonda yeniyetməyə Buğac adı qoyduğunu bəyan edir: “Adını mən verdim, yaşını Allah versin” söyləyir.

Tədqiqatçılar, xüsusilə dilçi alimlər adlar sistemi ilə əlaqəli araşdırmalarında bəzi nüansları nəzərdən qaçırmıyaraq “xüsusi adlar” mövqeyindən yanaşaraq çox zaman

əsərlərdəki insan ad və soyadlarının tədqiqinə üstünlük verirlər. Belə tədqiqat işlərinə nümunə olaraq professor Həcər Hüseynovanın “Mir Cəlalın bədii əsərlərinin linqvistik və poetik xüsusiyyətləri” (Bakı-ADPU-2018) və “Səməd Vurğunun bədii əsərlərində onomastik vahidlərin üslubi-linqvistik xüsusiyyətləri” (Bakı-“Elm”-2001) monoqrafiyalarını, “Bədii əsərlərdə onomastik vahidlərin rolu” dərslərini (Bakı-2017), eləcə də “Mir Cəlalın bədii əsərlərinin leksik-semantik xüsusiyyətləri haqqında” məqaləsini (“Onomastika” jurnalı, №2, Bakı-2007), H.Həsənovun “Adlar tarixin, xalqın milli nişanəsi kimi” (Bakı-2002), Q.Mustafayevanın “Onomastik vahidlərin üslubi linqvistik xüsusiyyətləri” (Bakı-2001), Ceyhunə Hüseyn qızı Hüseynovanın “Mehdi Hüseynin romanlarında antroponim və toponimlərin linqvistik xüsusiyyətləri”. Avtoreferat. (Bakı-2017), Nəbi Əsgərovun “Areal türk onomastik vahidlərinin linqvistik xüsusiyyətləri” (Bakı-1999) əsərlərini və digərlərini göstərmək olar.

Ancaq bütün tədqiqatlarda unudulur ki, insan ad və soyadlarından savayı gül-çiçək, dağ-dərə, orman, bir sözlə, təbiət və təbiət hadisələrini əks etdirən (və s.) adlar da var.

“Ədəbiyyatda surət və obraz (fərqli baxış)” adlı yazımızda “surət” və “obraz” istilahlarını fərqləndirmiş, bu qisim istilahların **a)** insandan bəhs edildiyi halda “surət”, **b)** digər canlılardan, təbiət və təbiət hadisələrindən (və s.) bəhs edildiyi halda isə “obraz” anlamında təsnifatlandırılmasını məqsəduyğun bilmişik.

Bu mənada, adlar sisteminin də təsnifatlandırılmasına da müəyyən məqamlarda fərqli yanaşma tələbi meydana

çıxır. Belə ki, bir var əsərin, kitabın özünə verilən ad, başlıq (jurnalistikanın qəbul etdiyi “sərlövhə” istilahı), bir də var kitaba daxil edilmiş bədii əsərə verilən ad.

Professor H.Hüseynova bədii əsər adlarından bəhs edərkən yazır: “Hər bir əsərə verilən ad da sözdür. Bu söz adi söz deyil, poetik sözdür – yazıçının sözüdür. Bədii əsərə verilən ad əsərin çox mühüm komponentlərindən biridir... Oxucu birinci növbədə sərlövhə ilə tanış olur” [5. s.285] ... “onomastik vahidlərin işlənmə zənginliyi əsərə bədii vüsət verir, müəllifi qələminin qüdrətini göstərən vasitəyə çevrilir” [5. s.289].

“Əsərin başlığı yazıçının oxuculara dediyi ilk sözdür” [3. s.56] ... “Hansı əsərdə olur-olsun, oxucunun ilk təsadüf etdiyi, ilk dəfə üz-üzə gəldiyi məsələ, mətləb sərlövhədir. Əsərin məzmunu ilə tanışlıqdan əvvəl oxucu sərlövhə ilə, əsərin adı ilə tanış olur. Əsərin adı insanın adı qədər mənalı, mühüm və vacibdir. Sənətkar əsərinə təsadüfi ad seçmir. Ad əsərin məzmunu, ideyası, daxili münasibətləri ilə əlaqəli götürülür” [3. s.455].

Klassik ədəbiyyatda şeir adlarına (sərlövhələrə) diqqət yetirək: “Ana və poçtalyon”, “Çapayev” (*xalq şairi Süleyman Rüstəm*), “Azərbaycan”, “Vaqif” (*xalq şairi Səməd Vurğun*) “Yenə o bağ olaydı (*Mikayıl Müşfiq*), “Qaytar ana borcunu”, “Pillələr”, “Səfərdən sonra”, “Qayıt”, “Ölüm sevinməsin qoy” (*Əli Kərim*), “Göy üzünə yazılan şeirlər” (*Abbas Abdulla*)...

Tədqiqatçı Adil Bağirov əsərə ad qoyulması problemin-

dən bəhs edərkən yazır: "... bədii əsər adları çox zaman rəngarəng, özünəməxsus leksik-semantik və qrammatik xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunan xüsusi adlardan biridir. Bu adların toplanması və elmi-lingvistik şəkildə tədqiqi ktematimlərin öyrənilməsi və mahiyyətinin açılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə bədii əsər adları onomastik tədqiqatın daim diqqət mərkəzində olmalıdır" [2. s.10-16].

Yəhya Seyidov bədii əsərə ad qoyulmasını yaradıcılıq işi səviyyəsində qiymətləndirir [8. s.487].

AMEA-nın müxbir üzvü Afad Quirbanov əsərə ad müəyyənləşdirilməsi işində bir neçə halın gözlənilməsinin zəruriliyi qənaətinədir. Hansılardır bu prinsiplər: 1 – ad bədii əsərin ideyasını özündə əks etdirməlidir; 2 – anlaşılan olmalıdır; 3 - milli (Azərbaycan) istilahları əsasında yaranmalıdır; 4 - əsərin mahiyyətindən doğmalı, məzmununu ifadə etməlidir; 5 – milli xarakter daşmalıdır və s. [7. s.440].

Tibb elmi haqqında belə bir mülahizə var: düzgün diaqnoz müalicənin yarısıdır.

Y.Seyidov bu problemə belə münasibət bildirir: "Əsərlərin əksərinin adları əvvəlcədən, yəni mövzu seçilərkən, əsərin əhatə dairəsi, planı yazıçının təxəyyülündə canlanarkən meydana gəlir, təxminən əsərin yaranmağa başlaması ilə eyni ana düşür və kağızda ilk söz olur. Belə adlar, fikrimizcə, daha uğurlu, bədii yaradıcılıq məhsulu olur. Bu vaxt ad nisbətən asan tapılır. Əslində onu axtarmaq lazım gəlmir, o, kəşf olunur" [8. s.487].

Bizim də qənaətimizə görə, bədii əsərə (xüsusilə kitaba, yaxud iri həcmli əsərlərə) öncədən ad qoyulması nəticəsində

əsinin başlıca ideyası, ana xətti hər kəsdən əvvəl müəllifin özü üçün aydınlaşmış olur, yazılma prosesinin taktiki hədləri müəyyən edilir.

Eyni zamanda AD, yaxud sərlövhə özlüyündə yığcam, lakonik olmalı, əsinin ideya və məzmununa xidmət etməli, bir, iki, ən çoxu üç-dörd kəlmədən ibarət olub əsinin məzmun və mövzusunun aydınlaşmasına istiqamətlənməli, bitkin bir fikir ifadə etməlidir. Bu isə özlüyündə yazıçıdan poetik duyum, az sözlə çox fikir ifadə etmək səriştəsi tələb edir. Xüsusilə uşaq ədəbiyyatında.

Uşaqlar üçün kiçik ölçülü və kiçik həcmli əsərlər xüsusi önəm daşdığı kimi, əsərə uşaq psixologiyasına uyğun kiçik ölçülü və mümkün qədər az sözdən ibarət ad qoyulması işi də vacib şərtlərdəndir. Ona görə ki, AD (artıq qeyd etdiyimiz kimi) hər nəsnədən əvvəl bədii əsinin vizit kartıdır, başqa sözlə, oxucu mütaliə edəcəyi əsər haqqında ilkin təqribi anlatmanı əsərə qoyulan ad vasitəsi ilə alır.

Elə yazıçı var ki, əsinin adını müəyyənləşdirmədən mövzunu işləməkdə çətinlik çəkir. Beləsi üçün əsinin adı bir növ süjet xəttinə giriş etmək üçün bir vasitədir. Elə qələm sahibi də var ki, əsəri tamamladıqdan sonra onun adı (sərlövhəsi) barədə düşünməyə başlayır. Ancaq bütün hallarda əsinin adı az sayda və kiçik ölçülü sözlərdən ibarət olmalı, oxucunu, qismən də olsa, əsərdə nələr baş verəcəyinə istiqamətləndirməlidir.

Bütün bu məziyyətlər nəzərə alınaraq adlar mənaca dolğun və aydın metodoloji əsasa malik olmalı, asan başa düşülməli, qısa, oxunaqlı, qavranılan və tez yadda qalan

olmalıdır.

Bu mənada S.Krijijovskinin mülahizələri xüsusi diqqət çəkir: “Ad papaq yox, başdır ki, onsuz bədənə varlığı qeyri-mümkündür” [10.].

Sovetlər zamanında nəşr olunan “Комсомольская правда” qəzetində çapa gedən materialların sərlövhəsini təsdiq etmək, yaxud dəyişdirmək səlahiyyətində olan xüsusi ştat vahidi (свежий галава) var idi. Bu vəzifə sahibi qəzetin nəşrə hazırlama ərəfəsində, məsələn, gecə saat 12-dən sonra redaksiyaya daxil olur, məqalələri bir-bir oxuyub məsləhət bildiyi yazının sərlövhəsini mövzuya uyğun dəyişir, yaxud təsdiq edirdi.

Belə bir hüquq kitab nəşri ilə məşğul olan redaktorlara da verilirdi.

Bütün bunlar ədəbi nümunəyə ad seçilməsinin necə ciddi məsələ olduğunu göstəricilərindəndir.

A.Bağırov “Bədii əsər adları” məqaləsində əsərin adının müəllifin kimliyini xarakterizə etdiyi qənaətini irəli sürür: “... əsərin adı müəllifin ... yaradıcılıq potensialını, sənət dünyasının nəyə qadir olduğunu üzə çıxarır, əsərin ədəbi taleyini müəyyənləşdirir. Ümumilikdə, bədii əsərin adı əsərin ən dolğun, mənalı hissəsi sayılır”, - yazır [2. s.10-16].

A.Bağırovun bu mülahizəsinin birinci qatı ilə müəyyən mənada razılaşmaq mümkündür ki, əsərin adı müəllifin yaradıcılıq potensialının nəyə qadir olduğunu üzə çıxarır. Ancaq

- “əsərin adının müəllifin ədəbi kimliyini xarakterizə edir”,

- “müəllifin sənət dünyasının nəyə qadir olduğunu üzə

çıxarır”,

- “əsərin ədəbi taleyini müəyyənləşdirir”,

- “ümumilikdə, əsərin ən dolğun, mənalı hissəsi sayılır”

kimi fikirləri ilə bitkin mənada razılaşmaq mümkün deyil. Çünki ola bilər müəllif əsərə ad qoymaq (sərlövhə seçmək) məsələsində xüsusi səriştəyə malik olsun, ancaq bu heç də təqdim olunan əsərin ədəbi cameə tərəfindən sənət nümunəsi səviyyəsində qəbul oluna bilməsi demək deyil.

K.Qasımova “Dram adları və bədii qayə” adlı məqaləsində əsərə ad seçmək problemindən bəhs edərkən yazır: “Dram əsərlərinin adı bir növ reklam, tamaşaçını cəlb etmək funksiyasını da yerinə yetirir” [1.].

K.Qasımovanın “... əsərin adı reklam xarakteri daşıyır” mülahizəsi ilə də razılaşmaq mümkün deyil. Tədqiqatçının mülahizələrinə rəğbətlə yanaşır, fəqət bunu da qeyd etməyi vacib bilir ki, nə hadisə olan bədii ədəbiyyatın özünün, nə də onun adının (sərlövhəsinin) heç vədə reklama ehtiyacı olmayıb. Sənət nümunəsi olan ədəbiyyat özü öz oxucusunu tapır. Hər hansı ədəbiyyat nümunəsinə verilən ad heç də oxucuda yazılanı oxumağa çağırış xarakteri daşımır, bədii əsərə ad reklam məqsədi ilə qoyulmur, əksinə, hansı məzmununda olan əsəri oxumağa hazırlaşdığı barədə oxucunu məlumatlandırmaq məqsədi daşıyır.

Adlara verilən tələblər Z.Ustacın uşaq şeirlərində necə gözlənilir?!

Z.Ustacın uşaq kitablarına verilən AD-lara diqqət yetirək: “Gülünün şeirləri”, “Güllünün şeirləri”, “Uşaq boğçası”,

“Gülüzənin şeirləri”.

Bəs uşaq surətlərinə, yaxud uşaq obrazlarına verilən AD-lar hansı tələblərə müvafiq müəyyənləşdirilir?

“Güllünün şeirləri” (məktəbhazırlıq qrupları üçün vəsait) kitabı hərf və rəqəmlər haqqında əyləncəli şeir-tapmacalardan ibarətdir. “...vəsait əsasən ümumi təhsil müəssisələrinin məktəbhazırlıq qrupları və I sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Vəsaitdə Azərbaycan əlifbasının hər bir hərfi üçün tək-tək əyləncəli, uşaqların asan əzbərləyə biləcəyi, dili asan, olduqca axıcı və yüngül hecalı şeirlər verilmişdir. Kitabda həmçinin hərflərlə yanaşı kiçik məktəbyaşlı uşaqlarda riyazi bacarıqların inkişaf etdirilməsi üçün rəqəmlər haqqında da şeirlər yazılmışdır” [9. s.3]. Kitab 90 şeir, “Əlifbam” adlı nəğmə mətni daxil edilmişdir. Şeirlərdən 65-i hərflərə, 20-si rəqəmlərə, 5-i isə ilin fəsilələrinə aiddir.

Beş bölmədən ibarət olan “Gülüzənin şeirləri” toplusuna isə 137 şeir və “Əlifbam” adlı nəğmə mətni daxil edilmişdir. Şeirlərdən 61-i hərflərə, 19-u rəqəmlərə, 8-i ilin fəsilələrinə, 21-i aylara, 25-i uşaq adlarına, 3-ü isə “Tam və bitkin şeirlər” bölməsinə aiddir.

Əsasən bir sözdən ibarət olan hərflərə aid şeirlər vəsi-təsi ilə azyaşlı uşaq hərflərin ardıcılığı gözlənilməklə Azərbaycan əlifbasını qısa bir zamanda və olduqca rahat şəkildə mənimsəmək imkanı əldə edir. Şeir adlarının sıralanma xəttinə diqqət yetirək: “A”, “A və N”, “B”, “C”, “Ç” “Z”.

Z.Ustacın şeirlərini adlar sistemi nöqtəyi-nəzərindən əsasən aşağıdakı kimi təsnifatlandırmaq mümkündür.

1 – Surətlərə verilən adlar. Bu qism şeirləri iki qrupda

təsnifatlandırmaq olar:

a) Sərlövhəsi əsərin baş qəhrəmanının adı ilə adlandırılan şeirlər.

Belə insan adlarının sayı “Gülüzənin şeirləri” toplusunda 27-dir. “Ülkər”, “Vahid”, “Tuncay”, “Hümmət”, “Yusif”, “İlqar”, Qaçay, “Malik”, “Uğur”, “Şamil”, Vaqif, “Paşa”, “Həsən”, “Nağı”, “Zahir” və s.

“Güllünün şeirləri” toplusunda isə belə şeirlərin sayı 5-dür: Vahid, Ömər, Ülkər, Hümbət, Lalə.

b) Qəhrəmanın xarakterinə uyğun ad qoyulan şeirlər: “Ağıllı Gülər” (“Gülüzənin şeirləri” toplusu, səh.109),

c) Bir də var şeiri oxuyandan sonra kimliyi bəlli olan ədəbi qəhrəman adları. Məsələn, “T” hərfinə aid şeiri oxuyandan sonra məlum olur ki, şeirdə Tuncay adında uşaqdan bəhs olunur:

Tuncay topu tulladı,
Tutu, topu tut görək.
Top-top mənə yaraşmaz,
Mən tankçı olam gərək.

“Güllünün şeirləri” toplusunda belə şeirlərin sayı 14-dür.

2 – Obrazlara verilən adlar. “Güllünün şeirləri” toplusunda heyvan adlarının sayı 16-dır və hamısı şeiri oxuyandan sonra kimliyi bəlli olan ədəbi qəhrəmanlardır. Elə şeir də var ki, içində 1 yox, 2-3 ad çəkilir. Məsələn, “V” hərfinə aid şeirdə Vahidlə Vaqifin, “Z” hərfinə aid şeirdə isə Zümrüd, Zeynəb və Zəhranın xarakterindən bəhs olunur:

Zanbağı görən kimi,

Zümrüd dedi Zeynəbə:
Paxıl deyilsən əgər
Zanbağını ver mənə.

Zəhra qarışdı işə,
Sonra dedi:
Bu qədər
tənbəl deyilsən əgər,
Zəhmət çək, özün becər.

3. Yer adları (“Orxon”, “Xəzər”, Çənlibel), “Zəngəzur”, “L” hərfinin içində Lənkəran, “B” hərfinin içində Bakı.

4. Təbiət hadisələrinə aid şeirlər (“Dan”, “Qış”, “Cüz”, “İ”-nin içində İldırım, “G”-nin içində Günəş).

5. Fəsillərə aid şeirlər.

6. Adı rəmzi-simvolik mənə daşıyan şeir adları.

Bu bölgüyə “Balaca reklamçı”nı, Azərbaycan əlifbasındakı bütün hərflərə, 1-dən 10-a qədərki bütün rəqəmlərə, eləcə də aylara aid şeirləri aid etmək olar.

Diqqət yetirdinizmi, vur-tut bir ən uzun şeir adı var ki, o da insan adından ibarət dördsözlü sərlövhədir (“Lalə, Damla, Şəbnəm və Yağmur”).

Baxmayaraq ki, son onilliklərdə bədii əsərə bütöv cümlə şəklində ad qoyulması tendensiyası da özünü göstərir, ancaq biz bu qənaətdəyik ki, bu kimi hallar elmi məqalələr, elmi-tədqiqat işləri və dissertasiya işləri üçün məğbul sayıla bilər, bədii ədəbiyyatda isə əsər adları adlıq cümlə şəklində olmalıdır. Uşaqlar üçün kiçik ölçülü və kiçik həcmli əsərlər

xüsusi önəm daşıdığı kimi, uşaq şeirlərinə qoyulan adlar da uşaq psixologiyasına uyğun, mümkün qədər az sözdən ibarət, yığcam, lakonik, asan başa düşülən, tez qavranılan və yadda qalan olmalı, əsərin ideya və məzmununun aydınlaşmasına xidmət göstərməli, bitkin bir fikri ifadə etməli, oxucunu, qismən də olsa, əsərdə nələr baş verəcəyinə istiqamətləndirməlidir. Ona görə ki, ad hər nəsnədən əvvəl bədii əsərin vizit kartıdır, başqa sözlə, müəllif edəcəyi əsər haqqında, təqribi də olsa, ilkin anlatmanı oxucu əsərə qoyulan ad vasitəsi ilə alır. Bu isə özlüyündə yazıçıdan poetik duyum, az sözlə çox fikir ifadə etmək kimi xüsusi səriştə tələb edir.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Azərbaycan onomastikası problemləri. Konfrans materialları. Bakı-1993.
2. Bağırov Adil. “Bədii əsər adları”. Naxçıvan Dövlət Universiteti. Elmi əsərlər. 2015-ci il, №1 (66), 268 səh.
3. Əsədullayev S. Tarix, sənətkar, müasirlik. Bakı-1974.
4. Homer. Odisseyə. Bakı-1977, s.112.
5. Hüseynova H. Mir Cəlalın bədii əsərlərinin linqvopoetik xüsusiyyətləri. II cild. Bakı-ADPU-2018, 384 səh.
7. Qurbanov A. Azərbaycan onomalogiyasının əsasları. 2 cildə, II cild. Bakı-Nurlan–2004, 504 səh.
8. Seyidov Y. Əsərləri, 15 cildə, I cild. Bakı-BDU nəşriyyatı-2006, 628 səh.
9. Ustac Zaur. Güllünün şeirləri. Bakı-2020, 40 səh. s.3.
10. Крижижовски С.Лингвистика и поэтика. Москва, 1976.

II YAZI

Adlar sistemi: struktur, funksiya və poetik model

Uşaq ədəbiyyatı, xüsusən uşaq poeziyası, azyaşlı oxucuların estetik tərbiyəsində, dil duyumunun və emosional düşüncə tərzinin formalaşmasında mühüm yer tutur. Bu janrın spesifik cəhətlərindən biri əsərin yalnız məzmununun deyil, həm də sərlövhəsinin uşaq üçün tanıma vasitəsi olmasıdır. Uşağın şeirə münasibəti çox zaman məhz adı oxuduğu ilk anda formalaşır; bu ad diqqətini çəkir, obrazla tanış olmasına körpü rolunu oynayır və yaddaş mexanizmlərini işə salır.

Müasir Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında özünəməxsus poetik sistemi ilə seçilən Zaur Ustac uşaq şeirlərində sərlövhələrin qurulmasında innovativ yanaşma nümayiş etdirir. Onun əsərlərində adlar sistemi yalnız texniki element deyil, mətnin ideya-bədii yükünü müəyyən edən əsas komponentlərdən biridir. Zaur Ustacın sərlövhələri həm məzmunun siq-nallandırılması, həm fonetik yaddaşın möhkəmləndirilməsi, həm də uşağın xarakter formalaşdırılmasına yönəlmiş funksiyalar daşıyır.

Araşdırmanın məqsədi Z.Ustacın uşaq şeirlərində adlandırma strategiyasının poetik funksiyalarını, tipologiyasını və bədii-nəzəri əsaslarını müəyyənləşdirmək və bu sistemi elmi anlayışlar çərçivəsində izah etməkdir.

Məqalədə həmçinin Z.Ustacın uşaq şeirlərində adların quruluşu, funksiyası, pedaqoji mahiyyəti və poetik sistemi araşdırılır. Müəllifin hər f-sərlövhələri, şəxs adları, xarakter

bildirən adlar və motiv-adlar uşaq şairləri Zəhid Xəlil, Rəfiq Yusifoğlu və Qəşəm İsabəyli ilə müqayisəli təhlil olunur.

1. UŞAQ POEZİYASINDA ADLANDIRMA PROBLEMİ: NƏZƏRİ KONTEKST

Ədəbiyyatşünaslıqda ad və adlandırma problemi antroponimika, poetonimika, onomastika kimi alt sahələrdə geniş öyrənilir. Lakin uşaq ədəbiyyatında adlar sisteminin ayrıca tədqiqi xüsusi yanaşma tələb edir, çünki uşaq üçün ad yaddaş işarəsidir; ad vasitəsilə uşaq mətnə psixoloji yaxınlıq tapır; ad bəzən didaktik mesajın açarı olur; poetik mətndə ad obrazın xarakteri ilə tam üst-üstə gəlir.

Zaur Ustacın əsərləri bu nəzəri müddəaların praktik təcəssümüdür: onun sərlövhələri uşaq psixologiyasına uyğun qısa, ritmik, semantik baxımdan yüklü və asan yadda qalan şəkildə qurulmuşdur.

2. ZAUR USTAC POETİKASINDA SƏRLÖVHƏNİN FUNKSIONAL TƏYİNATI

Zaur Ustacın uşaq şeirlərində sərlövhə ənənəvi funksiyaları aşır və çoxşaxəli struktura malik olur.

2.1. İnformasiyalıq funksiyası

Sərlövhə şeirin mövzusunı ilkin olaraq bildirir, uşağı məzmunla hazırlayır.

2.2. Fonetik-öyrədici funksiya

Hərflər başlıqları fonemlərin öyrədilməsinə xidmət edir və uşağın həm nitq, həm də fonetik hafizəsini gücləndirir.

2.3. Tərbiyə-edici funksiya

Adlar vasitəsilə müəllif müsbət davranış nümunələrini təqdim edir və uşağın xarakter formalaşmasına yönəlik məsajlar verir.

2.4. Estetik funksiya

Sərlövhə mətndəki ritmik-intonasiya sisteminin poetik ləğvini müəyyən edir.

2.5. Assosiativ funksiya

Ad vasitəsilə uşaq obrazı daha tez təsəvvür edir, bədii təxəyyülü işə düşür.

Bütün bu xüsusiyyətlər şairin sərlövhə seçimində şüurlu poetik strategiya tətbiq etdiyini göstərir.

3. HƏRF SƏRLÖVHƏLƏRİ: FONETİK TƏLİM VƏ POETİK SADƏLİK MODELİ

Z.Ustacın yaradıcılığında ən maraqlı kateqoriyalardan biri hərflərdən ibarət sərlövhələrdir. Bu yanaşma Azərbaycan uşaq poeziyasında geniş yayılmamış və müəllifin özünə-məxsus üslub yeniliyidir.

3.1. Hərflər sərlövhələrinin quruluş prinsipi

Şeir bir hərflə adlandırılır: “P”, “K”, “M” və s.

Məsələn, “P” adlı şeirə müraciət edək:

“P”

Paşa əlində maşa
Hücum etdi pişiyə;

“Burda pişik özüməm,
Haydı, çıxın eşiyyə”. [1. s.40]

Bu nümunədə:

- √ sərlövhə “P”dir,
- √ şeir yüksək dərəcədə alliterasiya daşıyır,
- √ “Paşa - maşa - pişik - eşiyyə” ardıcılığı fonetik cəhətdən bir-biri ilə səsləşir.

3.2. Bu növ başlıqların funksional faydası

- √ Fonem tanıma bacarığını gücləndirir: Uşaq “P” səsini ayrı-ayrı sözlərdə tanıyır.
- √ Dil öyrənməyə yönəlikdir: Şeir oxumaq fonetik məşq funksiyasını yerinə yetirir.
- √ Vizual yaddaşa təsir edir: Başlıq tək hərf olduğu üçün vizual olaraq daha tez yadda qalır.
- √ Assosiativ düşüncəni qurur: Uşaq hərfi obrazla əlaqələndirir.

3.3. Şairin innovativ poetik yanaşması

Bu üsul həm tədris, həm bədii, həm də psixoloji məqsədləri eyni anda yerinə yetirdiyinə görə əhəmiyyətlidir. Ustacın bu yanaşması Dilin Səsləri üzrə erkən yaş təlim metodikasının poetik mətnə reallaşmasıdır.

4. ANTROPONİM SƏRLÖVHƏLƏR: ADI XARAKTERƏ ÇEVİRMƏK

Zaur Ustacın uşaq adı ilə adlandırdığı şeirlər də çoxdur. Bu, onun poetikasında xüsusi kateqoriyadır.

Məsələn, “HÜMMƏT” şeiri:

Hümmətin beş yaşı var,
Hazırcavab uşaqdır.
Həvəsi var yazmağa,
Oxumaqda qoçaqdır. [2.s.99]

Burada ad yalnız identifikasiya funksiyası daşıyır, obrazın tipoloji xarakteristikasına çevrilir.

4.1. Antroponimlərin funksiyaları

- ✓ Psixoloji yaxınlıq yaradır: Uşaq öz adını və ya tanıdığı adları görəndə mətni sevərək oxuyur.
- ✓ Sosial davranış modeli yaradır: “hazırcavab”, “qoçaq”, “uşaqlara nümunə”.
- ✓ Uşaq üçün rol model təqdim edir: Şeir tərbiyə funksiyası daşıyır.
- ✓ Adda etik məna formalaşır: Ad bir növ keyfiyyət işarəsinə çevrilir.
- ✓ Bu strategiya həm estetik, həm də pedaqoji baxımdan yüksək səmərəlilik göstərir.

5. XARAKTER BİLDİRƏN SƏRLÖVHƏLƏR: ETİK VƏ MƏNƏVİ YÖNÜMLÜ MODEL

Zaur Ustac ad olaraq bəzən birbaşa xarakter xüsusiyyəti seçir: “Ağıllı Gülər”, “Balaca reklamçı”, “Nazlı bala”.

Bu adlar həm obrazın psixoloji portretini müəyyənləşdirir, həm də uşaqlara davranış nümunəsi təqdim edir.

5.1. Bu adların funksional cəhətləri

- ✓ Uşaqda empatiya yaradır, çünki aydın xarakter mərkəzləşdirilməsi var;

- ✓ Uşaq dərhal obrazın kimliyini anlayır, şeirin məzmununa hazırlaşır;
- ✓ Sərlövhədə verilmiş keyfiyyət mətnə genişlənərək bədii ideyaya çevrilir.

5.2. Tərbiyə sistemi

Bu cür adlar vasitəsilə müəllif əməksevərlik, ağıllılıq, qoçaqlıq, məsuliyyətlik kimi müsbət xüsusiyyətləri təbliğ edir.

6. MÖVSÜMİ VƏ TEMATİK SƏRLÖVHƏLƏR

Zaur Ustac bəzən sərlövhəni hadisənin özü ilə adlandırır. Məsələn, “Oyanın, bahar gəlib”.

Bu növ başlıqlar uşağın təsəvvür dünyasını genişləndirir və poetik təbiət obrazlarının formalaşmasına təsir göstərir.

6.1. Mətnin emosional tonunu müəyyən edən adlar

Bu adlar bir növ “emosional signal” rolunu oynayır:

- ✓ “bahar” – dirçəliş, sevinc;
- ✓ “qış” – sakitlik, soyuqluq;
- ✓ “yay” – fəaliyyət, hərəkət.

Uşaqlar üçün poetik məkanın qurulması baxımından bu sərlövhələrin mühüm yeri vardır.

7. ZAUR USTAC POETİKASININ BƏDİİ-NƏZƏRİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

7.1. Yiğcamlıq və sadəlik

Şeir adlarının çoxu bir və ya iki sözlə məhdudlaşır. Məsələn, “Ülkər”, “Tuncay”, “Yaz”.

Bu, uşaq psixologiyasının qavrayış imkanlarını nəzərə alan poetik strategiyadır.

7.2. Orfofonetik uyğunluq

Sərlövhə ilə mətn arasında səs uyğunluğu şairin poeziya estetikasının əsas cəhətlərindəndir.

ÜLKƏR

Ülkər
adıyla
Öyünür hər dəm,
Mən daha parlaq,
Daha inciyəm.

Günəşsə susur,
Danışmırdı heç.
Bacı bacıyla
Dalaşarmı heç.

[2.s.99]

7.3. Obraz–ad simvolikası

Ad yalnız identifikasiya deyil, həm də obrazın mənə daşıyıcısıdır.

AVQUST

“Qora bişirən aydır”.

Avqust belə tanınır.
Alma, armud sulanır,
Şanı, əncir ballanır.

[1. s.50]

“AZƏRBAYCAN” şeirindən nümunə:

“Odlar Yurdu” deyir hamı,
Azərbaycan mənim adı.
Sağım, solum – dörd bir yanı
öz canımdan,
Qol-qanadım. [1. s.25]

Burada “Qora bişirən ay” və “Odlar Yurdu” istilahları simvolikadır.

7.4. Dilin ritmik sabitliyi

Adın ritmi şeirin ritmini qabaqcadan sezdirir və intonasiya çərçivəsini müəyyənləşdirir.

ŞAMİL
Şamil çamları
Qoydu şamdana.
Çərşənbə günü
Qalsın axşama. [2, s.101]

7.5. Uşaq təxəyyülünü stimullaşdırmaq

Sadə adlar uşağın mental təsəvvürünü aktivləşdirir.

8. ADLAR SİSTEMİNİN UŞAĞIN İNKİŞAFINA TƏSİRİ

Z.Ustacın şeir başlıqları uşağın

- √ fonetik təfəkkürünü (hərflər sərlovhələri: “A”, “A və N”, “B”),
- √ leksik ehtiyatını,
- √ məntiqi əlaqə qura bilmə bacarığını,
- √ emosional duyumunu,
- √ mənəvi şüurunu

inkişaf etdirir.

Bu səbəbdən müəllifin poetik ad sistemi yalnız bədii deyil, həm də pedaqoji-metodik əhəmiyyət daşıyır.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Ustac Zaur. “A1” (Balacalar üçün şeirlər) Bakı-2025. 68 səh.
2. Ustac Zaur. “Gülüzənin şeirləri”, 114 səh.

Z.USTAC YARADICILIĞINDA ADLAR SİSTEMİNİN DİGƏR UŞAQ ŞAİRLƏRİ İLƏ MÜQAYİSƏSİ

Bu bölümdə Zaur Ustacın uşaq şeirlərini adlar sistemi, sərlövhə-seçim prinsipi, poetik funksiyalar və uşaq psixologiyasına təsir mexanizmi kontekstində Azərbaycan uşaq poeziyasının aparıcı nümayəndələrindən Zahid Xəlil, Rafiq Yusifoğlu və Qəşəm İsabəylinin uşaq şeirləri ilə təhlil müstəvisinə çıxarılır.

9.1. Zahid Xəlil: psixoloji təsvir yönümlü adlandırma sistemi

Z.Xəlil uşaq poeziyasında surətin daxili dünyasını vurğulayan, uşağın əhvalı, hissi, gündəlik davranışları ilə bağlı adlar seçir.

“Şəlalənin cavabı” (s.97), “Uşaqların səhvi” (s.103), “Çoban Həsən” (s.117) “Lalə” (s.125). Nümunələr “Ağ ley-ləklər” kitabındandır (Bakı-2016).

Xüsusiyyətlər:

- √ Sərlövhə daha çox situasiya və əhval anını bildirir, yəni ad hadisənin emosional modelini verir.
- √ Uşaq psixologiyasının incə çalarları əsas yer tutur.
- √ Antroponimlərin istifadəsi var, lakin adlar daha çox hekayə qəhrəmanı kimidir: “Dostlar” (s.234), “Sevinc və İlqar” (s.183), “Körpü ilə söhbət” (s.118) və s.
- √ Fonetik öyrədici funksiya Zaur Ustac kimi sistemli deyil.

Zahid Xəlilin uşaq şeirlərinin Zaur Ustacın uşaq şeirləri ilə müqayisəsi

Mezon	Zahid Xəlil	Zaur Ustac
Adlandırmatipi antroponim	əhval, situasiya, psixoloji hal	hərflər əsaslı, xarakter yönü
Məqsəd öyrədici + tərbiyə	Emosional dərək	Fonetik,
Adların funksiyası və fonetik system	Əhval anonsu	Didaktik model
Poetik yanaşma təlim yönümlülük	İncə lirizm	Yığcam ritm +

Nəticə:

Zahid Xəlildə ad mətni emosional tonla açır; Ustacda isə ad mətni həm açır, həm də tədris funksiyası daşıyır.

9.2. Rafiq Yusifoğlu – milli obrazların və metaforik adların sistemi

Rafiq Yusifoğlu uşaq poeziyasında metaforik sərlövhələrin ustasıdır. Onun şeirlərində başlıqlar çox vaxt təbiət hadisələrini, uşaq – təbiət əlaqəsini, məcazi obrazları ifadə edir.

“Mənim isti küləyim” (s.53). Nümunə “Müntəxəbat. Böyük qruplar üçün, 4-5 yaş” kitabındandır:

Xüsusiyyətlər:

1.Metaforik yük yüksəkdir. Adlar uşağın təsəvvürünü genişləndirir.

2.Uşağın xəyal gücünü işə salan təbii-ritmik adlar üstünlük təşkil edir. 3.Antroponim adlar azlıq təşkil edir – daha çox təbii obyektlərə yönəlib. 4.Sərlövhə şeirin poetik ritmini öncədən müəyyən edir.

Rafiq Yusifoğlunun uşaq şeirlərinin Zaur Ustacın uşaq şeirləri ilə müqayisəsi

Mezon	Rafiq Yusifoğlu)	Zaur Ustac
Adların dominant tipi antroponim, xarakter	metaforik, təbiət yönlü	hərflər,
Məqsəd və xarakter yaratmaq	təsəvvür oyatmaq	öyrətmək və xarakter yaratmaq

Mezon	Rafiq Yusifoğlu)	Zaur Ustac
Dil	Lirik-məcazi	Ritmik-sadə, fonetik yönlü
Psixologiya	Xəyal gücü	Nitq + davranış təlimi

Nəticə:

Rafiq Yusifoğlundə adlar poetikliyi artırır;

Zaur Ustacda isə adlar öyrədiciilik və sadəlik prinsipi ilə seçilir.

9.3. Qəşəm İsabəyli – məişət yönümlü, realist adlandırma sistemi

Qəşəm İsabəyliyə sərlövhələr konkret, çox vaxt gündəlik uşaq həyatını əks etdirir.

“Nə olsun” (s.31), “Abdul” (s.31), “Zeynəb və çaqqallar” (s.34), “Nəzakət” (s.39), “Zeynəb” (s.70).

Nümunələr “Q.İsabəyli, “Seçilmiş əsərləri, I cild” Bakı-2022-ci il” kitabındandır:

Xüsusiyyətlər:

1. Realist məişət motivləri üstünlük təşkil edir;
2. Uşaq adları çoxdur, lakin onların xarakter təsviri adın özündə deyil, mətnin içində açılır;
3. Adlar daha çox hadisə və əşya üzərində qurulur;
4. Tərbiyə funksiyası var, lakin Zaur Ustac kimi açıqdidaktik deyil.

**Qəşəm İsabəylinin uşaq şeirlərinin
Zaur Ustacın uşaq şeirləri ilə müqayisəsi**

Mezon	Qəşəm İsabəyli	Zaur Ustac
Adlandırma tipi xarakter, təlim	Hadisə, əş- ya, uşaq adı	Hərf, xarakter, təlim
Yanaşma	Realist, məişət yönlü	Sadə, ritmik, fonetik
Didaktika	Yumşaq, gizli	Aydın, açıq, məqsədli
Psixologiya	Həyat müşahidəsi	Aktiv öyrənmə, davranış formalaşdırma

Nəticə:

Qəşəm İsabəyliydə adlar məişət dünyasını əks etdirir; Zaur Ustacda isə ad həm dil, həm xarakter öyrədən poetik alətdir.

9.4. Ümumi fərqləndirici nəticə:

- **Zahid Xəlildə** – adlar şeirin emosional fonunu verir.
- **Rəfiq Yusifoglunda** – adlar poetik təsəvvürü oyadır.
- **Qəşəm İsabəyliydə** – adlar uşaq həyatının reallığını əks etdirir.

- **Zaur Ustacda** – adlar həm fonetik, həm davranış, həm də didaktik funksiya daşıyır. Bu mənada Zaur Ustac uşaq poeziyasında adlandırmanın ən sistemli və təlim yönü modelini yaradan müəlliflərdən biridir.

NƏTİCƏ:

Azərbaycan uşaq poeziyasında adlandırma sistemi hər bir müəllifin poetik dünyagörüşünü, psixoloji yanaşmasını və estetik platformasını əks etdirən mühüm kateqoriyadır. Zaur Ustacın sərlövhəyə yanaşması bu sahədə bəzi ənənələri davam etdirsə də, bir sıra cəhətlərdə yenilikçi, fərqli və sistemli model kimi görünür.

Müəllif sərlövhələr vasitəsilə fonetik öyrədicilik, tərbiyəedici funksiya, emosional təsir, estetik yığcamlıq, psixoloji uyğunluq kimi müxtəlif funksiyaları sintez edə bilir. Onun adlar sistemi elmi baxımdan üç əsas modelə bölünə bilər:

√ Hərflər sərlövhəsi modeli – fonetik yönümlü poetika,

√ Antroponim modeli – uşağın adı ilə xarakterin eyniləşdirilməsi,

√ Tematik–xarakter modeli – davranış və hadisə mərkəzli poetika.

Bu kompleks yanaşma Zaur Ustacın müasir Azərbaycan uşaq poeziyasında sərlövhə-adlar sisteminin innovativ yaradıcılarından birinə çevirir.

BƏDİİ OBRAZ və SURƏT YARATMAQ TEXNOLOGİYASI

Həyatda qarşılaşdığımız hər nəsnə bədii obraz ola bilər. Bunun üçün sadəcə həmin predmetə yaradıcı təfəkkürün müdaxiləsi, hər bir obrazı və onun xarakterik məziyyətlərini əsas fikrin daşıyıcısı kimi müstəviyə çıxarmaq qabiliyyəti lazımdır. M.Qorkinin təbirincə desək, “Yazıçı məhz la düşünməyi öyrənməlidir. Ədəbiyyatı fəlsəfədən, tənqiddən ayıran, onlardan fərqləndirən həmin bu keyfiyyət, obrazlı təfəkkürdür”.

Z.Ustacın poeziyaya gətirdiyi predmetləri necə obrazlaşdırdığı imkanlarından bəhs etməzdən öncə “obraz” və “surət” anlayışlarında bəzi mübahisəli məqamlara aydınlıq gətirməyimiz gərəkir:

“Obraz” nədir,

“surət” nədir?

Etiraf etməliyik ki, Nizaməddin Şəmsizadənin fərqli mövqeyinə qədər “obraz” və “surət” anlayışları ədəbiyyatşünaslar tərəfindən həmişə qoşa qanad kimi yanaşı işlənmişdir. Yəni, ədəbi qəhrəman olan insandan söz açanda da, yaxud dağdan, dərədən, hər hansı heyvandan, yaxud təbiət hadisəsindən bəhs edəndə də, ədəbiyyatşünaslıq, paralel olaraq həm “surət”, həm də “obraz” istilahlardan bəhrələnməmişdir.

Bu da qeyd edilməlidir ki, müqayisədə “obraz” anlayışı “surət” anlayışından daha geniş çalarlara malikdir. O mənada ki, “insan” ədəbi qəhrəmanından bəhs edildikdə, yeri gələndə təkrar ifadələrdən qaçmaq məqsədi ilə sinonim olaraq “ob-

raz” istilahı işlətmək mümkündür, ancaq ədəbiyyatçünas N.Şəmsizadənin qənaətinə, hər ikisi haqqında “surət” deyib bəhs etmək olmaz. Başqa sözlə, dağ, yamac, ceyran, cüyür, çiçək heç vədə “surət” ola bilməz, “surət” anlayışı yalnız insana şamil oluna bilər.

Diqqət yetirək:

“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə ədəbiyyat termini olaraq “obraz” istilahının - “surət”, “obrazlı” (sifət) və “obrazlılıq” (isim) mənalarının olduğu qeyd olunur [1. s.297].

Leonid İvanoviç Timofeyevə görə, “**bədii obraz** bədii ədəbiyyatın köməyi ilə yaradılan və estetik əhəmiyyətə malik olan konkret və eyni zamanda, **insan** həyatının ümumiləşdirilmiş mənzərəsidir” [12. стр. 55].

Əziz Mirəhmədova görə, “**Bədii surət (obraz)** sənətin varlığa münasibətləri haqqında, sənətin daxili qanunları haqqında təsəvvürlərlə, idrak problemi ilə bağlı olan mürəkkəb, çoxcəhətli bir anlayışdır”[9.].

Maksim Qorkinin fikrinə isə, “**Bədii obraz**, demək olar ki, həmişə fikirdən daha geniş və daha dərinidir; **insanı** mənəvi həyatının bütün müxtəlifliyi ilə, hiss və düşüncələrinin bütün ziddiyyətləri ilə aparır” [13.].

Nafiz Qəhrəmanlı obrazı “Ədəbiyyatın məğzində dayanan əsas anlayışlardan biri, bəlkə də birincisi” qismində qəbul edir. Tədqiqatçıya görə, “**bədii obraz** yaradıcılığın təbiətini, forma və funksiyasını təyin edir. Bədii obrazın mərkəzində isə ilk növbədə **ümumiləşdirilmiş insan** həyatının, insan səciyyəsinin təsviri dayanır” [7.].

Mir Cəlil və Pənah Xəlilov da həmmüəllif olduqları

“Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” dərsliyində eyni qənaətdədirlər: “Bədii əsər surətlər aləmidir - ictimai varlığın yüksək səviyyədə canlandırılmasıdır. Hər bir əsərdə üç növ surət ola bilər: Birincisi, **insan və kollektiv surəti** - tip, ya xarakterlər, personajlar heyəti; İkincisi: duyğu, əhvali-ruhiyyə surəti - lirika, qəhrəmanlıq, romantika; Üçüncüsü: **təbiət və əşya surəti** - peyzaj, mənzərə, lövhə” ... “Hər hansı bir əsərin, surətin təsir gücü, bədii qüdrəti həyatı, varlığı dürüst, həqiqi, təsirli əks etdirməsindədir” [8. s.15].

Rafiq Yusifoğlu bütün bu qənaətləri təkrarlayaraq ümumi nəticə çıxarır: “Surətə belə tərif vermək olar: Müəyyən **insan** qruplarının bir fərdin üzərində ümumiləşdirilməsinə **surət** deyilir” [11. s.52].

Göründüyü kimi, müxtəlif ifadə tərzində olan, ancaq nəzəri cəhətdən bir-birini təkrarlayan bu fikirlər bir ümumi məzmunu xidmət edir: **insan da daxil olmaqla bütün predmetlər surətdir**.

Və artıq məlum etdiyimiz kimi, fərqli mövqe yalnız Nizaməddin Şəmsizadənin araşdırmasındadır: “**Atın surəti, itin surəti, qağayının, yaxud dənizin surəti demək olmaz. Bunlara at obrazı, dəniz obrazı demək daha düzgündür**” [10. s.100-108].

Qeyd olunan bütün fikirlərə ehtiramımızı bildirərək biz N.Şəmsizadənin nəzəri mülahizəsi üzərində dayanır və demək istəyirik ki, yazıçı əsərində, məsələn, dağ obrazını canlandıra bilər, ancaq bu “dağ” yalnız coğrafi termin olaraq obrazlaşdırılmışdır, surət deyil.

“Surət” ilə “obraz”ı eyni təbiətdə qəbul etməsinə bax-

mayaraq, R.Yusifov başqa bir məqamda özü də hiss etmədən N.Şəmsizadəyə fikrini əsaslandırmaq üçün “ipucu” verir: “Bədii əsərlərdə müxtəlif predmetlər, heyvanlar, təbiət lövhələri obrazlaşdırılsa da, ədəbiyyatın əsas obrazı insandır. Digər obrazlar yardımçı xarakter daşıyır və son nəticədə, insanın bədii obrazının mükəmməl yaradılmasına kömək edir” [11. s.50].

Rus ədəbiyyatşünası L.İ.Timofeyevin də bu məzmununda mülahizəsi N.Şəmsizadənin fikri ilə səsleşir. L.İ.Timofeyev yazır ki, əgər hər hansı bir rəsmdə kresloda, stol arxasında əyləşən insan təsvir olunursa, bu, heç də o demək deyil ki, burada bərabər hüquqlu obrazlar: stol, insan və kreslo təsvir edilib. Stol və kreslonun təsviri insanın təsviri qədər vacib olsa da, ancaq bu, onların bərabərhüquqlu olması demək deyildir, stol və kreslo yalnız və yalnız insanın obrazını tam əks etdirmək vasitəsidir [12. стр. 63].

Əsas məsələ də elə bundadır: insandan qeyri obrazların yardımçı, surətin isə aparıcı rol oynamasında, digər obrazların yalnız insanı tam əks etdirmək üçün vasitə olmasında.

Mövqeyinin şərhinə “öncə obraz haqqında bizim nəzəriyyəçilərin bir neçə qənaətinə nəzər salağ” cümlələri ilə başlayan N.Şəmsizadə “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi” adlı dərslərində “surət” haqqında mövcud qənaətləri tədqiqat müstəvisinə çəkəndən sonra fikrinin davamında yazır: “Hansı növə daxil olursa-olsun, obraz yazıçının həyata münasibəti zamanı əldə etdiyi hiss və duyğuların bədii ifadə şəkli. Surət vasitəsilə yazıçı öz intibahlarını şəkllə salır: adam şəklinə, at şəklinə və s. Bədii obraz yazıçının (sənətkarın)

estetik idealının ifadəsidir. Onların xarakterini yazıçının estetik idealı müəyyənləşdirir. Biz deyilənləri nəzərə alaraq belə qənaətə gəlirik: yalnız insan obrazına surət deyilir: Atın surəti, itin surəti, qağayının, yaxud dənizin surəti demək olmaz. Bunlara at obrazı, dəniz obrazı demək daha düzgündür” [10. s.100-108].

N.Şəmsizadənin təbirincə desək, təbiətə, heyvanlara, hər hansı əşyaya aid predmetlər, başqa sözlə, dağ, yamac, ceyran, cüyür, hansı isə çiçək növü də yazıçı tərəfindən obrazlaşdırıla bilər, insan da. Ancaq dağ, yamac, ceyran, cüyür, çiçək heç vədə surət ola bilməz. Surət anlayışı yalnız insana şamil oluna bilər.

Bütün mülahizələrə ehtiramımızı bildirərək biz N.Şəmsizadənin fərqli mövqeyini (*məsələn, yazıçı əsərində dağ obrazını canlandırır bilər, ancaq bu “dağ” yalnız coğrafi termin olaraq obrazlaşdırılmışdır, surət deyil*) əsas götürərək bədii obraz istilahını aşağıdakı təsnifatda qruplaşdırılmasını məqsədəuyğun bilirik: **SURƏT – məhz insandan bəhs edən qəhrəmanlara, OBRAZ - flora, fauna və digər predmetləri əhatə edən, özündə birləşdirən “qəhrəmanlara” deyilir.**

Beləliklə, N.Şəmsizadənin surət və obraz istilahları haqqında qənaətini istinad götürərək mövzunu iki təsnifatda təqdim edirik:

a) **Z.Ustacın uşaq obrazlarının bədii quruluşu və funksional xüsusiyyətləri**

b) **Uşaq surətlərinin yaradılma texnologiyası.**

Məqamı ikən hər iki təsnifata uyarlılığı yetən bir halı qeyd edək: Z.Ustacın əksər şeirlərində yaradılan surətin, yaxud obrazın adı çox şeirlərin sərlövhəsində verilmir, kimdən, yaxud nədən bəhs edildiyi şeir oxunandan sonra məlum olur. Səbəb də budur ki, Z.Ustacın uşaq şeirləri bilavasitə tədris üçün, azyaşlılara hərfləri, yaxud rəqəmləri tanıtmmaq, uşaqların sözlərin tələffüzünə yiyələnmələri, mənasını yetərincə anlamağa sahiblənmələri məqsədilə yazılmışdır. Bu üzdən də müəllifin bir çox uşaq şeirlərində haqqında yazılanın kimliyi ilk baxışda deyil, əsər oxunandan sonra bəlli olur.

Məsələn, “F” hərfinin öyrədilməsi məqsədilə yazılan mətn ancaq oxunandan sonra məlum olur ki, şeirdə FUAD-la FƏRİD-dən bəhs olunur:

“F”

Fuad Fəridlə

Girmişdi bəhsə.

Hansı daha tez

Gələcək dərsə.

[12. s.13]

a) Z.USTACIN UŞAQ OBRAZLARININ BƏDİİ QURULUŞU və FUNKSIONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Z.Ustacın uşaq şeirlərində Azərbaycan təbiətinin bütöv bir fauna və florası görünür. Bu “milli qoruq”da dəvətiklanı da, zanbağ, Qu quşu, qaranquş, ördək, qarğa, sağsağan, kəpənək, keçi, çəpiş, dəvə, kirpi, yabı, uzunqulaq, qurbağa da var, canavar və ayı kimi vəhşi heyvanlar da. Belə uşaq şeirlərinin sayı Z.Ustacda ümumən yüzdən çoxdur.

Fakt budur ki, poeziya nümunəsi olmazdan əvvəl hər hansı heyvan, quş, təbiət hadisəsi, yaxud cisim ... obraz deyil, bioloji, yaxud fiziki varlıqdır. Çünki obraz hər hansı obyektə sənətkar münasibətindən yaranır, - yazır N.Şəmsizadə [11. s.101]. Hər hansı, məsələn, at, ağac, eləcə də arı yalnız sənətkar təxəyyülünün süzgəcindən keçib obrazlı şəkildə ifadə olunandan sonra obraz olmaq hüququ qazana bilir. Bu “sənətkar” isə yazıçı, şair də ola bilir, heykəltaraş, rəssam, aktyor, rejissor... da. Bəstəkar və müğənni obrazı səsle, rəssam fırçanın köməyi ilə aldığı rəng çalarları ilə, aktyor söz və bədən əzələlərinin hərəkəti ilə, nasir və şair isə söz vasitəsilə yarada bilir.

“Z.Ustacın uşaq şeirlərində obrazlar” mövzusunə aid şeirləri şərti olaraq aşağıdakı tərtibatda təsnifatlandırmaq olar: 1) fauna (heyvan) obrazları, 2) Flora (bitki) obrazları, 3) Təbiət hadisələrinin yaratdığı obrazlar, 4) Əşya obrazları, 5. Yer obrazları, 6. Peşə obrazları və s.

1.Fauna (heyvan) obrazlarına nümunələr:

“Y” hərfinə aid şeirdə YABI [12. s.12]; “Yuxu” şeirində ULAQ (12. s.14); “D” hərfinə aid şeirdə DƏVƏ (12. s.14); “K” hərfinə aid şeirdə KIRPI [12. s.17]; “Q” hərfinə aid şeirdə QU QUŞU [12. s.18]; “C” hərfinə aid şeirdə CANAVAR [12. s.24]; “Ö” hərfinə aid şeirdə ÖRDƏK (12. s.24); “Ğ” hərfinə aid şeirdə QARĞA, QURBAĞA və SAĞSAĞAN [12. s.27] və s. Belə uşaq şeirlərinin sayı Z.Ustacda ümumən 16-dır.

Məsələn, “Q” hərfinə həsr edilən şeir oxundandan sonra məlum olur ki, yazıçı azyaşlının dilini “Q” hərfinə uyğunlaş-

dırmaq məqsədi ilə “Qu quşu” obrazından bəhrələnmişdir.

Qu quşuna, eləcə də qurbağaya xas əlamətləri yaradıcılıq müstəvisinə çıxarmaqla müəllif təbiətən bir-birinə zidd iki obraz – Qu quşu və Qurbağa obrazları yaratmağa müvəffəq olmuşdur:

Qu quşu qurbağanı
Gördü göl qırağında.
Qurbağa oxuyurdu
Kefində-damağında.

Səsini başına atıb özü öz oxumasından zövq alan qurbağa ilə bir təsadüf nəticəsində qarşılaşan Qu quşu ona acıqlanır ki...

Qu dedi, “quruldama,
Xoşum gəlmir, qurbağa,
Matı-qutu qurudu,
Lap karıxdı qurbağa.

[12. “Q”-nın içində. s.18].

Fikrin məhz bu ifadələrlə (*qurbağanın “matının-qutunun quruması, lap karıxıb qalması”* tərzində) ifadə olunması azyaşlıya o dərəcədə inandırıcı təsir bağışlayır ki, nə qədər kiçik olsa da, yazılanları gözü önündə canlandıra bilir və o da qurbağanın özünə bu dərəcədə aludə olmasına karıxıb qalır.

Yaxud

“Y” hərfinə həsr edilən şeir oxunandan sonra oxucuya məlum olur ki, şeirdə YABI obrazı yaratmaq məqsədi qarşıya qoyulmuşdur.

Belinə minəndən sonra yabının yola süvar olması üçün insanın, eləcə də, yabının hansı əməlləri yerinə yetirməli

olduğu proseslər azyaşlının gözü önündə birər-birər canlanır. Azyaşlı bu şeir vasitəsilə öyrənir ki, yabının, yaxud atın belinə minəndən sonra yıxılmamaq üçün öncə onun yalından yapışmaq lazımdır. Həm də mindiyin heyvanın YALI hər şeydən əvvəl onun sahibi, həmçinin yabının özü üçün də sükan rolu oynayır. Yəni sahibi uzunqulağın yalından yapışandan sonra yabı həmən anda hərəkətə gəlmir, sakitcə durub sahibinin növbəti əmrini gözləyir. Sən demə, yabının yalından yapışmaq həm də ona “dayanıb-durmaq” barədə göstəriş vermək imiş:

Yabını yəhərləyib,
Yusif mindi dalına.
Yellətdi yorğa getsin,
Bərk yapışdı yalınnan.

Şeirin ikinci bəndindən məlum olur ki, yabının yalından bərk-bərk yapışmaq heç də hər şey demək demək deyilmiş. Bəs yabını sürmək (hərəkətə gətirmək) üçün neyləmək lazımdır?

Şeir davam edir:

Yabı heç tərpənmədi,
Bir az əydi boynunu,
Çəkəndə yüyənini
Oynatdı quyruğunu.

[12. “Y”-nın içində. s.13].

Sizcə sahibi yüyəni çəkəndən sonra yabı quyruğunu niyə yellədir?

Şeirdən məlum olur ki, şən demə yabı yoluna süvar

olmaq üçün sahibindən növbəti əmr aldığına münasibətini belə bildirirmiş.

“K” hərfini uşağa öyrətmək məqsədi daşıyan şeirdə insana xas məziyyətlər kələm ilə kirpinin üzərinə köçürülməklə obrazlılıq yaranmışdır.

Şeirdə kirpinin kələzorluğundan və bu səbəbdən də kələmlə aralarında yaranan rəncidəlikdən bəhs olunur.

Kirpi kələmlə bir gün
Gəldi kəllə-kəlləyə.
Dedi: “Çəkil yolumdan”.
Kələm güldü kirpiyə.

Hətta kələm kirpinin bu sayqısız hərəkətindən o qədər açıqlanır ki...

Sonra gördü ciddidi,
Dedi, “əkil başımdan,
Bura mənim yerimdi,
Bir də keçmə qarşımdan”.

Üçüncü bəndlə tanışlıq “güc birlikdədir” atalar sözü ilə “el bir olsa, dağ oynadar yerindən” məsəlini yada salır: kartofla kökün kələmə köməyə gəldiyini, özünün isə təkləndiyini görən kirpi yolunu dəyişməyə məcbur olur:

Kartofla kök dözməyib,
Yetişdilər köməyə.
Kirpi başa düşdü ki,
O məcburdu dönməyə”.

[12. “K”-nın içində. s.17].

2) Flora (bitki) obrazlarından nümunələr: Şehçiçəyi

(12. s.21), Dəvətikanı”[12. s.14 “D”“hərfindən bəhs edən şeirdə), Kələm (12. s.17, “k”“hərfindən bəhs edən şeirdə)...

Belə şeirlərin sayı Z.Ustacda 48-dir.

Bir çiçək var, Şehçiçəyi”,
Çüçüləri tapıb yeyir.
Kitablar çox maraqlıdır,
Bunu oxuyanlar bilir. [12. “Şehçiçəyi”. s.21]

El məsəlidir: “Dəvə durdu, dam yıxıldı”. Qarabağ bölgəsində bu məsəl belə ifadə olunur: “Dəvə durdu, damı yıxdı”. Azyaşlıya “D” hərfini mənimsətmək üçün dəvəyə xas bu əlamətləri uşaq dünyagörüşünə uyğunlaşdırıb ədəbiyyata gətirən Z.Ustac yazır:

Dəvənin damı damdı,
Durdu, damı düzəltdi.
Dəvətikanı dərib,
Dammayan dam düzəltdi.
[12. “D”-nın içində. s.14].

Azyaşlı bu şeir vasitəsi ilə həmçinin onu da öyrənmək imkanı əldə edir ki, sən demə, dəvətikanı kolu vasitəsilə tikintinin üstünü örtmək olarmış və bu örtük yağış suyunu buraxmayacaq:

Dəvətikanı dərib,
dammayan dam düzəltdi.

3.Təbiət hadisələrinin yaratdığı obrazlar: məsələn, İldırım.

İldırım çaxır,
Göy guruldayır.

Yağış yağanda

Hamı islanır.

[12. s.12, “İ” hərfinə aid şeirdə “İldırım”].

Yaxud “Güz” şeirinə diqqət yetirək. “Güz”ün nə demək olduğunu aranızda bilən varmı? Şəxsən mən bu şeiri oxumaqla öyrəndim ki, sən demə Qarabağ bölgəsində payızın başqa adı da varmı, GÜZ.

Hamımız Payız deyir,

Əslində adı Güzdü.

Ona “Payız” deyənə

Payız dodağın büzdü. [12. “Güz”, s.27].

Müəllif bu misralarla insanın inciyib-küsəndə dodağını büzməsini payız fəslinin üzərinə köçürməklə kövrək, onu qıran hər kəlmədən inciyib-küsən fəsil obrazı yaratmışdır.

“Payız” adlandırdığı digər şeirində isə fəslin özünə-məxsusluqlarını balaca oxucusuna ötürür. Uşaq bu şeir vasitəsilə öyrənmək imkanı əldə edir ki, payız yay fəslindən sonra gəlir, payızda ağacların yarpaqları saralır. Yazıçı payızı “görən” kimi dağların Ağ papaq qoymasını dilə gətirməklə azyaşlı oxucusuna bunu da öyrətmək istəyir ki, payızdan sonra qış fəslə gəlir:

Yay başa çatan kimi,

Sarı don geyir bağlar.

Payızı görən kimi

Ağ papaq qoyur dağlar.[13. “Payız”, s.88].

Sonrakı bəndlərdə oxucu payıza xas digər əlamətlərlə də tanış olur. Öyrənir ki, payız özü ilə külək gətirir, payızda

yağışlar bağlayır. Payızın gəlişi çox şeyi dəyişir. Ağaclar yarpaqların töküb çılpapaqlaşır, insanların düz bir il gəlişinə soraqçı olduqları meyvələr yetişir:

Əsir küləklər,
Payız olanda.
Yağır yağışlar
Payız olanda.

Payızın gəlişilə
Hər yan tamam dəyişir.
Çılpaq qalır ağaclar,
Meyvələri yetişir. [13. “Payız”, s.89].

4) Yer, peşə əşya adları çəkilən şeirlərindən.

4a) Yer adları çəkilən şeirlərindən: “Xəzər” [12. s.16.], “Çənlibel” [12. s.23], “Zəngəzur” [12. s.24], “Orxon” [12. s.10],

“İ” hərfinin içində “Bakı” [12. s.10], “L” hərfinin içində “Lənkəran” [12. s.29] yer adlarından bəhs olunur.

4b) Peşə adları çəkilən şeirlərindən: “S”-nın içində “saatsaz” [12. s.20.];

4c) Əşya adları çəkilən şeirlərindən: çömaq “İ” hərfinin içində [12. s.10”]; ələk, lələk, xəlbir “Ə və L” hərflərindən bəhs edilən şeirdə [12. s.8]; “Paltar” şeirində “pencək” və “palto” [12. s.26]; “C”-nın içində “sancaq” [12. s.21].

İnsan, adətən, barəsində çox eşitdiyi, ancaq görmək

imkanında olmadığı nəsnənin sorağında olur, onun haqqında daha çox oxumaq, bilgi əldə etmək, O-nu xarakterizə edən cizgilər, xüsusiyyətlər haqqında daha çox məlumat toplamaq istəyir. Z.Ustacın uşaq dünyası bu cəhətdən olduqca maraqlıdır.

Azyaşlılar təkcə pişik, it, atı deyil, dəvə, dovşan, arı, kəpənək (və s.) kimi heyvanları da sevir, özlərinə doğma qəbul edirlər. Uşaq dünyasına yaxşı bələd olan pədaqoq yazıçı-jurnalist adını çəkdiyimiz və çəkmədiyimiz bir çox obrazlar haqqında, onların ümumi və milli xüsusiyyətləri barədə azyaşlılara şeirləri vasitəsilə informasiya ötürür, həm də sadəcə informasiya ötürməklə kifayətlənmir, imkanı daxilində daha çox bilgi verməyə səy göstərir.

NƏTİCƏ

Z.Ustac yaradıcılığını oxucuya qəbul etdirən üstünlüklərdən biri də elə şeirlərində obrazlar qalareyasının bu biçimdə, bu rəngdə, bu zənginlikdə olmasıdır. Şair qələminin qüdrəti ilə bədiilik tapan bu obrazlar, N.Şəmsizadənin yazdığı kimi, "... dünyanı idrak və dəyişmək vasitələrindən biri, sənətkarın hisslərinin, fikirlərinin, məqsədlərinin, estetik emosiyalarının simmetrik forması"dır [C.İ.T.c.241]. [11. s.102].

Z.Ustac real həyatda gördüklərini ədəbiyyata olduğu kimi gətirmir, həyat həqiqətlərinin sadəcə foto-surətini çıxartmır. Həyatı müşahidələrini xəyalının poetik süzɡəcindən keçirərək təxəyyülünün gücü ilə ona obrazlılıq bəxş edir və nəticədə bədii təfəkkürlə bədii təxəyyülün vəhdətinin ifadəsi

olan əsərlər ərsəyə gəlir. Çünki yaxşı bilir ki, yazıçı bədii kəşf olmadığı halda bədii sənət nümunəsi yaratmaq qeyri-mümkündür. N.Şəmsizadənin yazdığı kimi, “Bədii obraz yüksək bədii ümumiləşdirmənin məhsulu” olaraq ərsəyə gətirilməyibsə, deməli çəkilən zəhmət əbəs imiş [11. s.103].

Belə olmasaydı, yaratdıqları indinin özündə də qələmə alındığı 2010-cu ildəki qədər sevilməz, yaddaşlarda qorunub saxlanılmazdı. Belə ki, indiyə qədər müxtəlif yaş qrupları üçün 6 şeir kitabı nəşr edlib ki, (“Gülünün şeirləri”, “Güllünün şeirləri”, “Uşaq boğçası”, “Gülüzənin şeirləri”, “A1”, “Tapmaca tap, rənglə. (pəqəmlər)”) İranda nəşr edilmişdir, fars dilindədir) nəşrlərin oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanması gəldiyimiz qənaəti təsdiqləyir.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Bircildlik. Bakı-2005, 452 səh.;

2. Əlimirzəyev Xəlid. Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları. Bakı-“Elm və təhsil” 2011, 416 səh. s.17.

3.Əliyev Rəhim. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı-Mütərcim-2008, 360 səh.;

4. Gənc müəllim qəzeti, 7 iyul 1972-ci il;

5. Xəlil Zəhid. Ağ leyləklər. Bakı-“SkyG”-2016, 246 səh.;

6. Xəlil Zəhid. Seçilmiş əsərləri. I cild. Bakı-ADPU-2008, 388 səh.;

7. İbrahimov Mirzə. “Ədəbi qeydlər. Bakı-Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı- 1970”, 300 səh.;

8. Qəhrəmanlı N. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı-BDU-2008;
9. Mir Cəlil, Xəlilov Pənah. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı-Maarif-1972;
10. Mirəhmədov Ə. Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti. Bakı-1972;
11. Şəmsizadə Nizaməddin. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı-Proqres-2012, 434 səh.;
12. Ustac Zaur. Güllünün şeirləri. Bakı-2022, 44 səh.
13. Ustac Zaur. Gülüzənin şeirləri. Bakı-2011, 114 səh.
14. Yusifoğlu Rafiq. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı-2009, 290 səh.;
15. Тимофеев Л.И. Основы теории литературы.

b) UŞAQ SURƏTLƏRİNİN YARADILMA TEXNOLOGİYASI

Beləliklə, bu qənaətdə olduq ki, hər hansı əsərdə flora, fauna və digər predmetləri əhatə edən, özündə birləşdirən “qəhrəmanlara” - **obraz**, məhz insandan bəhs ediliyi halda isə bu qəhrəmanlara **surət** deyilir. Beləliklə, məqaləmizin bu hissəsində Z.Ustacın uşaq şeirlərində yaratdığı surətləri necə obrazlaşdırdığı imkanlarından bəhs olunur.

**Mövzunu şərti olaraq
iki istiqamətdə qruplaşdırmaq olar**

1) ŞEİRLƏRDƏ UŞAQ SURƏTLƏRİ

Uşaq ömrü öz dəcəlliyi, ərköynlüyü, yaşının kiçik illərində bizi “əsəbiləşdirdiyi” məqamları ilə zaman ötdükcə şirinləşib ən əziz xatirəyə çevrilib yaddaşlara həkk olan bir dünyadır. Artıq baba, nənə olduğumuz illərdə övladımızın körpə yaşlarında “başımıza açdığı oyunlara”indiki günlərimizdə bir az bal-şəkər şirinliyi, bir az da məzə qatıb danışib-gülür, həzz alır, xoşlanırıq.

Məsələn, qəfil yadımıza düşə bilər ki...

Oğlumla dostlaşmış iki sərçə vardı, hansı ki adına “Babəkin sərçələri” deyirdik. Oğlum eyvana çıxdımı, sərçələr əvvəlcə onun çiyinlərinə qonar, sonra qollarının üstü ilə yeri-yeriylə gəlib ovcundakı çörək qırıntılarından birini götürüb “pırr” edib havaya qalxardılar. Bu hal Babəkin ovcundakı çörək qırıntıları qurtarana qədər davam edərdi.

Yaxşı dil açmadığı vaxtlardı. Bir də görürdün gözləri sevincləndən parıldaya-parıldaya nəyi isə göstərirdi: “Bax, çənbərənin yanında çəpin üstündə mətənək donub”. Pəncərənin yanındakı çöpün üstünə kəpənək qonduğunu bizə belə başa salırdı.

Yaxud, ilk dəfə işıqforun işığının yanıb-sönməsini görəndən sonra nəinki işıqforun, evdəki lampaların da yanıb-sönməsi onun üçün “danq” kəlməsilə ifadə olunurdu. Deyək ki demək istəyirdi ki, “lampanı yandırın”. Bu fikrini belə ifadə edirdi: “danq”. “Lampanı söndürün” tələbi də onun üçün “danq” idi.

Olurdu ki, mənzilin girişindəki lampa unudulub söndürülməyib. Mənzilin girişində qoyulmuş şkafın sol qapısını

açıb ustufca divara çırpırdı. Və qürurla bizə baxırdı: “danq”.
Yəni ki, gördüz, işığı söndürdüm.

O illərdən 40 ilə qədər zaman ötüb. İndi nəvələrimdə
bunabənzər şirinlikləri müşahidə edəndə, 40 il əvvəl oğlum-
da gördüklərimiz yada düşür və bu xatirələri xatırlayıb ürək
dolusu həzz alırıq.

Z.Ustacın uşaq şeirləri də beləcə real həyat hadisə-
lərindən qələmə alınan əsərlər, bu əsərlərin qəhrəmanları isə
özlüyündə müxtəlif xarakter bilməcələriylə yaddaşlara hopası
təxminən bir-birinin eyni olan oxşar təbiətli azyaşlılardır. Biri
sadələvh, digəri çoxbilmiş, üçüncüsü yox yerdən dava qopa-
ran, sonrakı nəfsinə yiyəlik etməyi bacarmayan... Fakt olanı
isə budur ki, onların hər biri həyatdan bizlərə tanışdır, adını
xatırlaya bilmədiyimiz haçanca “qarşılaşdığımız” uşaqlardan
biridir.

Məsələn, Etibarla Ehtiram bir-birini başa düşən, bir-
birilə hesablaşan uşaqlardır. Hansı işi necə yerinə yetirmək
lazımdırsa, hər ikisi eyni düşüncədə olur. Belə ki, qaranquş-
ların hansı səbəbdən görünmədiklərindən anlaşıqz olan
uşaqlar havaların soyumasından, qarlı-şaxtalı günlərdə quşla-
rın ac qala, yaxud xəstələnmə biləcəklərindən narahatdırlar.
Odur elan yazıb divara yağışdırırlar ki, kim qaranquşların
yerini bilirsə, onlara desin:

Etibarla Ehtiram

Yazdılar belə elan:

“Qaranquşlar itibdir,

Varmı xəbəri olan?”

[“Etibar və Ehtiram”]

Şeiri oxuyan hər hansı azyaşlı elə o andaca özünə sual edir ki, görəsən quşlar niyə qəfil yoxa çıxıblar? Təbii ki, uşaq (burada, Etibarla Ehtiram) sualı cavablandırmaq imkanında olsaydılar, qaranquşları elan vasitəsilə axtarmaq məcburiyyətində qalmazdılar. Sualın cavabı müəllim, yaxud valideyn tərəfindən aydınlaşdırılır. Məlum olur ki, quşların başında heç bir qəzavü-qədər yoxmuş, onlar itməyiblərmiş, sadəcə havalar soyuduğundan uçub isti ölkələrə gediblərmiş, qaranquşların təbiəti belədir, onlar bu xislətdədirlər.

Azyaşlıda istər-istəməz qaranquşların kimliyi barədə maraq oyanır. Bu maraq müəllimi, yaxud azyaşlının valideynini, ya da böyük bacı-qardaşını vadar edir ki, qaranquşun kimliyi haqqında azyaşlıni daha geniş məlumatlandırsınlar. Bu GENİŞ məlumat isə ondan ibarətdir ki, köçəri quş olan qaranquşlar sərcəkimilər dəstəsinə aiddir. Avropa, Asiya və Afrikanın tropik bölgələrində, yaz aylarında isə Avropa ərazisində yaşayırlar. Növündən asılı olaraq dağ çaylarının dərələrində, qayalarda, insan məskənlərindən daş tikililərdə yuva qururlar. İldə 2-3 dəfə yumurtlaya bilirlər. İki, yaxud altı yumurta üstündə kürt yatırlar. Şəhər qaranquşları daş və taxta evlərin dam örtüklərinin altında, kənd qaranquşları isə samanlıq və kənd evlərinin damının altında yuva qururlar. Balavermə dövrü may ayının əvvəllərinə düşür [https://az.wikipe].

Avropa qaranquşları buzların əridiyi dövrdə - mart-aprel aylarında geri qayıdılar. Azərbaycanfa bu, Novruz bayramı günlərinə düşür. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan folk-

lorunda qaranquşa “baharın müjdəçisi” adı verilib, bu da yazın ilk gəlişinə, buzların əridiyi dövrə təsadüf etməsilə əlaqədardır.

Sual oluna bilər: Qaranquşları nə vadar edir ki, kilometrələri yolu qət edib, məsələn, yenidən Azərbaycana dönsünlər? Bu məsələ həmişə alimlərin müzakirə mövzusu olub.

Elmi müəssisələr, fiziklər və kimyaçılar bunu izahlayan 3 versiya irəli sürürlər.

1-ci versiya: qaranquşlar öz yuvalarını yaratmaq və nəsil artırmaq məqsədilə geri dönlürlər;

İkinci versiya: yırtıcı heyvanların çox olduğu Cənubda (məsələn, Afrika tipli isti ölkələrdə) yumurtalarının yeyilməsindən, yaxud balalarının böyümədən məhv edilməsindən ehtiyatlanıb təhlükəsiz yer axtarırlar və yaddaşlarındakı ilk yerə - doğulduqları ünvana qayıdırlar. Bu insanda öz kimliyinə dönüş prosesinə bənzəyir. Təbiətə uyğunluq prinsipi üzərində qurulan türk fəlsəfəsində deyildiyi kimi, “titrə və özünə dön”. İnsan da belədir, yaşamı təhlükə ilə üzləşəndə öz kimliyinə - özünə dönür.

III versiya: Tədqiqatçı bioloqlar arasında qaranquşların geri dönməklərini əfsanəvi ТАЛАЯ ВОДА (talaya voda) – “buzun əriməsindən yaranan su” əfsanəsi ilə bağlayanlar da var. Əfsanəyə görə, talaya voda – buzun əriməsindən yaranan su içildikdə canlının hüceyrələrini yeniləyərək onu bir çox xəstəliklərdən qorumaq gücünə malikdir. Ola da bilər, - deyər bioloqlar alimlər mülahizə yürüdürlər, - bu balaca canlılar “talaya voda” əfsanəsindən xəbərdardırlar.

Qaranquşların dönüş qrafiki (cədvəli) elə qurulub ki, onlar geri döənən vaxt artıq sırsıra buzlar bahar günəşinin hərərətindən əriməyə başlamış olur. Və artıq eyvanlarda, taxtapuşlarda, evlərin damında yuva qurmuş qaranquşların bu sudan içmək üçün geniş imkanları olur.

ТАЛАЯ ВОДА rəvayəti haqqında rus folklorunda bir şeir-tapmaca da var:

В теплый день из-подо льда.

Мчится талая вода.

И шумит всех птиц звончей.

Этот озорной.

[*kiçik yaşlı məktəblilər üçün tapmaca*]

Hərfi tərcüməsi: Havaların isinməsindən əriyən buz qayının altından su axır. Bu lütfdən ərköynlənən balaca yaramaz nadinclər uca səslə bir-birini salamlayırlar.

Belə olan halda “o hansı quşdur ki, yaşadığı yeri heç vaxt tərk etmir” sualı da meydana çıxa bilər. Sualın cavablandırılması məktəbliyə əlavə bilgi qazanmaq şansı yaradır. Az-yaşlı uşaq müəlliminin, yaxud valideyninin köməyi ilə öyrənir ki, sən demə havalar soyuyanda yaşadığı yeri tərk etməyən quş da varmış və bu quşun adı sərçədir.

Müəllif Etibar və Ehtiram surətlərini yaratmaqla eyni zamanda bəzi dəcəl uşaqlara onu da başa salmaq istəyir ki, quşları sevmək, onlara qarşı qayğıkeş, diqqətli olmaq lazımdır.

Balaca qəhrəmanlar öz saflıqları, səmimiyyətləri ilə bir-birlərinə bənzər olduqları kimi, fərqlilikləri də var. Məhz elə

bu fərqlilikləridir uşaqların özlərini də, onlardan bəhs edən əsərləri də oxuculara sevdirən, uşaqlatrdan bəhs edən mövzuların gündəmdə qalmasına yardımçı olan, yoruculuq, usanmaq kimi bir haldan oxucunun yaxasını qurtaran.

Bu isə xüsusilə uşaq ədəbiyyatı üçün vacib şərtlərdəndir.

Məsələn,

Jalə, Damla və Şəbnəm
Yola getmirdi heç vaxt.
Bir gün Yağmur dillənib,
Hamısını qoydu mat.

[“Jalə, Damla, Şəbnəm və Yağmur”]

Yaxud, Zümrüdlə Zamin heç vəhclə yola getmirlər. Problem isə Zümrüdün hərisliyindədir, gözü hər gördüyündən kirə istəyir. Hər dəfə də onların mübahisəsinin üstünə su səpmək, yoluna qoymaq Zəhranın öhdəsinə düşür:

Zanbağı görən kimi,
Zümrüd dedi Zaminə,
Paxıl deyilsən əgər,
Zanbağını ver mənə.

Zəhra qarışdı işə,
Sonra dedi,
bu qədər
tənbəl deyilsən əgər,
Zəhmət çək, özün becər!

[“Zümrüd, Zamin və Zəhra”]

Mirzə İbrahimovun “Sənət, sənətkar və zəmanə” məqaləsində yazdığı kimi. obraz real həyat hadisələrinə əsasən yaranır, “həmişə təbiətin, varlığın, canlı insanın bədii inikasıdır, onun əsas, tipik xüsusiyyətlərini saxlamaqla həm mənasını, həm də formasını doğru əks etdirir” [2. s.74]. Bu fikri bir qədər başqa tərzdə ifadə edən Xalid Əlimirzəyevə görə, “Yazıçının şəxsiyyəti, əqli mühakimələri və mənəvi dünyası onun yaratdığı obrazların, xarakterlərin ruhuna, varlığına hopur. Bu obrazlar ictimai varlığı, həyat həqiqətini əks etdirməklə bərabər, həm də sənətkarın zəkasının, dünyagörüşünün, ictimai ideal və amalının, vətəndaşlıq mövqeyinin, milli bəşəri duyğularının süzgəcindən keçərək formalaşır, onun dühasının, bədii təxəllüyünün işığında canlanır, həyata vəsiqə alır” [1. s.17].

Z.Ustacın uşaq şeirlərində surətləri üç qrupda təsnifatlandırmaq olar:

a) Sərlövvhəsi əsərin baş qəhrəmanının adı ilə adlandırılan şeirlər.

“Güllünün şeirləri” toplusunda isə belə şeirlərin sayı 5-dür: Vahid, Ömər, Ülkər, Hümbət, Lalə.

“Gülüzənin şeirləri” toplusunda isə belə insan adlarının sayı 27-dir. “Ülkər”, “Vahid”, “Tuncay”, “Hümmət”, “Yusif”, “İlqar”, Qaçay, “Malik”, “Uğur”, “Şamil”, Vaqif., “Paşa”, “Həsən”, “Nağı”, “Zahir” və s.

b) Qəhrəmanın xarakterinə uyğun ad qoyulan şeirlər: “Ağıllı Gülər” (“Gülüzənin şeirləri” toplusu, səhifə 109),

c) Şeiri oxuyandan sonra kimliyi bəlli olan ədəbi

qəhrəman adları. Məsələn, “T” hərfinə aid şeiri oxuyandan sonra məlum olur ki, şeirdə Tuncay adında oğlan uşağından bəhs olunur:

Tuncay topu tulladı:

“Tutu, topu tut görək.

“Top-top” mənə yaraşmaz,

Mən tankçı olam görək”.

“Güllünün şeirləri” toplusunda belə şeirlərin sayı 14-dür.

“Gülüzənin şeirləri” toplusunda isə bu missiya artıq icra olunmuşdur, başqa sözlə, şeirlər 3 yarımşərlövhə halında qruplaşdırılaraq oxucuya təqdim edilmişdir.

1 – “Bir ad bir şeir”; 2 - “İki və daha artıq şəxs adına ünvanlanan şeirlər; 3 – “Tam və bitkin şeirlər”.

- “Bir ad bir şeir” yarımbaşlığı altında 16 şeir (“*Tuncay*”, “*Nağı*”, “*Yusif*”, “*Leyla*”, “*Raul*”, “*Rəna*”, “*Malik*”, “*Qaçay*”...);

- “İki və daha artıq şəxs adına ünvanlanan şeirlər”də 9 şeir (“*Natiq və Tofiq*”, “*Rahib və Əkbər*”, “*Fuad və Fərid*”, “*Jalə, Damla, Şəbnəm və Yağmur*”...);

- “Tam və bitkin şeirlər”də isə 3 şeir (“*Ağıllı Gülər*”, “*Oyanın, bahar gəlib*”, “*Balaca reklamçı*”) daxil edilmişdir.

“Bir ad bir şeir” və “İki və daha artıq şəxs adına ünvanlanan şeirlər” bölgülərinə, göründüyü kimi, uşaq adlarına yazılan şeirlər daxil edilmişdir. Həmin adın daşıyıcısı olan uşağın hansı təbiətdə olması, orta təhsilini başa çatdırdandan sonra həyatda kim olacağı haqda düşüncələri gündəmə gəti-

rilir. Şeirlərin sonluğunda hərflər və adlarla əlaqəli suallar, yaxud tapşırıqlar da verilir ki, bütün bunlar azyaşlının dünya-görüşünün genişlənməsinə, iti düşünmə qabiliyyətinin formalaşmasına xidmət edən xüsusiyyətlərdir.

“Bir ad bir şeir” yarımbaşlığı altında qruplaşdırılan şeirlər əsasən dörd misradan ibarət olub birbəndlik şeirlərdir.

Məsələn, “Vahid” şeiri I Qarabağ müharibəsində şəhədət zirvəsinə ucalmış Vahid Abbasovun xatirəsinə həsr olunub. Cəmi dörd misradan ibarət şeirdə müəllif qətiyyətli, sözünün sahibi, vətənpərvər bir Azərbaycan övladının surətini yaratmağa müvəffəq olub, azərbaycanlı xarakterinə sahib kişi surəti.

Vahid getdi əsgərə,
Həmişə dedi: - “Oldu!”
Postunu tərk etmədi,
Vətənçün şəhid oldu.

Bu sətirləri dinləyən, yaxud oxuyan azyaşlıda uşaq marağının dəstəklədiyi suallar da meydana çıxa bilər: “Vahid Abbasov kimdir, kimlərlə döyüşdə və hansı cəbhədə şəhid olub?”, “Şəhid olmaq nə deməkdir?”, “Kimlərə “şəhid” deyilir?”, “Vətən uğrunda şəhid olan hansı Milli Qəhrəmanlarımızı tanıyırsınız?”, “Əsgər niyə həmişə “Oldu!” deyər cavab verməlidir?”

Bu kimi suallara maraq oyatmaq və onları cavablandırmaqla uşaqda düşünmək qabiliyyəti formalaşdırmaq və onun əlavə bilgi əldə etməsi üçün imkan yaratmış oluruq.

Yetişməkdə olan nəşildə vətənpərvərlik duyğuları aşıl原因 başqa bir şeir isə “Ömər və Əsmər” adlanır. Şeirdə

vətənpərlik və vətəndaşlıq duyğularının Ömər in canında-qanında olduğu diqqətə çatdırılır:

Söhbət edirdi,
Ömər lə Əsmər.
Ömər dedi ki,
Olacaq əsgər!

Yetişməkdə olan nəsil də vətənsəvrlik duyğularının aşılmasını qarşıya məqsəd qoyan müəllif yeniyetməyə aşağıdakı sualları ünvanlayıb: “Səncə əsgər olmaq nə deməkdir”, “Sən böyüyəndə kim olacaqsan?”

Azyaşlıya bu kimi duyğuların ruhən hakim kəsilməsi üçün əsgərlərin orduda istifadə etdiyi və uşaqlara da oyunlardan və cizgi filmlərdən tanış olan “tapança”, “tank” kimi ifadələrdən bəhrələnilir.

Natiq tutdu Tofiqi,
Əlində tapançası.
Tofiq təslim olmuşdu,
Yer yox idi qaçası. [3. “Natiq və Tofiq”]

Yaxud

Tuncay topu tulladı,
Tutu, topu tut görək!
Top-top mənə yaraşmaz,
Mən tankçı olum görək! [3. Tuncay”]

Eləcə də, “Uğur”, “Jalə”, yaxud “Zahir” şeirlərində adları çəkilən uşaqların hər biri özünəməxsus təbiətə malikdir. Müəllifin qarşıya qoyduğu məqsəd də elə budur: qəhrəmanın hansı işə bir cəhəti, yaxud məşğuliyyəti ilə oxucusunu tanış etmək.

“Uğur” mühəndis, “Jalə” jurnalist olmaq niyyətindədir. Uğur bu arzusunu göylərlə (Yaradanla) bölüşür, Jalə isə babası ilə.

Uğur baxıb göylərə,
Dedi, usta olacam!
Uca bir qüllə tikib,
Ulduzlara çatacam!

“Jalə” şeirində isə oxuyuruq:
Jalə aldı jurnalı,
Baba, ver, baxacağam!
Böyüyəndə istəsəm,
Jurnalist olacağam!

Zahir isə, öz kəlmələri ilə ifadə etsək, gəmiçi olmaq arzusundadır:

Zahir düzəltdi,
Balaca gəmi.
Dedi: - Bu gəmi,
Mən də gəmiçi.

Tədris prosesi zamanı məktəbliyə “Uğur böyüyəndə usta, yaxud mühəndis, Jalə jurnalist, Zahir gəmiçi olmaq istəyir, sən böyüyəndə kim olmaq, yaxud hansı sənətə yiyələnmək istəyirsən” suallarını ünvanlamaqla (şair Uğur, Jalə və Zahir surətlərini şeiriyyət müstəvisinə gətirməklə) azyaşlı oxucusuna demək istəyir ki, heç də hamının ali təhsil alması vacib deyil, həyatda başqa peşələr, sənətlər də var.

Təqdim olunan şeirin mövzusunə uyğun sualların tərtib edilməsi məktəblinin dünyagörüşünün genişlənməsinə diqqət çəkən vacib cəhətlərdən biridir. Məqamı ikən xatırlamaq

yerinə düşər ki, XX əsri 60-70-ci illərində ümumtəhsil məktəblərində əlavə məşğələ saatları təşkil olunardı ki, bu proqram çərçivəsində məktəblilər əlavə biliklərə yiyələnmək imkanı əldə edərdilər. “Ülkər” adlandırılan şeirdə bu anlayışı şeir mövzusu seçməklə müəllifin nəyə işarə etdiyi, Ülkər və Günəş adlarının haradan götürüldüyü, “Jalə, Damla, Şəbnəm və Yağmur” şeirində “mat qoymaq nə deməkdir” sorğusunun qoyulması, “Hümmət”dən bəhs edən şeirdə “hümmət” istilahının hansı mənə daşdığı, Azərbaycanda hansı zaman kəsiyində “Hümmət” adında təşkilat olduğu və bu təşkilatın hansı məqsədlərə xidmət göstərdiyi (və s.) şagirdin əlavə bilgi əldə etməsinə, nəticə etibarı ilə dünyagörüşünü genişləndirməyə yönəlmiş imkanlardır.

Hümmətin beş yaşı var,
Hazırcavab uşaqdır.
Həvəsi var yazmağa,
Oxumaqda qoçaqdır.

Şeirin sonunda məktəbliyə “Hümmət” kəlməsinə uyarlığı yetən suallar ünvanlanıb. Bu sualların cavablandırılması sayəsində şagird öyrənir ki, “Hümmət” sözü “cəhd”, “səy”, “qeyrət”, “əl-ələ verib çalışmaq”, “təşəbbüs” mənalarını verir. “Hümmət etmək” kömək etmək, yardım etmək, əlindən tutmaq anlamlarında işlənir. “Hümmət” sözü vasitəsilə şagird başqa informasiya da əldə etmək imkanı qazanır. Məlum olur ki, 1904-cü ildə Məhəmməd Əmin Rəsulzadə və onun dostları tərəfindən “Hümmət” Sosial-Demokrat Müsəlman Təşkilatı yaradılıb. Təşkilatın rəhbəri əvvəlcə M.Ə.Rəsulzadə olub, sonra Nəriman Nərimanov. Bundan əlavə, təşkilatın “Hüm-

mət” adında qəzeti də çıxıb. İlk nömrəsi 1904-cü ilin oktyabrında nəşr olunub. Qəzetin cəmi 6 nömrəsi işıq üzü görüb. Qəzet 1905-ci ilin fevralında bağlanıb...

Z.Ustacın uşaq şeirlərində 28 surətin adı çəkilir. Ancaq bu o demək deyil ki, Z.Ustacın uşaq qəhrəmanları cəmi 28 nəfərdir, xeyr. Elə şeir var onda iki-üç, bəzən hətta dörd surətlə qarşılaşdığımız olur.

“... yazıçı şəxsiyyətinin, əqli mühakiməsinin və mənəvi dünyasının məhsulu olan bu ədəbi qəhrəmanlar arasında təbiət etibarını ilə bir-birinin oxşarı olub bir-birilə yola gedənlər də var, xaraktercə bir-birindən fərqli olanlar da. Ancaq başlıca məziyyət bundadır ki, bu “İnsan xarakterlərinə, ehtiraslarına, fikir və arzularına biz hər şeydən qabaq həyatda rast gəlirik” [2. s.76].

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Əlimirzəyev Xalid. Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları. Bakı-“Elm və təhsil” 2011, 416 səh.
2. İbrahimov Mirzə. Ədəbi qeydlər. Bakı-Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı-1970, 300 səh.
3. Ustac Zaur. “Gülüzənin şeirləri”, Bakı-2021-ci il, 114 səh.

“AĞILLI GÜLƏR” ŞEİRİNDƏ FUNKSIONALLIQ

və

DİNAMİKLİK KATEQORİYASI

I YAZI

ŞEİRİN KOMPOZİSİYA-DİNAMİK STRUKTURU

VƏ FUNKSIONAL YÜKÜ

Uşaq poeziyasında obraz və surətin funksionallığı, ideya-estetik yükü və kompozisiya dinamikası xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Uşaqlar üçün yazılan poetik mətnlər zahirən sadə görünsə də, struktur və semantik baxımdan çoxqatlı olur. “Ağıllı Gülər” şeiri də bu baxımdan diqqəti cəlb edən nümunələrdəndir. Şeirdə uşaq obrazı həm tərbiyəvi model, həm də poetik konstruksiya kimi təqdim edilir.

Tədqiqatın məqsədi şeirin poetik xüsusiyyətlərini iki istiqamətdə – ideya-funksional və kompozisiya-dinamik müstəvidə təhlil etməkdir.

a) Şeirin ideya-estetik və funksional strukturu

“Ağıllı Gülər” şeirində əsas surət – Gülər – ideal uşaq modelinin poetik təcəssümüdür. “Ağıllı” epiteti burada yalnız xarakter xüsusiyyəti deyil, semantik açar funksiyası daşıyır. Obrazın adı ilə xarakter xüsusiyyətinin birləşməsi poetik mətnin əsas ideyasını əvvəlcədən istiqamətləndirir.

Şeirdə ağıllılıq intizam, zəhmətsevərlik, böyüyə hörmət, məsuliyyət kimi keyfiyyətlər vasitəsilə təqdim olunur. Bu

xüsusiyyətlər didaktik mənə daşısa da, poetik mətn daxilində məcburi nəsihət kimi deyil, obrazın davranış modeli vasitəsilə göstərilir.

Beləliklə, Gülər obrazı tərbiyəvi ideal, davranış modeli, mənəvi normativ kimi çıxış edir.

Burada poetik funksiya ikilidir: Estetik (*surətin bədii təqdimatı*) və pedaqoji (*mənəvi modelin ötürülməsi*).

Bu iki qatın sintezi şeirin ideya-estetik strukturunu formalaşdırır.

Z.Ustacın uşaq şeirləri ədəbiyyatda səmimi dili, sadə süjet xətti və bədii təsvir vasitələrinin yığcamlığı ilə diqqət çəkir. “Ağıllı Gülər” şeiri də müəllifin uşaqların dünyagörüşünə uyğun poetik üslubunun nümunələrindən biridir. Onun şeirlərində sənətkarlıq formal xarakter daşımır, həm də təbliğatın çatdırılma üsuludur. Təmiz duyğular aşıl原因an uşaq təfəkkürünə yaxın obraz və surətlər (burada Gülər və sərçə), həmçinin emosional təsvir vasitələri sənətkarlıq nöqtəyindən nəzərdən mətnin dəyərini artırır. Çünki şeirdə istifadə olunan bədii vasitələrin hamısı bir məqsədə xidmət edir: mərhəmət, xeyirxahlıq, zəifə kömək, minnətdarlıq.

Gülər uşaq təfəkkürünün və təmiz niyyətin daşıyıcısı kimi təqdim olunur. Onun davranışlarında dünyanın keşmə-keşlərini bir elə dərk etməyən, bu sınaqların zərflərindən bixəbər, ancaq yaxşılıq etməyə həmişə hazır olan bir təbiilik var.

Gülərin sərçəyə münasibəti – onu qorumaq hissi, başına nələr gəldiyindən xəbərsiz olsa belə quşcuğaza qayğı göstər-

məsi Gülərin bütöv dünyanın düzələcəyi inamının poetik modelidir. Baxmayaraq ki, hələ uşaqdır, Gülər vücudundakı təmiz enerjiyə görə dünyanı instiktiv şəkildə “sağaltmağa” çalışır. Bu yanaşma onu nurlu qəhrəman arxetipinə qədər yüksəldir.

Sərçə zəiflik, kövrəklik

və taleyin sınaqlara çəkdiyi bir obrazdır

Sərçə janr etibarilə həmişə xırda, günahsız, kövrək canlı kimi təqdim olunur. Təsvir olunan vəziyyəti Sərçəni “zəif və müdafiəsiz varlıq” arxetipinə daxil edir.

Ədəbiyyatda sərçə çox vaxt insanların biganəliyi, dünyanın sərtliyi və həyat çarəsizliyinin simvolu kimi təqdim olunur. “Ağıllı Gülər”də isə sərçəyə edilən kiçik bir yaxşılıq, əslində, insanın öz içindəki zəif tərəflərinə də mərhəmət göstərməsi deməkdir. Buna görə sərçə həm də daxili uşaq arxetipinin təmsilçisidir – qorxacaq, çəkingən, amma həyata bağlı insan.

Gülər surəti ilə sərçə obrazının rastlaşması təsadüfi hadisə deyil. Bu, təmiz, alicənab niyyət ilə zəifliyin qarşılaşmasıdır. Gülər qayğı göstərməsəydi, sərçənin taleyi dəyişməz olaraq qalar, Gülərin daxilindəki mərhəmət işığı üzə çıxmazdı.

Bu əlaqə şəirdə poetik harmoniyanın əsası kimi təqdim olunur: Gülər – verən tərəfdir (ışıq, enerji, mərhəmət), sərçə – alan tərəf (kövrəklik, ehtiyac, həyatın sınağı).

Bu cür münasibət bütövlükdə insan–təbiət əlaqəsinin

mikro modelidir. Şeirdə kiçik bir quşcığazın xilasını dünyanın nizamlanmasının poetik simvoluna çevrilir.

Təhlilin dərin qatında Gülər surəti ilə Sərcə obrazı bir-birini tamamlayır: Gülər dünyada yaxşılığın hələ də mövcud olduğunu sübut edir, sərcə isə bu yaxşılığın ən çox kimlərə lazım olduğunu diqqətə gətirir. Qarşılaşma humanizmin sadə, amma ən güclü poetik modeli kimi çıxış edir.

Şeir həcm etibarını ilə kiçik olsa da, bədii strukturu dolğun və məqsədyönlüdür.

Etiraf etmək lazımdır ki, Z.Ustac şeir dilinin sadəliyi ilə yanaşı, azyaşlının əhval-ruhiyyəsinə uyğun təsviri epitetlər, personifikasiya, təkrir, fonetik təsvirlər və kiçiltmə formalarından ustalıqla istifadə edir. Bu vasitələr sayəsində həm obraz, həm də surət oxucu tərəfindən sevilir və yaddaqalan olur. Şeir ritmik, yumşaq və emosional təsirli görünür, təqdim olunanlar vasitəsilə uşağa həm estetika, həm də mənəvi mesaj ötürülür.

Şeirin dili yığcam, obrazlı və funksionaldır. Sadə uşaq təhkiyəsinə malik olsa da, müəllif burada bir neçə mühüm bədii çox uğurlu təsvir vasitələrindən istifadə edərək həm obrazı canlılaşdırmış, həm də kiçikyaşlı oxucuda emosional həssaslıq yaratmışdır.

Şeirdə təkrirdən başqa, epifora, anafora və fonetik təkrarlardan geniş istifadə edilmişdir.

Şeirdə ən qabarıq poetik üsullardan biri quşun çıxardığı səsin təkrarıdır: “cik-cik

Təkrirlərin yaratdığı musiqiliyə diqqət yetirin: “Sərçə edirdi “cik-cik” və “Təşəkkür etdi: “cik-cik”.

Şeirdə struktur təkriri də diqqət çəkir:

“Bir dəfə sağa baxdı,

Bir dəfə sola baxdı”.

Burada paralel quruluşlu cümlələr hərəkətin ardıcılığını və sakit ritmi göstərir. Təkrir həm də Gülərin diqqətini, sərçənin isə ayıqlığını obrazlı şəkildə təsvir edir.

Şeirdə sərçə obrazı insani duyğu və davranışlarla təqdim olunur (personifikasiya (insanlaşdırma):

“Təşəkkür etdi: cik-cik”.

“Bir dəfə sağa baxdı,

bir dəfə sola baxdı”.

Sərçə sanki insandır, ətrafa baxır, qərar verir. Bu personifikasiya uşaqlarda mərhəmət, qayğı və empatiya yaratmaq məqsədi daşıyır. Sərçənin davranışları həm də Gülər surətinin yaxşılığını tamamlayır.

Şeirdə müəllifin uşaq poeziyasına xas sevimli detallı kiçiltmə şəkilçiləridir: “balaca Gülər”, “kiçik sərçəcik” və “sərçəcik” ifadələri. Bu kəlmələr həm emosional yumşaqlyq yaradır, həm də mətnin uşaq təfəkkürünə uyğunlaşdırıldığını göstərir. “-cik”, “-cə” şəkilçiləri şeirə səmimiyyət qatır, obrazları oxucuya doğmalaşdırır.

Şeir həcm etibarilə bir elə iri olmasa da, epitetlər diqqətlə seçilib:

-“Balaca Gülər” epiteti surətin yaş xüsusiyyətinin və

əzizləndiyinin göstəricisidir;

- “Kiçik sərçəcik” isə həm həcm baxımından kiçiklik, həm də parallel olaraq, olaraq sərçənin zəif və köməyə ehtiyac duyan bir canlı olduğunun göstəricisidir.

“Soyuq qış səhərində” misrası isə atmosfer yaradır, hadisənin duyğusal fonunu hazırlayır.

Ümumilikdə bu epitetlər həm təsvir yaradır, həm də hadisənin emosional yükünü artırır. Məsələn, “soyuq qış səhəri” vurğusu sərçənin niyə üşüdüyünün səbəbini açıqlayır.

Hadisələrin bir-birini izləmə xətti bir növ yazılmış ssenari quruluşunu xatırladır:

“Soyuq qış səhərində,
Gülər çölə çıxanda,
əl-üzünü yuyanda...”

Burada təhkiyə ardıcılığı təsvirliliyi gücləndirir. Qışın soyuğu və səhərin təmizliyi həm Gülərin, həm də sərçənin vəziyyətini açıqlayır: biri üşüyür, digəri onun qayğısını çəkir.

Uşaqların şeiri daha yaxşı mənimsəmələri üçün onomatopeya səs təqlidi (“cik-cik” onomatopeyası) həm struktur və semantik, həm də fonetik baxımdan şeirə təbii dinamika qatır.

Əsərdə süjet çox sadə qurulsa da, təsvir vasitələri sayəsində emosional təsir güclənmişdir: a) Gülərin mərhəməti - epitetlər və hərəkət təsvirləri ilə (tezəcə qaçıb çörək gətirməsi), sərçənin minnətdarlığı - personifikasiya + onomatopeya vasitəsilə.

Süjetin poetikliyi məhz bu təsvir vasitələrinin vəhdəti-

nin nəticəsi olaraq yaranır.

Uşaq ədəbiyyatında çox vaxt sadə dil və kiçik süjetlərdən istifadə edilsə də, dərin mənalar, tərbiyəvi mesajlar və simvolik çalarlar şeirin alt qatında gizlənin. “Ağıllı Gülər” məhz belə nümunələrdəndir.

Qatlar şeirin həm uşaq oxucusu, həm də tədqiqatçı üçün zəngin məna qatları olduğunu göstərir. Güllərlə sərçə arasındakı qarşılıqlı təsir şeiri sadə bir əsərdən dərin mənalı bir poetik nümunəyə çevirir.

1. Şeirin əsas alt mesajı xeyirxahlıq hərəkətilə ölçülür.

Əsərin süjet xəttinə diqqət yetirək: Kim bilir, bəlkə də sərçə ac imiş və aç olduğu üçün hay-həşir salıb kiminsə ona yemək verməsini istəyirmiş. Və Güllər sərçəni görüb onun halına sadəcə “acımaqla” kifayətlənmir. Konkret addım atır: evə qaçır, çörək və su gətirir, sərçənin düşdüyü narahatqdan qurtarması üçün şərait yaradır.

Bu hal şeirin alt qatında uşağın mənəvi yetkinliyinə işarədir: xeyirxahlıq = duyğu + qərar + əməl. Bu mesaj uşaq dünyagörüşünə çox təsir göstərir.

Sadə görünən hadisənin arxasında olduqca ciddi bir mesaj var: Həqiqi mərhəmət hisslərlə deyil, əməllə tamamlanır.

2. “Sərçə” obrazı zəifliyin və ehtiyacın simvolu kimi təqdim olunur.

Burada sərçə yalnız quş deyil, o, təbiətin səsi, acizliyin simvolu, yardıma ehtiyacı olan varlığın obrazıdır.

Alt qatda sərçə həm də dünyanın hər hansı zəif, qorun-

mağa möhtac bir canlısını təmsil edir. Sərçənin “cik-cik” etməsi həm fəryad, həm də kömək çağırışıdır.

Bu məqam şeirə ekoloji alt qat da əlavə edir: Təbiət hər zaman insanın qayğısına möhtacdır; onu qorumaq insanlığın borcudur.

3. Uşaq-təbiət harmoniya modeli

Gülərin sərçə ilə qurduğu münasibət yalnız insan–quş münasibəti deyil. Bu, alt qatda belə oxunur: “Uşaq təbiətin ən saf, ən həssas dostudur”.

Bu ideya uşaq ədəbiyyatında çox mühüm məqamdır. O anlamı diktə edir ki, qismən yaşlı insanlarla müqayisədə uşaqlar təbiətlə təmasda daha həssasdırlar. Onlar təbiətin səsinə eşidir, pıçılısını rahatlıqla qəbul edirlər.

Bu harmoniya həm ekoloji, həm psixoloji, həm də estetik mənə daşıyır.

4. Şeirənin alt qatında “kiçik xeyirxahlığın böyük nəticəsi” ideyası durur.

Gülərin sərçə ilə münasibətdəki mövqeyi ilk baxışda əhəmiyyətsiz və çox kiçik iş səviyyəsində görünə bilər: bir az çörək, bir qab su, bir neçə sadə hərəkət.

Bu ilk baxışda belə görünə bilər. Ancaq bu mövqənin nəticəsi böyükdür. Gülər sərçəyə bu münasibəti ilə təbiətlə insan arasında gözəl bir bağ yaratmış olur.

Şeirənin alt qatında olduqca ciddi bir mövqə sərgilənir: ola da bilər dünyanı dəyişmək üçün elə də böyük işlərə ehtiyac olmasın, bəzən azyaşlı bir uşağın bir sərçəyə etdiyi kömək də dünyanı “dəyişmək gücündə” ola bilər.

Bu ideya insanlara, burada azyaşlı olan oxucumuza həm mənəvi güc, həm də özünəinam aşılایır.

5. Şeiri sənət nümunəsi səviyyəsinə uşaldan “təşək-kür etdi: cik-cik” misrasının alt qatında şairin açıqlma verməyi gərək bilmədiyi çox mətləblər durur: a) Sərçənin “cik-cik”i sadəcə səslənmə deyil, bu səs minnətdarlığın poetik formasıdır, təbiətin insana cavabıdır, yaxşılığın hədiyyəsidir. Şeirin alt qatı burada çox güclənir: Yaxşılıq edən mütləq qarşılıq alır, bəzən sözlə yox, hisslə, səslə, gözlə, davranışla.

6. Gülərin davranışları uşağın daxili aləmini təmizliyin alt qat göstəricisi kimi təqdim edir.

Gülərin davranışlarında uşaq psixologiyasının dərin izləri var: tez inanır, tez təsirlənir, tez qərar verir, şüurlu şəkildə kömək edir. Və ən əsası o, qarşılıqsız yaxşılıq edir.

Alt qatların ümumi məzmun nəticəsi budur ki, “Ağıllı Gülər” şeiri sadə uşaq hadisəsinin arxasında bir sıra dərin mənalar gizlədir: Xeyirxahlığın mənəvi dəyəri, təbiətlə insanın harmoniyası, empatiyanın həyatı əhəmiyyəti, kiçik hərəkətin böyük nəticəsi, saf uşaqlıq dünyasının ucalığı, təbiətin insan dilində danışması, biganəliyin yox, diqqətli-liyin təbliği.

Gülər surəti ilə sərçə obrazının poetik funksiyaları və estetik bütövlük

1. Gülərin poetik funksiyası

Gülər surəti şeirin mərkəzində dayanır və bütün hadisələri hərəkətə gətirir. Onun poetik funksiyası bir neçə səviyyə

yədə açıqlana bilər:

a) Duyğusal–psixoloji funksiyası: Gülərin mərhəmət dolu reaksiyası şeirin emosional çərçivəsini müəyyən edir. O, sərçəni görəndə kimi narahat olur, dərhal hərəkət edir və onun quşcuğazın həyatını qoruyur. Bu, oxucuya həm empatiya hissi aşılayır, həm də uşaq dünyasının təmiz, saf duyğularını ön plana çıxarır.

b) Simvolik funksiyası: Gülər insanlığın saf təbiətini, uşağın içindəki işıq və mərhəmət potensialını təmsil edir. Onun “qaçmaq”, “çörək və su gətirmək”, s”ərçəyə yardım etmək” kimi hərəkətləri uşaq şeirlərində “kiçik hərəkətin böyük nəticəsi” ideyasını poetik şəkildə ifadə edir.

c) Hərəkət funksiyası: Gülər surəti süjet xəttini davam etdirir və hadisələrin inkişafını təmin edir. Onun hərəkətləri surətin xarakterini açmaqla yanaşı, şeirin ritmini və dinamizmini də formalaşdırır.

2. Sərçə obrazının poetik funksiyası

Sərçə şeirdə yalnız quş kimi təqdim olunmur, o həm də simvolik və emosional yük daşıyır:

a) Duyğusal funksiyası: Sərçənin üşüyüb “cık-cık” etməsi oxucuda həm təəssüf, həm də həssaslıq duyğuları oyadır. Bu, uşaq şeirinin əsas məqsədlərindən biri olan “hissin oyadılması” funksiyasının yerinə yetirilməsi deməkdir.

b) Simvolik funksiyası: Sərçə zəifliyi, müdafiəsizliyi və təbiətin yardıma ehtiyac duyan hissəsini simvolizə edir. Onun vəziyyəti şeirin alt qatında “yardıma möhtaclıq” və “qorunan zəiflik” mesajını verir.

c) Ritm və musiqi funksiyası: Sərçənin səsləri (“cık-

cik”) şeirin musiqiliyini təmin edir. Bu səs həm hadisənin başlanğıcı, həm də sonunda nəticə kimi çıxış edir və şeirin struktural musiqi xəttini tamamlayır.

3. Gülər sujeti ilə sərçə münasibətinin poetik funksiyası

Şeirin əsas mesajı bu iki obrazın qarşılıqlı əlaqəsi ilə formalaşır:

a) Empatiya və insanlıq mesajı: Gülərin mərhəməti sərçənin zəifliyini nəzərə alaraq əməli addıma çevrilir. Bu münasibət oxucuya göstərir ki, həqiqi xeyirxahlıq yalnız hisslərlə deyil, əməl və hərəkətlə tamamlanır.

b) Simvolik balans: Gülər – verən, sərçə – alan tərəfdir. Bu, poetik olaraq dünyada harmoniyanın, xeyir və ehtiyacın qarşılıqlı əlaqəsinin təəcəssümüdür. Kiçik bir quşa edilən qayğı böyük mənəvi mesaj verir.

c) Estetik bütövlük: Bu münasibət şeirin estetik və tərbiyəvi funksiyasını birləşdirir. Hərəkət, səs və simvolik mənə birlikdə oxucuda tam və harmonik poetik təsir yaradır.

NƏTİCƏ

“Ağıllı Gülər” şeiri uşaq poeziyasında ideal davranış modelinin poetik təqdimatıdır. Surət həm ideya-estetik baxımdan mənəvi norma daşıyıcısıdır, həm də kompozisiya baxımından dinamik və funksional quruluşa malikdir.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Uşrac Zaur. “Gülüzənin şeirləri”. Bakı-2021, 114 səh. s.109.

II YAZI

ŞEİRDƏ POETİK SÜRƏT, RİTM VƏ HƏRƏKƏTLİLİK PARAMETRLƏRİ

Poetik sürət” anlayışının nəzəri əsaslandırılması

Ədəbiyyatşünaslıqda poetik mətnin zaman təşkili, ritmik quruluşu və kompozisiya dinamizmi - bədii strukturun əsas komponentləri hesab olunur. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında poetik struktur və obrazın funksionallığı məsələləri sistemli şəkildə araşdırılmışdır. Yaşar Qarayev qeyd edirdi ki, poetik mətnin daxili hərəkəti onun semantik enerjisini formalaşdıran əsas amillərdəndir [3. s.215].

Poetik dinamika məsələsi türk ədəbiyyatşünaslığında da diqqət mərkəzində olmuşdur. Mehmet Kaplan şeirin daxili hərəkətini ritm, sintaktik quruluş və obrazların inkişaf xətti ilə əlaqələndirərək göstərir ki, poetik mətnin təsir gücü onun struktur tempindən asılıdır [2. s.148].

Bu kontekstdə “poetik sürət” anlayışı mətn daxilində hadisələrin, obraz hərəkətliliyinin və ritmik təşkilin yaratdığı ümumi dinamikanı ifadə edən kateqoriya kimi təqdim edilə bilər. Bu sürət yalnız süjet intensivliyi ilə deyil, misra uzunluğu, feil formalarının aktivliyi, sintaktik yığcamlıq və kompozisiya ardıcılığı ilə müəyyənləşir.

Uşaq poeziyasında isə bu dinamika daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Çünki qavrama tempi yaş auditoriyasının psixoloji xüsusiyyətləri ilə sıx bağlıdır. Azərbaycan folklorunda və uşaq şeirində qısa, ritmik və hərəkətli ifadə formalarının üstünlük təşkil etməsi də bu xüsusiyyətlə bağlıdır [1.

s. 96].

Beləliklə, “poetik sürət” mətnin temporal təşkilini, kompozisiya dinamikasını, obrazın/sürətin funksional hərəkətliliyini, qavrama tempini əhatə edən kompleks poetik göstəricidir.

“Ağıllı Gülər” şeirində bu sürət qısa və yığcam misralar, hərəkət bildirən feilərin üstünlüyü və ardıcıl kompozisiya quruluşu vasitəsilə formalaşır. Bu isə şeirin həm didaktik, həm də dinamik poetik model olduğunun göstəricisidir.

Şeirin kompozisiya dinamikası və poetik quruluşu

Şeirin kompozisiyası sadə, lakin funksionaldır. Hadisə və təsvirlər ardıcıl şəkildə qurulur və obrazın xüsusiyyətləri mərhələli şəkildə açılır. Bu isə poetik dinamika yaradır.

Kompozisiya baxımından şeir giriş (*obrazın təqdimatı*), inkişaf (*davranış nümunələri*) və nəticə (*ümumiləşdirmə və ideya vurğusu*) strukturuna malikdir.

Ritm və sintaktik quruluş şeirin dinamizmini təmin edir. Qısa misralar və aydın cümlə konstruksiyaları uşağın qavrama imkanlarına uyğun seçilmişdir. Bu isə poetik mətnin yaş auditoriyasına adaptasiya olunmasını göstərir.

Obrazın hərəkətliliyi və davranış ardıcılığı şeirdə daxili dinamika yaradır. Bu dinamika “sürət” yox, məhz poetik hərəkətlilik kimi xarakterizə olunmalıdır.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Azərbaycan folkloru antologiyası. I cild. Bakı: Elm,

2005, 480 s.

2. Kaplan, Mehmet. Şiir Tahlilləri 1. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006, 352 s.

3. Qarayev, Yaşar. Azərbaycan ədəbiyyatı: XIX və XX əsrlər. Bakı: Elm, 2002, 576 s.

III YAZI

“AĞILLI GÜLƏR” ŞEİRİNDƏ SÜRƏT TEXNOLOGİYASI

*Mövzuya bir neçə baxış-bucaqdan
yanaşmaqla şeirin təhlilinə
daha mükəmməl nüfuz etmiş olarıq*

Şeir parataktik (qısa, müstəqil cümlələrdən ibarət), onomatopoetik təkrirlərlə (cik-cik) və tez hərəkətə keçən feillərlə qurulub. Bunların hamısı temp-ritm yaradır. Oxucu hadisəni “ani” və “ardıcıl” şəkildə qəbul edir. Bu yanaşma uşaqlar üçün anlama yükünü azaldır, empatiya (özünü başqasının yerinə qoyaraq onun hisslərini, düşüncələrini və vəziyyətini anlamaq qabiliyyəti) və hərəkətə təşviq rolunu gücləndirir.

1. “Ağıllı Gülər” şeirində sürət texnologiyasının əsas elementləri:

a) Dinamik təhkiyə – hadisələrin, duyğuların və obrazların ardıcıl, ritmik, sürətli şəkildə təqdim edilməsi oxucuda hərəkət və inkişaf təsiri yaradır.

b) Sürətlərin dəyişmə çevikliyi – qəhrəmanın duyğuları, vəziyyətlər qısa misralar vasitəsilə tez-tez dəyişir, bu isə

düşüncələrin axınını sürətləndirir.

c) Müasir reallığa uyğunlaşma – “ağıllı” anlayışı həm də texnoloji kontekstdə işlədilərək mətnə XXI əsrin ritmini gətirir.

ç) Sintaktik yığcamlıq – uzun təsvirlərdən çox, qısa və ifadəli frazalarla emosianın dərhal ötürülməsi.

2. Şeirdə sürət texnologiyasının tətbiq sahələri:

“Ağıllı Gülər” şeiri nümunəsində sürət texnologiyası bu istiqamətlərdə istifadə oluna bilər:

a) Uşaq ədəbiyyatında – dinamik təhkiyə uşaqların diqqətini cəlb etmək, yaddaşda qalmaq üçün əlverişlidir.

b) Tədris və maarifçilikdə – “Ağıllı Gülər” şeirində işlənən “ağıllı” obrazı uşaqlara müasir texnologiya, bilik və elmə maraq oyatmaq üçün vasitə kimi işlədilə bilər.

c) Psixoloji motivasiya – sürətli ritm, çevik ifadələr oxucunu pozitiv emosional vəziyyətə gətirə, ümid və təbəsüm yarada bilər.

ç) Multimedia adaptasiyasında – bu qism şeirlər animasiya, interaktiv təqdimatlar və sosial şəbəkə kontenti üçün asanlıqla uyğunlaşdırılır, çünki qısa, sürətli və yaddaqalandır.

3. Şeirdə sürət texnologiyası elementlərinin təzahürü:

**a) sürət texnologiyasının elementləri qısa,
ritmik misralarla özünü təsdiq edir:**

“Bizim balaca Gülər, /
Həm ağlayar, həm Gülər”.

İlk misralar obrazın operativ təqdimatını təmin edir və mətnin ritmik dinamikasını formalaşdırır.

b) Tez-tez hadisə keçidləri:

Gülərin çıxması, sərçəni görməsi, evə qaçması, çörək və su gətirməsi çox sürətli ardıcılıqla verilir. Bu, uşağın təbii reaksiyasının dinamik ritmini əks etdirir.

c) Səsin təkrar rolu:

“Cik-cik” onomatopoeitikası (yəni, “səslərin təqlidi” sözü, dildə səsləri (hür-hür, “bam-bam”, “cik-cik”) təqlid edən sözlərin istifadəsini bildirir) həm uşağın diqqətini çəkir, həm də mətni sürətləndirir. Sanki quşun səsi (cik-cik) şəirdə ritm yaradır.

ç) Obrazların dəyişmə çevikliyi:

Sərçənin halı (üşüyür → yemək tapır → təşəkkür edir → uçur) qısa zamanda baş verir. Bu, uşağın müşahidə gücünü və hadisələrin ardıcılığını anlama sürətini artırır.

4. Sürət texnologiyasının tətbiq sahələri

a) Uşaq ədəbiyyatı və təlim:

Şeir qısa misraları və sürətli inkişafı ilə uşaqların diqqətini cəlb edir. Oxu vərdişlərini gücləndirmək, ritm duyğusunu inkişaf etdirmək üçün əlverişlidir.

b) Əxlaqi-mənəvi tərbiyə:

Balaca qəhrəman quşa kömək edir. Sürətli təhkiyə uşağa “yardım etmək” davranışını dərhal aşılamağa xidmət edir.

c) Psixoloji inkişaf:

Hadisələrin “tez nəticələnməsi” (kömək → təşəkkür → uçuş) uşağın beynində səbəb-nəticə əlaqəsini formalaşdırır.

ç) Multimedia adaptasiyası:

Bu növ sürətli ritmli, onomatopoeik şeir animasiya, mahnı və interaktiv tədris vasitələri üçün çox uyğun gəlir. “Cik-cik” effekti vizual və səsli təqdimatlarda uşaqların diqqətini saxlamağa kömək edir.

Nəticə: “Ağıllı Gülər” şeiri “sürət texnologiyası”nı sadə hadisələrin sürətli ardıcılığı, qısa misralar, səs təkrarları və səbəb-nəticə əlaqələrinin tez başa çatması ilə nümayiş etdirir. Bu, həm estetik zövq yaradır, həm də pedaqoji baxımdan uşaqların düşüncə sürətini və diqqətini inkişaf etdirir.

Şeir göstərir ki, uşaq poeziyasında didaktika ilə estetika qarşı-qarşıya deyil, əksinə, sintez halında təqdim olunur. Bu isə mətnin həm tərbiyəvi, həm də bədii dəyərini təmin edir.

ÜMUMİ TƏHLİL

(sürət texnologiyasının əsas elementləri və tətbiq sahələri)

1. Sürət texnologiyasının əsas elementləri

a) Qısa, ritmik misralar – hadisələr fasiləsiz, tez-templi şəkildə bir-birini izləyir.

b) Onomatopoeik təkrarlar (“cik-cik”) – ritm yaradır, dinləyicini oyadaraq emosional sürət effekti doğurur.

c) Hərəkət feillərinin çoxluğu (“qaçıb”, “alıb”, “yedi”, “uçdu”) – hərəkətin dinamikliyi artır.

ç) Ardıcılıq və səbəb-nəticə – hadisələr bir-birini tez izləyir, ləngimək olmadan məntiqi gediş yaranır.

2. Texnologiyanın tətbiq sahələri

a) Uşaq ədəbiyyatı – uşaqlar üçün ritmik, dinamik qavrayışa uyğundur.

b) Təlim-tərbiyə – empatiya, təşəkkür, paylaşma kimi dəyərlərin sürətli təqdimatı.

c) Psixoloji inkişaf – emosiyaların (ağlamaq-gülmək), sosial davranışların (kömək etmək, təşəkkür) modelləşməsi.

ç) Multimedia adaptasiyası – animasiya, səs effektləri ilə asanlıqla vizuallaşdırıla bilər.

NƏTİCƏ

Araşdırmada aşağıdakı məziyyətlərə aydınlıq gətirilmişdir

“Ağıllı Gülər” şeiri uşaq ədəbiyyatının yüksək sənətkarlıq standartlarına cavab verir. Şeir bədii təsvir vasitələri ilə zəngindir: Epitetlər (balaca Gülər, kiçik sərçəcik, soyuq qış səhəri) surət və obrazların emosional və fiziki xüsusiyyətlərini açır, personifikasiya sərçənin insan davranışları ilə təqdim olunmasını təmin edir, onomatopeya və təkrir vasitəsi ilə şeir ritmik və musiqili olur.

Gülərin mərhəmətli və diqqətçil davranışı uşaq oxucuda empatiya və xeyirxahlıq hisslərini oyadır, Sərçə obrazı uşaqlara zəifə yardım etməyin və minnətdarlığın vacibliyini nümayiş etdirir.

Şeir uşaqların başa düşə biləcəyi üslubda qələmə alınıb, dili sadə və səlisdir.

Təkrarlanan söz (təkrir) və strukturlar, kiçiltmə şəkilçiləri şeiri səmimi və yaddaqalan edir. Hadisə sadədir, amma mənəvi dəyəri böyükdür. Kiçik bir jestin – çörək və su gətirməyin – böyük etik təsiri vardır.

“Ağıllı Gülər”:

- Bu xüsusiyyətlər şeiri təkcə uşaq poeziyası nümunəsi deyil, həm də tərbiyəvi vasitə halına gətirir. Mətn həm estetik zövq, həm də mənəvi mesaj verir;

- şeiri həm ritmik quruluşu, həm də qısa ardıcılıqları ilə sürət texnologiyasının nümunəsidir. Bu şeirdə hadisələr sürətlə inkişaf edir, uşağın diqqəti dağılmadan mətni izləməsi asanlaşır, empatiya (başqalarının duyğu, düşüncə və həyəcanlarını anlamaq qabiliyyəti) və paylaşma kimi dəyərlər sürətli modellərlə öyrədilir.

Şeirdə Gülər və sərçə obrazları bir-birini tamamlayaraq uşaq dünyasının saf hisslərini, təbiət və insan arasında harmoniyanı, kiçik hərəkətlərin böyük mənəvi dəyərini, empatiya və mərhəmətin poetik ifadəsini tam şəkildə açır. Şeir, hər bir detalı ilə uşaq şeirinin bədii-estetik və tərbiyəvi funksiyanı tam təmin edir.

Yekun qənaət budur ki, Z.Ustac “Ağıllı Gülər” şeirində epitetlər, personifikasiya, kiçiltmə formaları, təkrir, onomatopeya kimi bədii vasitələrdən ustalıqla istifadə sayəsində həm poetik, həm də pedaqoji dəyəri olan bir mətn yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Şeir sadə qurulsada, sənətkarlıq baxımından dolğun və funksionaldır. Bütün təsvir vasitələri oxucunu uşaq yaşının səmimiyyətinə və xeyirxahlıq duyğusuna yönəldir.

Şeir məktəb və bağçalarda uşaqların oxuma, dinləmə və obrazlı təhlil fəaliyyətlərində istifadə oluna bilər. Onun vasitəsilə uşaqlara mərhəmət, diqqət və minnətdarlıq kimi dəyərlər aşılır:

- Təhlil aparmaq üçün bu şeir nümunəsi uşaq ədəbiyyatında sənətkarlıq elementlərini izahını açıqlayan dərslərdə yer ala bilər;

- Şeir epitet, personifikasiya, onomatopeya və təkrir vasitələrini göstərmək üçün mükəmməl nümunədir;

- Şeirə şəkillər, vizual təhlil və dramatik səhnələşdirmə əlavə etməklə azyaşlılarda daha yüksək vizual-estetik təsir yaradıla bilər;

- Onomatopeya və təkrirləri musiqi ilə sintez edərək təlim prosesində istifadə etmək mümkündür;

- Bu şeir nümunəsi uşaq poeziyasında bədii təsvir vasitələrinin təsirini araşdıran tədqiqatlarda istifadə oluna bilər;

- Şeir uşaq psixologiyası və empatiya inkişafı baxımından da elmi araşdırmalara baza təşkil edir.

“Ağıllı Gülər” həm uşaq poeziyasının, həm də mənəvi-tərbiyəvi mesajların mükəmməl sintezidir. Sənətkarlıq vasitələrinin seçimi və tətbiqi müəllifin məqsədini dəqiqliklə çatdırır, oxucuda həm estetik, həm də emosional təəssürat yaradır. Təklif olunan metod və istifadələr şeiri dərs, tərbiyə və elmi təhlil üçün əlverişli edir.

Beləliklə. “Ağıllı Gülər” şeirində sürət texnologiyası uşaq poetikasının dinamik modelini formalaşdırır və mətnin həm estetik, həm də tərbiyəvi effektivliyini təmin edən əsas struktur mexanizmi kimi çıxış edir.

İstifadə olunan ədəbiyyat

Ustac Zaur. “Gülüzənin şeirləri”. Bakı-2021, 114 səh. s.109.

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL KONTEKSTİNDƏ UŞAQ POEZİYASI

Nəticəsi kifayət qədər gec görünsə də, qloballaşmanın gün-gün genişləndiyi dünyamızda intellektə və biliklərə söykənən güclü iqtisadiyyata və mədəniyyətə malik dövlət nüfuzu qazanılması İŞ-ində ən ağır missiya məktəbin və müəllimin, başqa sözlə təhsilin öhdəsinə düşür. Ulu öndər Heydər Əliyevin dediyi kimi, alimi də, siyasi və ictimai xadimi də, mühəndisi də ... yetişdirən müəllimdir, məktəbdir. Faktlar inadlı olaraq təsdiq edir ki, hər hansı dövlətin inkişafının göstəricisi onun təhsilinin səviyyəsindən asılıdır. Çünki, təhsil ölkənin aparıcı sahələrindən olub sosiumların inkişafında, həyatın bütün sahələrinin tərəqqisində həlledici rol oynayır, tərəqqinin hərəkətverici qüvvəsi olub intellektual potensialı, insan kapitalını formalaşdırır, vətəndaşı cəmiyyətdə ən məhsuldar təfəkkür sahibi edir, hüquqi cəmiyyətin qurulmasında əvəzsiz rol oynayır.

Məktəbəqədər təhsil pilləsi son illərə qədər uşağın 6 yaşından başlayıb ibtidai təhsil pilləsinə qədərki zamanı əhatə edirdisə, hazırda bu mərhələ mütəxəssislər tərəfindən bir neçə təsnifatda qəbul olunur: erkən yaş dövrü (1-3 yaş arası), böyük qruplar (4-5 yaş), məktəbəhazırlıq qrupu (5-6 yaş arası).

Məktəbəhazırlıq mərhələsi müasir təhsil prosesinin qarşıya qoyduğu ali məqsədə - sağlam düşüncə tərzinə, ağılı, potensial enerjisi, güclü məntiqi ilə fərqlənən, istənilən praktik vəziyyətdən rahatlıqla çıxış yolu tapan demokratik

ruhlu, müstəqil düşüncəyə malik, konkret qərarlar qəbul etmək iqtidarında olan yeni nəsil formalaşdırmaq kimi ali məqsədə, bilavasitə olmasa da, bilvasitə təsir göstərmək imkanında olan güclü vasitədir.

Məktəbəqədər təhsil haqqında mütəxəssislərin, elə bizim özümüzün də araşdırmalarımızdan gəldiyimiz qənaət budur ki, uşaqların erkən yaşda təhsilə cəlb olunması arzu-olunandır. Belə ki, məktəbəqədər təhsil pilləsi “uşağın əsas təhsilə mümkün qədər rahat keçidini təmin edir”. Mütəxəssislər bu qənaətdədirlər ki, insan yaşamı boyunca öyrəndiklərinin böyük bir hissəsini altı yaşına qədərki ömür civarında mənimsəyir. Məhz bu mərhələdə uşağın idraki və fiziki inkişafının təməli qoyulur. Bu təməlin nə qədər möhkəm və düşünülmüş olması isə öxlüyündə şəxsiyyətin gələcək inkişafını təmin edir və onun həyat fəlsəfəsini, cəmiyyətə baxışlarını müəyyənləşdirir.

Nəzəriyyəçilər qeyd etdiyimiz beş-altı yaş aralığındakı bir il müddətində uşağın ibtidai sinifdə ona lazım ola biləcək bacarıqları qismən də olsa mənimsəmək imkanında olduğu, azyaşlının gələcək inkişafı üçün münbit imkan yaratdığı qənaətindədirlər. Qalır sadəcə işi necə qurmaq problemi.

Həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, Azərbaycan təhsilində də problemlər, az, ya çox dərəcədə olsa da var və qaçılmazdır. Onlardan biri də 1-6 yaş zəkasının qəbul edə biləcəyi şeir və hekayə kitablarının YOX dərəcəsində kasadlığıdır.

Bu sırada respublika Təhsil institutunun (“*Müntəxəbat. Körpələr qrupu üçün (1-3 yaş)*” və “*Müntəxəbat. Böyük*”

qruplar üçün (4-5 yaş)”, Bakı-uşaq nəşriyyatı-2021) nəşrlərini, nasir, şair və bəstəkarların uşaq əsərlərini qeyd etmək olar.

Bu kimi dərs vəsaitlərinə bədii ədəbiyyat və folklor nümunələri ilə yanaşı elmi-idraki mətnlər də daxil edilir ki, bundan məqsəd uşaqları baş verən təbiət hadisələri, həmçinin tarixi günlər və bayramlarla tanış etməkdir. Belə vəsaitlər körpəsi olan valideynlərin, məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin tərbiyəçi-müəllimlərinin, müvafiq fakültələrin tələbələrinin əlindən tutur, yeni, sağlam nəsil formalaşdırılması kimi dövlət əhəmiyyətli işdə onlara yardımçı olur,

Mütəxəssislər “ölkə üçün layiqli vətəndaş formalaşdırılması işi bu yaşıdan başlayır” kimi mülahizələrində haqlıdırlar. Çünki valideynin hələ heç nə anlamaq imkanında olmayan körpəsi ilə dəqiqələrlə göz-gözə durub təkrar-təkrar səsləndirdiyi kəlmələr uşağın söz lüğətinin zaman-zaman çoxalaraq zənginləşməsi, yaddaşının itilənməsi ilə nəticələnir. Bu isə bir daha onu təsdiqləyir ki, mükəmməl yeni nəsil formalaşdırılması İŞ-inin bünövrəsi məhz kiçik yaşlardan qoyulur.

Bu müqəddəs formalaşma İŞ-ində uşaq ədəbiyyatı yaradıcılarının - klassiklərdən Abdulla Şaiqin, Mirmehdi Seyidzadənin, M.Ə.Sabirin, Teymur Elçinin, Cabir Novruzun, Mirvarid Dilbazinin, Xanımana Əlibəylinin, XX əsrin uşaqlar üçün yazan qələm sahiblərindən Zahid Xəlilin, Rafiq Yusif oğlunun, Qəşəm İsabəylinin, Qəşəm Nəcəfzadənin, Oqtay Zülfıqarovun, XXI əsrin yetirmələrindən Zaur Ustacın və bir çoxlarının adlarını görürük.

Z.Ustacın yaradıcılığında məktəbəqədər təhsil mövzusu

1 yaşıdan başlayaraq ibtidai təhsil mərhələsinə qədərki bütün yaş dövrlərini əhatə edir. Qələmə aldığı şeir nümunələrindən aydın görünür ki, Z.Ustac da Əməkdar müəllim, dosent Laləzər Cəfərovanın bu mülahizəsi ilə həmrəydir ki, 1 yaşıdan başlayaraq 3 yaşı əhatələyən erkən yaş dövrü uşaq orqanizminin inkişafı, körpənin müxtəlif bacarıq və davranışlarının ilkin mərhələ qismində formalaşma dövrüdür. “Üç yaşına qədər uşaqlarda hiss orqanlarının fəaliyyəti, görmə və eşitmə qavrayışları sürətlə inkişaf edərək yaxşılaşır. Bu dövrdə uşağın nitqi vasitəsilə bütün psixi proseslər yenidən qurulur, - yazır L.Cəfərova, - uşaqlarda nitqin formalaşması ona özünü və davranışını idarə etməyə imkan verir. Erkən yaş düzgün, dəqiq və səlis nitqin təməlini qoymaq, bizi əhatə edən hər bir şeyə maraq oyatmaq üçün ən əlverişli dövrdür. Nitq və nitqi anlama bacarığı uşaq həyatının 3-cü ilində ətraf mühiti dərk etmək üçün ən mühüm vasitədir və idraki fəaliyyət onun təşəbbüskar nitqinin inkişafını stimullaşdırır. Bu yaş dövründə uşaqda ətrafda onu maraqlandıran əşyalar və hadisələr haqqında böyüklərdən soruşaraq öyrənmək ehtiyacı yaranır ki, bu da gələcək dialoji nitqin inkişafı üçün əsasdır”.

Bütün bunları bir ata məhəbbəti və həssas şair duyğuları ilə zamanında görüb-dərk edən Z.Ustac neçə illərdir qələmini bu yaş mərhələsinin qəbul edə biləcəyi şeirlər yazmağa kökləmişdir:

Bu mənim otağımdır,
Yan tərəflərim divar.
Aşağıda döşəmə,
Yuxarıda tavan var.

[1. “Otaq”].

Z.Ustaq uşağı doğulduğu gündən ona tanış olan, ancaq adını eşidib-bilmədiyi əşyalarla uşağı tanış edir. Hansılardır bu əşyalar?

Ata-ananın körpəsini məqam-məqam istifadə etməyə alışdırdığı çarpayı, divan, stol-stul, fincan, boşqab, çəngəl, qaşığı, masa (və s.). Həm də müəllif bu əşyaların adını sadəcə sadalamaqla kifayətlənmir, həmən ev diləklərindən hansı məqsədlər istifadə etmək lazım gəldiyini də uşağa aşılamağa səy göstərir. Bundan əlavə, bu diləklərdən istifadə qaydaları uşağın öz dilindən səslənir ki, bu da körpəyə eşitdiyi kəlmələri daha asanlıqla dərk etmək imkanı verir. Axı bu yaşın qəbul edə biləcəyi hər kəlmə məhz təkrarlar sayəsində mümkün olur. Körpəyə təlqin olunur ki, məsələn, çarpayı sənəin yatmağın, divan əyləşib dincəlməyin, fincan çay içməyin, boşqab ona bişmiş töküb sənəin yemək yeməyin üçün qənşərinə qoyulan qabdır:

Çarpayıda yatıram,
Otururam divanda.
Bu stoldur, bu stul,
Saatımız divarda.

Fincanda çay içirəm,
Xörəyim də boşqabda.
Çəngəl, qaşığı dostumdur,
Hər vaxt olur masamda. [1. “Əşyalar”]

Kiçik yaş dövrü körpənin maraq dünyasının göstəricilərindən olan “niyə?”, “nə üçün?”, “o nədi? (və s.) kimi suallarla müşayiət olunur. Z.Ustacın öyrətim metodunun fərqli-

liyi, üstün cəhəti də elə bunabənzər sualları uşağın başa düşə biləcəyi tərzdə cavablandırmaq səriştəsindədir. O, balacaları asanlıqla yadda qalan və tez mənimsənilən, eyni zamanda sadədən mürəkkəbə istiqamətlənən anlayışlarla öyrətməyə səy göstərir. İnanır ki, onun zəhməti hədəf getməyəcək. Valideynlərin övladına məhəbbəti, körpəsinə dil-danışığ öyrətmək hissini özünə borc qismində qəbul etməsi valideyni, xüsusilə ananı məcbur edəcək ki, övladının dil açıb-danışması üçün hər şeiri, hər kəlməni bəlkə 100 dəfə, 1000 dəfə təkrarlasın. Valideynin uşağını oxşaya-oxşaya sevgi-məhəbbətlə bu kəlmələri səsləndirməsi, şeirlərin isə kiçik ölçülü olması və misralara hopan rahat ritm, musiqilik körpənin qulağını bu kəlmələrə alışdırır və ilk günlər qığıltı ilə müşayiət olunan “danışığ” bir müddət sonra uşağın qığıltısından anlaşılan kəlmələrə çevrilir: ev, çarpayı, divan, stol-stul, fincan, boşqab, çəngəl, qaşığ, masa, həyət, küçə, işıqfor...

Z.Ustacın “ev” istilahı ilə yetərliyi olan üç şeiri var. Birinci və ikinci şeirlər elə bu adla da adlanır: “Ev”. Üçüncü şeir isə “Küçədə” sərlövhəsi ilə təqdim olunub.

“Ev” adlandırılan şeirdə 2-3 yaşlı körpəyə evin hansı quruluşda olduğu barədə informasiya ötürülür:

Bu evdir, üstdə damı,
Bunu bilməli hamı.
Qapısı, pəncərəsi,
Bir də olur eyvanı.

Yaxud

Qapıdan mən girirəm
Pəncərədənsə külək.

Bəs soba nə üçündür?

Siz deyin biz də bilək.

Uşaq dünyasının heyəti yaşlı oxucunu da heyətləndirir. Böyük bacı-qardaş üçün də maraqlıdır ki, insanlar otağa qapıdan daxil olduğu halda, qapı dura-dura külək niyə davaladaşla, qıy-qışqırıqla hücum çəkib pəncərələri çilik-çilik edərək otağa daxil olur?! Hətta soba da küləyə güc gəlib otağı qızdırı bilmir. Maraq dünyası aşib-daşan körpə qərarlı-qərarsız özünə sual ünvanlayır ki,

“Bəs soba nə üçündür?

Siz deyin biz də bilək”.

“Küçədə” adlandırılan şeirdə isə körpə EV-i əhatələyə biləcək yeni kəlmələrlə tanış olmaq imkanı əldə edir. Körpəyə tələqin edilməyə cəhd olunur ki, EV öncə həyət, sonra küçə ilə əhatələnir. Küçədə isə, məsələn, işıqforla qarşılaşmaq mümkündür:

Bu ev, bura həyətdir,

Bu da bizim küçəməiz.

Görəsən işıqforu,

Tanıyıriq neçəməiz? [1. “Küçədə”].]

“Mənzil” şeirini qələmə almaqla şair ədəbi qəhrəmanının söz lüğətini daha da zənginləşdirməyə səy göstərüb. Körpə bu şeir vasitəsilə öyrənir ki, bir neçə otaqdan ibarət bir məkana mənzil deyilir. Məsələn, üçotaqlı mənzildə otaqlardan biri yataq otağı, ikincisi qonaq, üçüncüsü “uşaqlar üçün otaq” ola bilər. Əgər otaqların sayı dörddürsə, biri bacı, digəri isə qardaş üçün ayrılı bilər.

Mənzildə dəhliz, hamam məxbəx də var ki, bunlar otaq sayılmır, bunların hər biri müəyyən məqsəd üçün istifadə olunur.

Mənzildə hələ balkon da var. İstirahət saatlarında balkona çıxıb ətrafı sey edib dincəlmək, balkonda gül dibçəkləri qoyub mənzili daha da gözəlləşdirmək mümkündür.

Həm də şair bunları azyaşlının dərk edə biləcəyi kəlmələrlə başa salmağa çalışır:

Üç otaqdır evimiz,
Uşaq, yataq və qonaq.
Dəhliz, hamam və mətbəx,
Bunlar sayılmır otaq.

Şair sonrakı bənddə ədəbi qəhrımanın dili ilə azyaşlıya bunu da təlqin edir ki, eyvandan aşağı boylanmaq olmaz, Bu qorxuludur, eyvandan aşağı boylanarkən yıxılmaq ehtimalı da var ki, bu, həyatınız üçün təhlükəlidir. Həm də bu fikri şair demir, azyaşlı özü deyir öz dili ilə. Axı uşaq dünyasına kifayət qədər bələd ixtisasca müəllim olan şair yaxşı bilir ki, uşaq birinci şəxsin dili ilə təlqin olunanları özünün deyimi qəbul etdiyi üçün bu halı daha səmimi, daha rahatlıqla qarşılayıb mənimsəyir:

Eyvanda gül, çiçəklər,
Əylənib, oynayırıq.
Biz eyvandan heç zaman,
Aşağı boylanmırıq.

[1. "Ev"]

Yazıda məktəbəqədər təhsil problemlərinin həllində Z.Ustacın fərdi və fərqli yaradıcılıq üslubundan bəzi məqam-

lara, ötəri də olsa, aydınlıq gətirilmişdir.

Yekun olaraq demək istəyirik ki, maarifçilik Z.Ustac öyrətiminin başlıca xüsusiyyətidir. Pedaqoji elmlər doktoru, professor Akif Abbasovun sözləri ilə desək, “Əsərlərində yüksək mənəvi keyfiyyətlərin təbliğatçısı kimi çıxış edir, uşaqları, təhsilalanları, gəncləri əxlaqi saflaşma və kamilliyə səsləyir. Yaxşı haldır ki, Zaur Ustac eyni zamanda təhsilimizin inkişaf etdirilməsi, şagirdlərin, məktəbəqədər yaşlıların tərbiyə olunması istiqamətində də fəaliyyət göstərir. Uşaqlar üçün şeirlər yazır, onlara vətənpərvər, doğrucul, sadə, xeyirxah, nümunəvi davranış və rəftarlı olmağı məsləhət görür. Z.Ustac balacalarda, məktəblilərdə yoldaşlıq və dostluq, böyüyə hörmət, humanistlik, biliklərə yiyələnmək və s. bu kimi müsbət keyfiyyətlərinin inkişaf etdirilməsini vacib hesab edir”.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. AR Təhsil institutu. “Körpələr üçün müntəxəbat. 1-3 yaş”.

UŞAQ ŞEİRLƏRİNDƏ PEDAQOJİ FUNKSIYALAR

Uşaq ədəbiyyatı pedaqogika və psixologiya elmlərinin ən mühüm tədqiqat obyektlərindən biridir.

Uşaqlar üçün yazılan ədəbiyyat bir tərəfdən estetik zövq formalaşdırırsa, digər tərəfdən onların dünyagörüşünün, davranış normalarının və təlim fəaliyyətinə marağının formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Uşaq ədəbiyyatı uşağın şəxsiyyətinin formalaşmasında, nitq və dil bacarıqlarının inkişafında, eləcə də əxlaqi və estetik dəyərlərin mənimsənilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Xüsusilə şeir janrı uşaq üçün cəlbedicidir, uşağın təxəyyülünü stimullaşdırır və emosional zənginliyini inkişaf etdirir.

Tədqiqatın vəzifələri şeirlərdə maarifləndirici funksiyaları müəyyənləşdirmək, tərbiyəvi mesajları və davranış nümunələrini araşdırmaq, nitq və idrak inkişafına xidmət edən elementləri təhlil etmək, estetik və sosiallaşma funksiyalarını qiymətləndirmək, uşaq psixologiyası və pedaqogika kontekstində ümumi nəticələr çıxarmaqdır.

Uşaq poeziyasında pedaqoji funksiyaların nəzəri əsasları

Uşaq poeziyası pedaqoji fəaliyyətin bir aləti olaraq bilikvermə, tərbiyə, estetik zövq, nitq və sosial bacarıqların formalaşması kimi funksiyaları özündə ehtiva edir. V.V.Vıqotski və L.S.Vygotski-nin nəzəriyyələrinə görə, uşaq fəaliyyət vasitəsi ilə öyrənir və bədii əsər bu fəaliyyəti zənginləşdirən mühüm vasitələrdəndir.

Uşaq poeziyasında aşağıdakı pedaqoji funksiyalar

var: Maarifləndirmə funksiyası – uşağın əşyaların mahiyyətini, dil strukturunu, simvol və hərflərin mənasını öyrənməsinə xidmət edir; **Tərbiyə** funksiyası – əxlaqi və davranış normalarını öyrədir, sosial və fərdi vərdişləri formalaşdırır; **Estetik** funksiya – bədii obrazlar, ritm və metaforalar vasitəsi ilə uşağın təxəyyülünü və gözəllik duyğusunu inkişaf etdirir; **Nitq** funksiyası – fonetik və leksik inkişaf, ritmik tələffüz, söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi; **Sosiallaşma funksiyası** – uşaqların davranış modellərini, əməkdaşlıq və rəqabət mexanizmlərini öyrənməsini təmin edir.

Bu funksiyalar bir-biri ilə əlaqəlidir və uşaq şəirlərinin kompleks pedaqoji təsirini təmin edir.

Araşdırma konkret şeir nümunələri əsasında aparılır və poetik mətnlərdən çıxan pedaqoji kateqoriyalar elmi şəkildə ümumiləşdirilir.

Z.Ustac şeirlərinin funksional strukturunu aşağıdakı istiqamətlər üzrə qruplaşdırmaq olar:

a) Maarifləndirmə komponenti: hərflərin, kitab, dəftər və qələm kimi tədris alətlərinin izahı, **b)** Tərbiyə komponenti: səliqə, çalışqanlıq, məsuliyyət və əməksevərlik, **c)** Nitq və idrak komponenti: hərf və söz təhlili, fonem eşitmə, ritm və söz yaddaşı, **ç)** estetik komponent: metaforalar, ritmik quruluş, poetik obrazlar, **e)** sosiallaşma komponenti: Uşaqların gündəlik həyatı və məktəb sosial davranış nümunələri.

Z.Ustac Azərbaycan uşaq poeziyasında pedaqoji funksiyaların həyata keçirilməsində fərdi üslubu ilə seçilən müəlliflərdəndir. Onun uşaq şeirləri sadəliyi, ritmik ahəngi, real

həyatla bağlılığı və pedaqoji yönümlülüüyü ilə səciyyələnilir. Əsasən məktəbəqədər və ibtidai yaş qruplarına ünvanlanan bu şeirlər uşağın təfəkkürünə, hiss və davranışlarına çoxşaxəli təsir göstərir.

Onun uşaq şeirlərində pedaqoji funksiyalar struktur-semantik olaraq bir-biri ilə bağlıdır. Şeirlər həm didaktik, həm də bədii funksiyanı eyni zamanda daşıyır. Məktəb ləvazimatları, hərflər, məktəb həyatı, uşaq adları, gündəlik fəaliyyətlər əsas simvolik elementlərdir və uşağın tanış dünyasına uyğun seçilmişdir.

Bu şeirlər həm məzmun, həm də forma baxımından məqsədyönlü şəkildə qurulmuş pedaqoji sistem yaradır, gündəlik həyat, məktəb və öyrənmə prosesinə aid motivləri əhatə edir və uşağın müxtəlif inkişaf sahələrinə dəstək verir: məktəb həyatı, yazı alətləri, əlifba, səciyyəvi davranış nümunələri, təbiət və gündəlik məişət elementləri uşaqların təlim-tərbiyə ehtiyaclarına uyğun şəkildə təqdim edilir. Onun şeirləri sadə dili, ağırlıqlı ritmi, uşaq psixologiyasına uyğun leksika və pedaqoji funksiyaların sistemli şəkildə verilməsi ilə seçilir.

Qısa misralar, yaddaqalan ritm, həyatın uşaqlar üçün tanış olan anlayışlarına istinad və sadə leksika Z.Ustacın uşaq şeirlərinin pedaqoji təsir gücünü artırır. Şeirlər uşaq psixologiyasına uyğundur və bilik, bacarıq, davranış, dəyərlər və emosional tərbiiyə kimi müxtəlif sahələri əhatə edir. Diqqət yetirdikdə, mətnlərin təlim-tərbiyə prosesinin müxtəlif aspektlərinə istiqamətlənmiş bütöv bir sistem yaratdığını müşahidə etmək olar. Uşaq yaradıcılığında məktəb, kitab,

dəftər, qələm, kağız kimi təlim vasitələri; hərflərin öyrədilməsi, səliqə, məsuliyyət, təmizlik, müəllim sevgisi, məktəbə bağlılıq kimi dəyərlər xüsusi yer tutur. Xüsusi diqqət yetirdiyimiz bu cəhətlər müəllifin qələmə aldığılarına yalnız ədəbi-bədii nümunə kimi deyil, həm də pedaqoji vasitə kimi yanaşdığının göstəricisidir.

Tədqiqatın obyektı - Zaur Ustacın uşaq şeirləri, **predmeti** - şeirlərdə yer alan pedaqoji funksiyalar və onların uşağın inkişafına təsiri, **metodları** - kontent-analiz, struktur-semantik təhlil, müqayisəli təhlil, pedaqoji interpretasiya, **məqsədi** – Z.Ustacın uşaq şeirlərində əsas pedaqoji funksiyaları müəyyənləşdirib onları pedaqoji funksiyalar prizmasından təhlil etmək və hər funksiyanın uşağın inkişafına verdiyi töhfələri elmi nöqteyi-nəzərdən göstərməkdir.

1. MAARİFLƏNDİRMƏ FUNKSİYASI

Maarifçilik həm bilik ötürmək, həm də əşyaların mahiyyətini uşaq şüuruna uyğun şəkildə açıqlamaq deməkdir. Bu məzmununda diqqət yetirilsə aydın görünər ki, Zaur Ustacın şeirlərinin də çox hissəsi uşaqlara bilik vermək, onları əşyalar, anlayışlar və hərflərlə tanış etmək məqsədi daşıyır. “Kitab”, “Dəftər”, “Qələm”, “Kağız” kimi şeirlər uşaqlara həm əşyaların mahiyyətini, həm də tədris fəaliyyətinin şərtlərini öyrədir, tədris vasitələrinin nə üçün lazım olduğu sadə və uşaq təfəkkürünə uyğun şəkildə açıqlayır.

Məsələn,

“Əlimdəki kitabdır,
İçində də nağıllar.

Hər belə bir kitabda,
Neçə sirli dünya var” [1. s.7]

“Kitab” şeirində kitabın içində “neçə sirli dünya” olduğu qeyd olunur. Bu ifadə həm maarifləndirir, həm də uşağın təxəyyülünü hərəkətə gətirir. Kitab abstrakt predmet kimi yox, bilik aləminə qapı kimi təqdim edilir. Bu, uşaqda müəllimə motivasiyası yaradır.

“Dəftər” şeirində öyrənmə modelinin özü izah edilir:

“Baxıb öyrənim deyə,
Nümunə də yazacaq”. [1. s.7]

Burada tədrisdə nümunənin əhəmiyyəti göstərilir. Bu, pedaqogikada vizual-idraki metodun əhəmiyyətini xatırladır. Dəftərin alınması, onun üzərində nümunə göstərilməsi uşaqların təlim prosesinin mahiyyətini anlamaq baxımından əhəmiyyətlidir.

“Qələm” şeiri isə fəaliyyət prinsipi ilə maarifləndirməni birləşdirir:

“Çoxlu düz xətt çəkmişəm,
Atam görüb sevindi”. [1. s.7]

Burada həm yazı vərdisləri, həm də sosial təqdir (valideyn sevinci) birgə işləyir - bu üsul uşağın təlim motivasiyasını artıran pedaqoji yanaşmadır.

Hərflərə həsr olunmuş şeirlər isə (“Ə”, “I”, “R”, “B”, “F”, “M”, “K”, “J”) birbaşa maarifləndirmə funksiyası daşıyır. Şeirlərdə həmin hərfin yazılışı, oxunuşu, sözlərdə işlənmə yeri və uşağın yaddaşına həkk olunması üçün sadə misralar verilir. Bu metod uşaqlarda həm fonetik təsəvvür yaradır, həm də savadlanma prosesinə yardımçı olur.

1.1. Əlifba və hərf öyrətmə - fonetik və vizual təlim

Hərflərə həsr edilmiş şeirlər birbaşa maarifləndirici xarakter daşıyır. Onun bütün uşaq şeirləri savadlanma prosesini dəstəkləyən metodik nümunələrdir. Burada hərflərin forma, səs və sözlərlə əlaqəsi qurulur: “Ə”, “I”, “R”, “B”, “F”, “M”, “K”, “J”. Müəllif hərflərin yazılışı, tələffüzü və sözlərdəki funksiyasını uşağın yadda saxlaya biləcəyi sadə təsvirlərlə təqdim edir.

Məsələn, “I” şeirində:

“I-nı yazmaq asandı,
Asan da yadda qalır.
Kim tanımır tanısın,
Lap çomağa oxşayır”. [1. s.31]

Hərfin forma-bənzətmə üsulu ilə izahı fonem şüurunun formalaşmasına uyğundur və bu metodika ibtidai sinif tədrisinə tam uyğun gəlir. Burada “çomaq” metaforası uşağın təsəvvürünə uyğun vizual forma yaradır və hərfin şəkli yadda qalır.

Digər “I” variantında:

“Onunla söz başlamır,
‘BAKI’ sözündə qurtarır”. [1. s.31]

Burada hərfin söz strukturu içində yeri göstərilir. Bu isə leksik-analitik təfəkkürün inkişafına yönəlib.

“A” hərfi kimi “Ə” hərfi də asosiativ əlaqə ilə öyrədilir:

“Əlim ‘Ə’ ilə başlayır”. [1. s.30]

Bu, uşağın əşya-səs əlaqəsini qavrama bacarığını artırır və ilkin savadlanma prosesində tətbiq olunan effektiv üsullardandır.

1.2. Məktəb ləvazimatları haqqında ilkin biliklər

“Kitab”, “Dəftər”, “Qələm”, “Kağız” şeirləri vasitəsilə uşaqlara yazı alətləri haqqında informasiya verilir.

Məsələn, az əvvəl təqdim etdiyimiz “Kitab” şeirindəki misralar (“*Əlimdəki kitabdır, İçində də nağıllar. Hər belə bir kitabda, Neçə sirli dünya var*”) həm kitabın mahiyyətini açıqlayır, həm də uşağı oxuya həvəsləndirir.

2. TƏRBİYƏVİ FUNKSIYA

Şeirlərdəki ikinci əsas istiqamət uşağın davranış və şəxsiyyət tərbiyəsinə yönəlmiş mesajlardır. “Kağız” şeirində kağızın qiymətli olduğu, onu yerə atmamağın vacibliyi vurğulanır. Bu nümunə ətraf mühitə münasibət, səliqə və qayda anlayışının formalaşmasına xidmət edir.

“Paltar” şeirində məktəbdə səliqəli geyinmə, özünü-tərtib mədəniyyəti, “Hümmət”də işə çalışqanlıq, yazmağa və oxumağa həvəs tərənnüm olunur. Belə nümunələr uşaqlarda müsbət davranış modellərinin yaranmasına təsir edir.

Uşaqlar üçün yazılan poeziyada tərbiyəvi xəttin sadə olduğu qədər də inandırıcı olması vacibdir. Z.Ustacın şeirlərində bu xüsusiyyət xüsusilə güclüdür: müəllif uşağa əmr etmir, nəsihət vermir, sadəcə obrazlı misralarla düzgün davranışın nümunəsini göstərir.

Z.Ustacın şeirlərində davranış, əxlaq, səliqə və əmək-sevərlik kimi keyfiyyətlər sistemli şəkildə, davranış modellərini sərt nəsihət vermədən, poetik tərzdə aşılıdır.

2.1. Təmizlik və dəyər anlayışı

“Kağız” şeirində uşağa həm ətraf mühitə hörmət, həm də israf etməmək öyrədilir:

“Kağız çox dəyərlidir,
Yerə atmıram onu” [1. s.8]

Burada həm də kağızın bilik daşıyıcısı olması vurğulanır:

“Yazılıb kitab olur,
Hamı bilməli bunu”. [1. s.8]

Bu misralar uşaqlarda dəyər-məhsul əlaqəsinin na xidmət edir.

2.2. Səliqə və intizam

“Paltar” şeirində səliqəli geyim məktəb davranış mədəniyyətinin əsas atributu kimi verilir:

“Səliqəli geyinir,
Məktəbdə hər bir uşaq”. [1. s.40]

Bu misralar məktəb mühitində intizamın vacibliyini uşağa incə şəkildə çatdırır.

2.3. Çalışqanlıq və uğura stimul

“Hümmət” şeirində:

“Həvəsi var yazmağa,
Oxumaqdan qoçaqdır”. [1. s.41]

Bu misralar çalışqan uşağın obrazını yaradaraq digər uşaqlar üçün pozitiv nümunəyə çevrilir.

2.4. Səliqə və qayğıkeşlik

“Kağız” şeirində:

“Kağız çox dəyərlidir,
Yerə atmıram onu”. [1. s.8]

Bu nümunə uşağa səliqə, hörmət və ekoloji mədəniyyət aşılayır.

2.5. Səliqəli geyim və ictimai davranış

“Paltar” şeirində:

“Səliqəli geyinir,
Məktəbdə hər bir uşaq” [1. s.40]

Burada uşağa məktəb mühitinə uyğun davranış norması öyrədilir.

2.6. Çalışqanlıq və məsuliyyət

“Hümmət” şeirində:

“Hümmətin beş yaşı var,
Yaman hazırcavabdır.
Həvəsi var yazmağa,
Oxumaqdan qoçaqdır” [1. s.41.]

Hümmət obrazı çalışqan uşağın müsbət nümunəsi kimi təqdim olunur.

3. TƏLİM FUNKSIYASI

Şeirlər həm də tədris prosesini tamamlayan əlavə didaktik vasitə rolunu oynayır.

3.1. Yazı prosesinin öyrədilməsi

“Qələm” şeirində:

“Çoxlu düz xətt çəkmişəm,
Atam görüb sevindi” [1. s.7.]

Bu, uşağın yazı bacarıqlarının ailə tərəfindən qiymətləndirilməsinin motivasiya yaratdığını göstərir.

3.2. Məktəbə hazırlıq və məktəb sevgisinin formalaşdırılması

“Məktəb”, “Sentyabr” və digər məktəb mövzusunda olan qələm nümunələri uşağın təlimə psixoloji hazırlığını təmin edən mətnlərdir. “Məktəb” və “Sentyabr” şeirləri uşağı psixoloji cəhətdən məktəb həyatına hazırlayır. “Məktəb” şeirində uşağın tez böyüyüb məktəbli olmaq arzusu verilir, “Sentyabr” şeirində isə yeni dərs ilinin sevinc və həyəcanı poetik tərxdə əks olunur. Məktəb binasının təsviri uşağın zəhnində tanışlıq və doğmalığ yaradır.

“Bax, bu bina məktəbdir,

Burdan keçirəm hər gün”. [1. s.37.]

Bu mətnlər məktəbə ilk dəfə gedəsi uşaqda müsbət emosional fon yaradır, məktəbə qarşı qorxu və narahatlığı aradan qaldırır. Eyni zamanda məktəbin bilik mənbəyi kimi təqdim olunması, onun əhəmiyyətinin vurğulanması təlimə motivasiya yaradır.

4. DİL VƏ NİTQİN İNKİŞAFINA YÖNƏLMİŞ FUNKSİYALAR

Şairin şeirləri strukturca qısa, ritmik və fonetik cəhətdən uyğun olduğundan nitqin inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərir.

“R” şeirində sadə sayma prosesi belə verilir:

‘Bir’, ‘İki’, “dörd”...

Rəqəmdir, deyir”. [1. s.31.]

Burada sayma, tələffüz, ritm, təkrar kimi nitq inkişaf etdirən komponentlər yekunda uşağın dil bacarıqlarını gücləndirir.

5. ESTETİK FUNKSİYA

Uşaqlarda gözəllik duyğusunu, təxəyyülü və poetik

dərk qabiliyyətini formalaşdırmaq pedaqoji prosesin vacib hissəsidir.

Şeirlər ritmikliyi, ahəngi, sadə bədii təsvirləri ilə uşaqlarda poetik zövq formalaşdırır. “Kitab” şeirindəki “sirli dünya” ifadəsi, “Kağız” şeirindəki dəyər-əmək əlaqəsi, məktəbin “bina” kimi təsviri uşağın obrazlı düşüncəsini inkişaf etdirir. Estetik təsir həm də uşağın emosional inkişafı üçün vacibdir.

5.1. Təsəvvür yaratmaq

“Kitab” şeirində “sirli dünya” təsviri uşağın xəyal gücünü hərəkətə gətirir.

5.2. Şeirlərin ritmik və melodik quruluşu

Z.Ustacın şeirləri qısa misralardan, aydın ritmdən ibarətdir ki, bu da uşaqların yadda saxlama bacarığını artırır.

6. SOSİALLAŞMA VƏ ŞƏXSİYYƏT FORMALAŞDIRMA FUNKSIYASI

Şeirlərdə adların işlədilməsi (“Malik”, “Fuad”, “Fəridə”, “Jalə”, “Hümmət”) uşaqlar üçün real məkan yaradır. Uşaq özünə yaxın qəhrəmanlar görür və mətnlə daha tez ünsiyyət qurur. Bu cür şeirlərdə dostluq, birgə fəaliyyət, yarış, məsuliyyət kimi sosial keyfiyyətlər də dolayı yolla aşılır. Məsələn, “F” şeirində dərslə kimin daha tez gələcəyi ilə bağlı yarış uşaqların aktiv və nəşəli davranışını tərənnüm edir.

Bu şeirlərin ümumi fonunda uşağın həm fərdi, həm də sosial şəxsiyyət kimi formalaşmasına yönəlmiş mesajların olduğu aydın görünür.

Uşaq sosial mühitin qaydalarını, ünsiyyət davranışlarını və kollektiv münasibətləri ədəbiyyat vasitəsilə də öyrənir.

6.1. Uşaq adlarının işlədilməsi

Malik, Hümmət, Jalə, Fuad, Fəridə və s. adlar uşağın öz yaşlıdlarını görməsinə, özünü həmin personajlarla eyniləşdirməsinə imkan yaradır.

6.2. Müsəbiqə, yarış və əmək motivi

“F” şeirində:

“Fuad Fəridə
Girmişdi bəhsə,
Hansı daha tez
Gələcək dərsə”.

[1. s.33.]

Burada sağlam rəqabət və dərsə vaxtında gəlmək vərdişi tərbiyə olunur.

7. DİL VƏ NİTQIN İNKİŞAFI FUNKSIYASI

Uşaq şeirlərinin ritmik quruluşu, qısa cümlələr, alliterasiya və sadə rədifləri uşağın nitqinin formalaşmasına müsbət təsir edir. Uşaqlar bu cür şeirləri asanlıqla əzbərləyir, nəticədə yaddaş güclənir, düzgün tələffüz bacarığı inkişaf edir, söz ehtiyatı artır, danışq ritmi tənzimlənir.

Hərflərə həsr olunan şeirlərin nitqin inkişafında xüsusilə bu baxımdan böyük funksiyası var. Uşağın fonem eşitmə qabiliyyəti güclənir və hərfin forma-səslənmə əlaqəsi möhkəmlənir.

Son olaraq qeyd etməyimiz vacibdir ki, Zaur Ustacın uşaq şeirləri Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının pedaqoji xəttini

zənginləşdirən dəyərli nümunələrdir. Sadə dili, həyatı mövzuları, təlim komponentləri və tərbiyəvi məzmunu ilə bu şeirlər həm məktəbəqədər yaş dövründə, həm də ibtidai təhsil mərhələsində pedaqoji vasitə kimi istifadə oluna bilər və olunur da. Şeirlər uşaqların bilik əldə etməsinə, məktəbə marağının artırılmasına, düzgün davranış modellərinin formalaşmasına, nitq inkişafına, sosiallaşmasına, estetik düşüncəsinin zənginləşməsinə xidmət edir.

Beləliklə, müəllifin uşaq poeziyası yalnız bədii nümunə kimi deyil, həm də pedaqoji prosesin tərkib hissəsi kimi əhəmiyyət daşıyır və geniş pedaqoji funksiyaları ilə seçilir.

Tədqiqatdan irəli gələn ümumi qənaət budur ki, Zaur Ustacın uşaq şeirləri Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının pedaqoji xəttini zənginləşdirən dəyərli nümunələrdir. Sadə dili, həyatı mövzuları, təlim komponentləri və tərbiyəvi məzmunu ilə bu şeirlər həm məktəbəqədər yaş dövründə, həm də ibtidai təhsil mərhələsində pedaqoji vasitə kimi istifadə oluna bilər və olunur da. Şeirlər uşaqların bilik əldə etməsinə, məktəbə marağının artırılmasına, düzgün davranış modellərinin formalaşmasına, nitqinin inkişafına, sosiallaşmasına, estetik düşüncəsinin zənginləşməsinə xidmət edir.

Təhlil göstərir ki, Z.Ustacın uşaqlar üçün yazdığı şeirlər çoxvektorlu pedaqoji məzmunla malikdir. Müəllifin poeziyası həm təlim, tərbiyə, maarifləndirmə, həm də sosial-psixoloji inkişaf baxımından uşaq auditoriyasına uyğun şəkildə formalaşdırılıb. Şeirlərin qrammatik sadəliyi, poetik ahəngi, aydın obrazları və gündəlik həyatdan götürülmüş situasiyaları uşaqlar üçün həm maraqlı, həm də faydalıdır.

Şeirlərdə kitab, dəftər, məktəb, əlifba, paltar kimi mövzular uşağın dünyasına ən yaxın predmetlərdən seçilir. Bu isə pedaqoji təsirin təbii və səmimi şəkildə çatdırılmasına imkan yaradır. Müəllif həm məzmun, həm də forma etibarilə uşaq psixologiyasını nəzərə almış, didaktik yükü şeirin bədii texnikası ilə vəhdətə gətirmişdir.

Nəticə olaraq demək olar ki, Zaur Ustacın uşaq şeirləri Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında pedaqoji funksiyaları dolğun şəkildə əks etdirən, müasir təlim-tərbiyə tələblərinə cavab verən nümunələrdəndir. Onun şeirləri uşaqların bilik və bacarıqlarını artırmaqla yanaşı, azyaşlıların estetik duyumu, əxlaqı davranışı və sosial münasibətlərini də formalaşdırır.

Şair uşaq şeirlərini həm bədii nümunə, həm də təlim vasitəsi kimi təqdim edir. Bu səbəbdən də onun uşaq şeirləri pedaqoji funksiyaların sistemli şəkildə həyata keçirildiyi dəyərli mənbələrdən biri kimi qəbul olunur.

Bunu da qeyd etməyə bilmərik ki, Z.Ustacın uşaq şeirləri təlim, tərbiyə və estetik funksiyaları birləşdirən kompleks pedaqoji sistem təşkil edir. Onun şeirləri yalnız bədii əsər kimi deyil, həm də uşaq inkişafının effektiv elmi vasitəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Bu şeirlər yalnız bədii mətnlər toplusu deyil, uşaq şəxsiyyətinin formalaşması, dünyagörüşünün zənginləşməsi və təlimə marağın artırılması baxımından yüksək elmi-pedaqoji əhəmiyyətə malik çoxşaxəli pedaqoji praktik təsir vasitəsidir.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1.Ustac Zaur. “A1 (balacalar üçün şeirlər)”Bakı-“Ustac.Az” nəşrləri-2025, 68 səh.

VARİSLİK
VƏ
YENİLİYİN VƏHDƏTİ,

yaxud

“60-cılar” nəslinin ustad uşaq şairi Zəhid Xəlil və XXI əsr
uşaq ədəbiyyatının yaradıcılarından Zaur Ustac
(bənzərliklər, bənzərsizliklər)

O qələm sahibi xoşbəxtkdir ki, onun ədəbiyyata
gətirdikləri qeyri qələm sahibləri tərəfindən də qəbul oluna,
yaşadıla. Necə ki, biz Z.Xəlil yaradıcılığında xalq
ədəbiyyatının ruhunun, folklorun ilıq nəfəsinin, Abdulla Şaiq
üslubunun, dəst-xəttinin aşkar müşahidə edildiyini qeyd edirik.

*Z.Xəlilin mükəddər uşaq poeziyası
müstəvisində Z.Ustacın şeirlərini
doğmalaşdıran, paralel tədqiqat müstəvisinə
çıxaran hansı səbəblərdir?*

Hər haldan öncə şeirlərindəki sadəlik, təbiilik, səmimiyyət, doğrulıq!

Oxuyursan, baxırsan ki ilk baxışdan hamısı sənə tanışdır, amma bu zamanacan oxumadıqların, eşitmədiklərin, görmədiklərin təsiri bağışlayır. Hər kəlməsində sənə doğma olduğunu xatırlatmaqla hansı tərzdəsə təzə nə isə deyir, başa salır, öyrədir. O səmimiyyətlə ki, sənə “öyrədilən” bu “təzə nə isə”nin həqiqətən yeni olduğunu qəbul edirsən. Məsələn, “1” rəqəmi. Baxırsan ki, “1” rəqəmi sənə tanışdır. Amma yadında qalacaqmı ki, hansı hallarda “1” ilə qarşılaşa bilər-

sən? Bax, Z.Ustac məktəbə getməyə hazırlaşan uşağa bunu öyrədir. daha hər hansı bir ədəd əşyanı göstərüb demir ki, “1” bu görkəmdə olur. “1”-i azyaşlının yaddaşında möhkəmlətməyin daha üstün vasitələrinə əl atır və bunun üçün toplama yox, yaddaşı daha çevik düşünməyə sövq edən “çıxma” əməlindən bəhrələnir.

Məsələn, üçdən iki çıxanda neçə qaldığının yolunu uşağa belə öyrədir:

Asan bir sual verim,
İnan, yoxdur beləsi.
Üçdən iki çıxanda
Söylə, qalır neçəsi?

Şeiri oxuyan azyaşlı da həmin sualı özünə verir: “Üçdən iki çıxanda neçə qalar?” Cavabı tapmaqda valideyn körpəsinə yardımçı ola bilər. Məsələn, hər hansı əşyadan üç ədəd stolun üzərində yerləşdirər, sonra onlardan ikisini kənarlaşdırıb övladından soruşar: “Stolun üzərində neçəsi qaldı?” Uşaq stolun üzərində bir ədəd əşya qaldığını görüb sualı cavablandırır.

Şeiri oxuyanda ilk olaraq müəllifin “güman, bir də yəqin gələcəkdə nəvəm üçün yazmış olaram” kəlmələri xatirəmə gəldi. Deməli, Zaur balaca Gülüzəsini məktəbə hazırladırkən qızına nələri və necə öyrətdiklərini qələmə alıb. Ki, bu kitabı oxuyan gənc ailə başçıları, yaxud məktəbəhazırlıq qruplarında, ya da birinci siniflərdə dərs deyən müəllimlər şair atanın üzləşdiyi çətinliklərlə üzləşməsinlər, ata Zaurun Gülüzəsini məktəbə hazırladırkən bəhrələndiyi cəhdlərdən örnək olaraq istifadə etsinlər.

Bəzi müəllimlərə haqlı olaraq həmişə irad tutmuşam ki, məsələn, riyazi hesablama zamanı uşağa aparılan əməlin nəticəsini, başqa sözlə, 2+2-nin hazır cavabının 4 olduğunu demək düzgün mövqe deyil. Məktəbli hesablamanı bu yöndə “öyrəndiyi” halda digər məqamlarda yenə kömək üçün kimə isə möhtac olacaq, ona əməliyyatın nəzəriyyəsi öyrədildikdə isə... Nəzəriyyə elmdir, qanundur – ömürlük yaddaşa yazılarsa, ömürlük əlindən tutmuş olacaq. İstəyirsən yüz yaşa, istəyirsən milyonlar üzərində hesablama apar, fərq etməz.

Adətən məktəbliyə hesablama plyusdan (*üstəgəl əməlindən*) istifadə etməklə öyrədilir. Hamının bildiyi və müəllimin də tədris prosesi zamanı ilk olaraq istifadə etdiyi bu variantdır. Z.Ustac isə fərqli mövqedədir. O, azyaşlıya azdan çoxa yox, çoxdan aza hesablamağı öyrətməyə səy göstərir.

Biliyə bu sayaq yiyələnmə isə insanı daha çevik düşünmək qabiliyyətinə, daha güclü məntiqi təfəkkürə sahib olmağa sövq edir.

“Təkrar biliyin anasıdır”. “1” rəqəminə həsr etdiyi ikinci şeirdə də şair həmin vasitədən bəhrələnir. Şeirdə daha iki rəqəmin adı çəkilir. Bununla azyaşlı oxucunun diqqətinə çatdırılır ki, ilk “1”, “2” və “3” rəqəmlərindən savayı nisbətən çətin tələffüz edilən “5” və “6” rəqəmləri də var. Və “6”-nı nə qədər azaltmaq lazımdır ki, “5” alınsın?

İndi bir az da
Çətinləşdi iş.
Neçə azalsa
“Altı”,
qalar “beş”?

Cavab yenə də “1”-dir (6-5=1).

...Uşaq yaddaşı ağ kağız kimidir, ora nəyi yazdın, necə yazdın, o cür də qəbul edəcək.

Z.Ustaca görə, rəqəmləri, hərfləri, dilaçma ərəfəsinin ilk kəlmələrini məktəb yaşına çatan uşağın yaddaşına “yazmaq” üçün rahat vasitələrdən biri də şeirdir. Axı şeir dilinin içində gizli pıçıltı ilə “oxunan” nəğmə var, bu nəğmənin adamın vücudunda cövlan edən ritmi var, bu ritmi “hərəkətə gətirən” musiqi var. Musiqi ilə öyrədilən söz isə yaddaşa tez həkk olur, asanlıqla və əbədilik hopur. Z.Ustac elə buna görə körpəsinə əlifbanı və rəqəmləri öyrətmək üçün poeziyaya üz tutub.

Z.Ustaca görə, “A” hərfi ən müqəddəs hərfdir. Hər hal-dan öncə ona görə ki, Azərbaycan övladı üçün insanlığın zirvəsində qərar tutan “ana” və “Azərbaycan” kəlmələri “a” hərfi ilə başlayır:

“A” ilə “Ana” deyə

Aləmə səs salırıq.

“Azərbaycan” sözünə

“A” ilə başlayırıq.

[1. s.6].

Hələ bu azmış kimi, Z.Ustac Azərbaycan əlifbasının “A” hərfi ilə başlayıb “Z” ilə sonlandığı, həmçinin “ana”, “ata” kəlmələrində iki “a” hərfi olduğu və “a” hərflərinin “n” və “t” hərflərini əhatəyə aldığı haqqında da azyaşlı oxucusuya informasiya ötürür:

Baxın “ana” sözünə,

Hərfləri kim sayar?

“N” ortada tək durub,
Hər tərəfdə bir “A” var.

Ata, Ana tək sözlər
A-nın nəfis ilməsi.
A-dan Z-ya hərflər
Əlifbanın töhfəsi.

“N” hərfinə aid sözdə isə tədris prosesi zamanı əlifba sırasının pozulmasının səbəblərinə aydınlıq gətirilir:

“N” iyirminci hərfdir,
Düşüb qabağa amma.
Çünki onu bilməsək
Yaza bilmərik “ana”.

“N” hərfinə aid başqa bir bəndlik şəirdə isə uşaq ona doğma olan daha üç sözlə (“ninni”, “nehrə” və “nəvə” sözləri ilə) özünün lüğət fondunu zənginləşdirmiş olur:

“N” nənəmin **ninnisi**,
“N” nənəmin **nehrəsi**,
“N” nənəmin şipşirin
Noğul kimi **nəvəsi**.

Z.Xəlil yaradıcılığındakı kimi, Z.Ustacın da rəqəmlərə aid tapmaca xislətli şeirləri var. Məktəbəqədər yaşda olan, hələ əlifbanı bilməyən, rəqəmlər haqqında bəsit təsəvvürə malik uşaqlar üçün yazılıb.

Müqayisə üçün diqqət yetirək: Z.Xəlilin tapmaca-şeirlərində cavab ya şeirin sərlövhəsində, ya da şeirin içində axtarılır, Z.Ustacda isə sual oxucuya müəllifin özü tərəfindən

ünvanlanır. Həm də olduqca asan, hələ hesablama əməlindən zərrəcə anlayışı olmayan azyaşlının sualı dərk edə biləcəyi tərzdə:

Hansı qoçaq tez deyər,
Söyləyin, ay uşaqlar?
Xor-xor yatan pişiyin,
Neçə xumar gözü var?

İt və pişik uşağın ən çox sevgi, məhəbbətlə əhatə etdiyi ev heyvanlarındandır. “Pişiyin neçə gözü ola bilər?” sualını müəllifdən qəbul edən azyaşlı öncə hər gün evdə gördüyü pişiyi göz önünə gətirir. İnsanda da, pişikdə də iki göz olduğunu yəqin edir və beləliklə, cavab tapılmış olur.

Bu sıralanma 10 rəqəminə qədər davam edir.

Diqqət yetirək:

Eşitdim, öyrənmisən
İndi daha saymağı,
Adamın bir əlində
Neçə olur barmağı?

Artıq istiqamət verilib. Uşaq bir əlindəki barmaqlarını sayır və məlum olur ki, insanın bir əlində 5 ədəd barmaq var.

Yaxud, “6”-ya aid şeir-tapmaca:

Cavabını kim verər,
Belə asan sualın;
Dörd ayağı, qulağı
Neçə edər ulağın?

Şeirdə ulağın ayaqlarının sayı müəllif tərəfindən artıq qeyd olunub (4), qalır ulaqda neçə qulaq olduğunu xatırlamaq. Ulağı daha yaxından tanımaq imkanı olan kənd uşaqları

ları ulaqda neçə qulaq olduğunu yaxşı bilir, şəhərli uşaqlar da bunu, güman, cizgi filmlərindən görməmiş olmazlar. Beləliklə, uşaq 4-ün üstünə 2 rəqəmini gəlir və cavab məlum olur: $4+2=6$.

At yanında balası,
Gəzirdi otlaqları.
İkisinin bir yerdə
Neçədir ayaqları?

“8“-ə aid bu şeir-tapmacanı cavablandırmaq o qədər də çətinlik törətmir. Çünki 4-ə aid şeirdə dəvənin ayağının dörd olduğunu yəqin etmişdik. At da eynilə dəvəyə bənzər bədən quruluşunda olduğundan, uşaq atın da ayağının dörd olduğunu təxmin edir. Elə isə atın ayaqlarının sayı ilə balasının ayaqlarının sayı birlikdə nə qədər edər? $4+4=8$.

Bir cəhətə də diqqət yetirməyi unatmayaq. Z.Xəlilin yaradıcılığında uşaq poeziyasının tələbini ödəyən bütün şeir nümunələri ilə qarşılaşdığımız halda, Z.Ustacın şeirləri əsasən bir bənddən (dörd misradan), yaxud iki, ya üç bənddən ibarət olur. Özünün ifadə tərzilə desək, uşağın şeiri daha rahat və tez qavraması üçün.

Yaradıcı ömrünü bütünlüklə uşaq ədəbiyyatına həsr etmiş Z.Xəlilin də hərflər və rəqəmlər haqqında əsərləri var: “Hərflər”, “İki yumurta”, “Hesab”, “Hesab dəftəri”, “2” əhvalatı” şeirləri və “Sıfırın nağılı” mənzum nağılı. Bu şeirlərdə hərflərdən və riyazi əməliyyatlardan, onların ümumi görünüşündən, bənzər, yaxud fərqli əlamətlərindən bəhs olunur. Yazıçı uşağa sadəcə bilgi verməklə kifayətlənmir, eyni

zamanda məktəblini məntiqi cəhətdən düşünməyə də sövq edir.

Məqamı ikən qeyd edək ki, Z.Xəlilin bu kimi şeirləri zamanında Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında yaranmış boşluğu dolduran azsaylı nümunələrdən olub və bu gün də əvvəlki tərəvətini, oxucu məhəbbətini qoruyub saxlamaqdadır.

Z.Xəlil şeirlərini əsasən XX əsrin 70-ci illərində qələmə alıb, Z.Ustac isə ondan illər sonra. İlk dəfə 2011-cu ildə nəşr olunan “Gülünün şeirləri” bağça və ibtidai sinif müəllimləri üçün dərs vəsaiti qismində tövsiyə edilmiş, 2019-cu ildə Təhsil Nazirliyi tərəfindən məktəbhazırlıq qrupları üçün nəzərdə tutulmuş 3 hissəli dərsliyin “Məktəbə hazırlaşırıq” adlı həmin dərsliklər üzrə 2 hissəli metodik vəsaitinin I və II hissələrinə daxil edilmişdir. 2016-cı ilə qədərki nəşrlər “Gülünün şeirləri”, 2019-cu və 2020-ci illərdəki təkmilləşdirilmiş nəşrlər isə “Güllünün şeirləri” adlandırılmışdır.

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Taleh Xəlilov kitaba yazdığı “Ön söz”də müəllifi haqlı olaraq “novator şair” adlandırmış, kitaba daxil edilmiş şeirlərin “böyük dəyərə malik mütaliə materialı”, “müasir əhəmiyyətinə görə qiymətli” olduğunu qeyd etmişdir. T.Xəlilova görə, “vəsaitdə fənlər-arası inteqrasiya da düzgün qurulmuşdur”. Məqalə müəllifi dərs vəsaitinə hərflərlə birlikdə rəqəmlərin də daxil edilməsini “Azərbaycan dili fənni ilə riyaziyyat fənni arasındakı inteqrasiyanın bariz nümunəsi” qismində dəyərləndirmişdir: “Vəsaitdə Azərbaycan əlifbasının hər bir hərfi üçün tək-tək əyləncəli, uşaqların asan əzbərləyə biləcəyi dili asan, olduqca axıcı və yüngül hecalı şeirlər verilmişdir” [1. Xəlilov Taleh.

“Ön söz” məqaləsi. s.3, 4 və 5].

Tənqidçi-ədəbiyyatşünas, doktor-professor Qurban Bayramov Z.Ustac şeiriyyətinin “sirlərini” incələyib onları “ədəbi şamplardan uzaq” adlandırır: “Zaur Ustacın ədəbi fəaliyyəti çağdaşılıqla bərabər ən çox gələcəyə, perspektivə yönəlikdir. Onun yaradıcılığı həm də yaxşı olacaq dərəcədə sosialyönümlüdür”, - yazır, - “bezdirici deyil, maraq doğurur”, “impulativ deyildir, ardıcılıq, mütəmadiilik, məqsədyönlülük, prinsipiiallaq üslubunu, yazı-mövzu yönümünü-yönəmini” şərtləndirir. Müəllif, yazıçının “hər şeyi öz adı ilə çağırmaq”, türkçülüüyü və azərbaycançılığı təkcə qanla, soylə deyil, həm də şüurla bağlamaq missiyasını, ənənəvi yolda qeyri-adiliyi tapmaq və müxtəlif ədəbi ölçülərdə (deyək ki, janrlarda)” şərh etmək bacarığını yüksək qiymətləndirir [2. Qurban Bayramov. “Qələmdar olmaq missiyası” məqaləsi, s.59-66].

Z.Ustacın ümumən yaradıcılığı haqqında deyilən bu qənaətlər şairin uşaq şeirlərində də aydın müşahidə olunur. Həyatın çox gərdislərindən bixəbər böyüyən uşaqlar sadələvh olduqları qədər də ağıllı və düşüncəli; şıltaq və dəcəl olduqları qədər də təmkinli, qayğıkeş, bir-birini başa düşən, qəbul edəndirlər. Yay ı sevirler – heç vaxt görmədikləri yerlərə səyahət edəcəklər axı. Qışı da sevirler - qartopu oynayacaqlarına, qardan şaxta baba, qar qız düzəldəcəklərinə, şaxtalı havada buz üzərində sürüşəcəklərinə görə. Yazın, payızın da özünəməxsus özəllikləri var onlar üçün. Birində uca Tanrının rəngkarı olduğı özəl bir dünyaya vurğun kəsilirler, digərində Ulu Yaradanın son “şah əsəri” olan

insanı yaşatması üçün yoxdan var etdiyi nemətlərin ətrini, dadını çıxarırlar özləri üçün.

Bu sevgilər içərisində onları daha çox qayğılandıran Vətənə, Ana torpağa məhəbbətdir. Yanvarın, fevralın, martın öz özəlliyi olduğu kimi, payız aylarının da özünəməxsusluqları uşaqlar üçün cəlbedicidir. Onlar məktəbi, kitabı daha çox sevirlər. Axı yaxşı oxumasalar həyatda mükəmməl insan ola bilməzlər. Bunun üçünsə kimə minnətdar olmaq lazımdır? Müəllimlərinə, kitablara, hər kəsdən öncə isə ömrünü övladlarına fəda edən valideynlərinə.

Z.Ustacın uşaq şeirlərində gələcəyimiz olan balalara bunlar təlqin olunur. Və artıq qeyd etdiyimiz kimi, uşağın çox rahatlıqla dərk edəcəyi, qəbul edəcəyi anlamlı deyim tərzində.

...Q.Bayramov Z.Ustacın yaradıcılığında bir cəhətə də xüsusi önəm yetirir. Yazıcının “baxımsız qalmış, gözdən-köndən iraq salınmış, unudulmuş yox, unutdurulan mövzularda ürəklə, cəsarətlə göz yetirməsinə, necə deyərlər, kölgədə saxlanılan həqiqətləri gün işığına çıxarıb yaddaşları dirildən kitaba” çevirməsinə. Z.Ustacın belə yadigarlarından biri unudulmaqda olan “USTAC” istilahına təzədən həyat verməsidir. Azərbaycan kişi adlarının izahlı lüğətində “sənətkar, öz peşəsinin bilicisi” mənasını daşıyır, Z.Ustacın öz qənaətinə görə isə, “qələmdar olmaq missiyası”nı [2. Qurban Bayramov. “Qələmdar olmaq missiyası” məqaləsi, s.59-66].

Əvvəldə Zahid Xəlilin “Uşaq ədəbiyyatının başlıca vəzifələri” məqaləsinə istinad edərək XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində uşaq ədəbiyyatının bütövlükdə yaşlı sənətkar-

ların ümidinə qaldığını, sonralar yavaş-yavaş yeni qüvvələr yarandığını diqqətə çatdırmış və bu yeni qüvvələr sırasında Z.Ustacın özünəməxsus yeri olduğunu qeyd etmişdik...

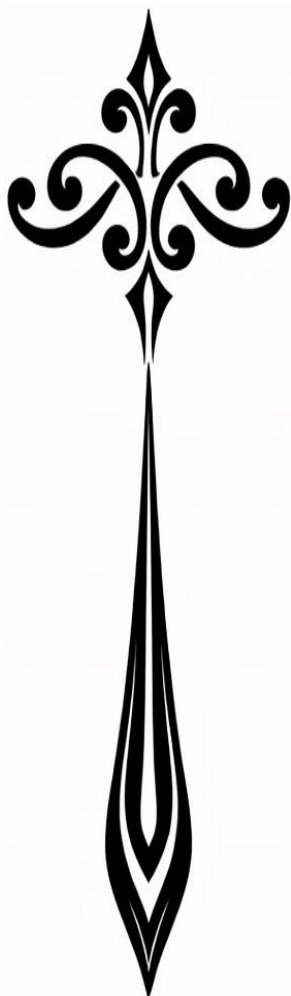
Z.Xəlil yaradıcılığından bəhs edəndə həmişə demişəm ki, o, xoşbəxt taleli yazıçılarımızdandır. Hər haldan öncə ona görə ki, Abdulla Şaiq yaradıcılığına, folklora, şifahi xalq ədəbiyyatına bağlılıq onu bu günkü uçalığında qərarlaşdırıb. Həmçinin bir də ona görə ki, Z.Xəlilin uğurla inkişaf etdiyi uşaq ədəbiyyatımız bu gün Z.Ustac kimi qələmdarların yaradıcılığında özünəməxsus yönümdə davam etdirilir.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Ustac Zaur. “Güllünün şeirləri”. Bakı-“Mücrü”-2020, 40 səh.;
2. “Zaur Ustacın yaqradıcılığı ədəbi-tənqid müstəvisində”, Bakı-2022. 136 səh. Məqalə. Bayram Qurbanov. “Qələmdat olmaq missiyası”, s.59-66.

Çap edilib:

1. 4th International Nowruz conference on scientific research (marsh 18-21, 2021, Karabagh, Azerbaijan). İSPEC Publications – 2021@/. Issued: 10.04/.2021. The book of Full texts Volum – I. ISBN: 978-625-7636-30-8 **Tam mətn**, s.181-191.
2. Zaur Ustacın uşaq dünyası. Bakı-Yazarlar dərnəyi. XV kitab-2021, 58 səh. s. 7-37;
3. “Yazarlar” jurnalı, №1 2021-ci il, səh. 6-31;
4. “Kredo” qəzeti, 10, 17 və 24 fevral 2021-ci il.

**ZAUR USTACIN
YARADICILIĞINA
AİD MƏQALƏLƏR
ƏVVƏLKİ
APAŞDIRMALARDA**

“GÜLÜZƏNİN ŞEİRLƏRİ” NECƏ OLDU Kİ YARANDI?!

AYƏTXAN ZİYADDAN:

Kitab 2011-2016-cı illərdəki nəşrlərdə

“Gülünün şeirləri”,

2019-2020-ci illərdəki nəşrlərdə

“Güllünün şeirləri” adı ilə çap edilib.

2021-ci ildəki nəşr isə “Gülüzənin şeirləri” adlanır.

Bu qaynaq hardandır?

AÇIQLAMA

ZAUR USTACIN

DEDİKLƏRİNDƏ:

Kitabın ilk nəşrlərində “Gülünün şeirləri” adlanması təsadüf deyil. Belə ki, Gülü xanım (qızı Gülüzə nəzərdə tutulur-A.Z.) təzə-təzə birinci sinfə gedirdi. Mən də həmişəki kimi işdə idim. Evdən zəng gəldi. Gülü mənə sevinə-sevinə dedi ki, ata, “A” hərfini keçdik, müəllim evə “A”- ya aid şeir tapşırıb,

gələndə hərflərə aid şeir kitabı al gətir. Dedim ki, oldu. Məhdud vaxt içərisində ora-bura baxdım, belə bir kitab tapa bilmədim. Çox maraqlıdır ki, bütün köşklərdə başqa dillərdə

maraqlı, əyləncəli uşaq şeir kitabları olsa da, bizim dilimizdə yox idi. Bir az da internetdə axtardım, ürəyə yatan bir nəticə olmadı.

“A” ilə “ana” deyə aləmə səs salıxı” kəlməsi bu axtarışın bəhrəsi olaraq dilə gəldi və ardınca bütün digər şeirlər öz növbəsində sıralandı. Onu da mütləq qeyd etməliyəm ki, Gülü xanım bu şeirlərin hər biri üçün öz birinci sinif müəlimi Əzizə xanımdan “ƏLA” qiymətdən əlavə üstəlik “AFƏRİN” də alıb.

Kitabın adındakı bəlli iki dəyişiklik isə sırf texniki səbəbdəndir. Belə ki, ilk adı “GÜLÜNÜN ŞEİRLƏRİ” olsa da, həm istifadəçilər, həm də vaxtaşırı kitab haqqında mətbuatda fikir bildirən mütəxəssislər ya “Güllünün şeirləri”, ya da “Gülüşün şeirləri” deyə kitabdan bəhs edir, yazılar yazırdılar. Belə olduqda, biz də, Gülü xanımın da öz razılığı ilə II nəşrdə kitabın adında texniki dəyişiklik edib onu hamının maraq dairəsinə çevrildiyi adla - “Güllünün şeirləri” adlandırdıq”.

AYƏTXAN ZİYADDAN:

“Biz azərbaycanlılarda övladını oxşayıb-əzizlədiyi adla çağırmaq, bir növ, qayda halın alıb. Gülüzə də uşaq yaşlarında onu sevib-oxşayanlar tərəfindən “Gülü” adı ilə əzizlənib. Artıq məlum olduğu kimi, kitabının ilk adı bu istəyin nəticəsi olaraq “Gülünün şeirləri”, təkrar nəşrdə isə oxucuların mövqeyi nəzərə alınaraq “Güllünün şeirləri” adlandırılıb.

Amma əslində şeirlər fakt olaraq nə Gülünün, nə də Güllünün adına yazılmayıb. Zaur Ustacın ailəsində bu adda körpə olmayıb. Şair azyaşlı uşaqlar üçün qələmə aldığı şeirlərini ailənin sevinci, sevimlisi olan qızı Gülüzənin adına ünvanlayıb sətirlərə çevirib.

Nəhayət, 20 illik fasilədən sonra da olmuş olsa, bu yanlışlığı aradan qaldırmaq niyyətində olduq: kitab öz sahibinin adı ilə oxuculara təqdim olundu: “Gülüzənin şeirləri”.

ZAUR USTACIN

QEYDLƏRİNİN DAVAMI:

Əlifbamızın bütün hərflərinə və rəqəmlərə aid maraqlı şeir və tapmacaların yer aldığı bu kitabdakı şeirlər ilk dəfə 2011-ci ilin sentyabrda məktəbli Gülüzənin ifasında Bakı şəhər Arif Hüseynzadə adına tam orta məktəb-liseyin müəllimi Əzizə Abdullayevanın sinfində səslənib. Sonra surəti əl yazısı ilə çıxarılaraq məktəbdən-məktəbə, sinifdən-sinifə yayılıb. Vəsaitə olan ciddi tələbat və Əzizə müəllimənin istəyi nəzərə alınaraq kitab 2011-ci ilin dekabrında ilk dəfə nəşr olunub.

...Bu birinci nəşrdən sonra tələbat artıqca 2016-cı ilə qədər kitab cüzi texniki dəyişikliklərlə (bir dəfə də DVD diski əlavə olunmaqla) dəfələrlə nəşr olunub.

Və kitab elə o vaxtdan həm internet üzərindən müxtəlif portallarda, həm də kitab şəklində körpəsi olan valideynlər, uşaq bağçası tərbiyəçiləri və ibtidai sinif müəllimləri arasında ən populyar, alternativsiz vəsait olaraq dövriyyədədir. Kitabın internet üzərindən daim fasiləsiz və təhlükəsiz, portallar

vasitəsi ilə tam pulsuz əlçatan olması, onun qısa bir müddətdə geniş yayılmasına səbəb olan amillərdən biri, bəlkə də ən başlıcasıdır. Kitab tam variantda və internetdə pulsuz olmasına rəğmən, ənənəvi kitab variantına da həmişə ehtiyac olub və bu gün də var. Nəhayət, 2019-cu ilin avqustunda əsər rəsmi olaraq Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən hazırlanmış məktəbəhazırlıq qrupları üçün nəzərdə tutulan “Məktəbə hazırlaşırıq” adlı metodiki vəsaitə daxil edilmişdir”.

Çap edilib:

1. Ustac Zaur. Gülüzənin şeirləri. Bakı-US-2021.116 s.45-48

2. yazyarat.com 14 yanvar 2021.

<https://www.yazyarat.com/yazi/guelluenueen-seirlerinece-yarandi-zaur-ustac>

3. yazarlar.az 14 fevral 2021.

<https://yazarlar.az/2021/02/14/gullununseirl%c9%99rinc%c9%99-yarandi-zaur-ustac/>

ZAUR USTACIN ÖYRƏTMƏ YÖNTƏMİ

yaxud

“Uşaq boxçası” kitabına yazılan söz (Bakı-2021)

Müasir uşaq ədəbiyyatının yaradıcılarından olan “Zaur Ustac” imzası valideynlərə, müxtəlif təyinatlı uşaq müəssisələrinin tərbiyəçilərinə, ibtidai sinif müəllimlərinə və ümumiyyətlə, uşaq şeiri ilə maraqlanan, ömründə heç olmasa birçə dəfə də olsa övladı üçün şeir nümunəsi axtarmış hər kəsə yaxşı tanışdır. Onu ədəbi cameədə tanıtım ünvanlı edən isə əsasən “Gülüzənin şeirləri” (“Gülünün şeirləri”, “Güllünün şeirləri”) kitabı olmuşdur.

“Uşaq boğçası” müəllifin kiçikyaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş ikinci kitabıdır. Toplunu əlinə götürən hər kəsə müraciətlə başlayan “Uşaq boxçası” “Mənim dünyam” və “Mən kiməm?” adlı iki bölümdən ibarətdir.

“Mənim dünyam”. Bu bölümə şair balacaları gözlərinə ilk görünən əşya və digər nəsnələrle tanış edir. Bu kitabında da (“Gülüzənin şeirləri” kitabında olduğu kimi) Zaur Ustacın maarifləndirmə metodunun fərqliliyi, üstün cəhəti özünü aydın göstərir. Bu halı xüsusi qeyd etməliyəm ki, Z.Ustac balacaları asan yadda qalan və tez mənimsənilən anlayışlarla öyrətməyə səy göstərir. Azyaşlı oxucu bu bölmədə sadədən mürəkkəbə - gözünün önündən küçəyə, məktəbə qədər hər nə varsa, asanlıqla öyrənib-qavrayır.

“Mənim dünyam”da dünyanı, eləcə də dünyadakı yerini qismən dərk edən azyaşlı “Mən kiməm?” bölümündə bu dünyada kim olduğunu öyrənmək imkanındadır. Azərbaycan

canımızın tarixi keçmişinə bir növ “səyahət” təriqli olan “Mən kiməm?” bölümündə müəllif azyaşlımı vətəni Azərbaycanla, Tomris ana, Babək Xürrəmi, Şah İsmayıl Xətai, Nadir şah Əfşar, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Ümummilli lider Heydər Əliyev, Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev, Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyeva kimi görkəmli şəxsiyyətlər ilə tanış etmiş və qarşısına qoyduğu vəzifənin öhdəsindən ustalıqla gəlmişdir.

Z.Ustac özünün maarifçilik ənənəsinə sadıq qalaraq cavabı öyrənənlərə hazır şəkildə təqdim etmir, uşağın “Mən kiməm?” sualına cavab tapması üçün onu yalnız ipucuları ilə tanış edir. Bu “ipucuları”nın cavabı isə hələ anlaşıqz yaşlarımızda əl uzatdığımız məşğuliyyətlərdən, tez-tez dəyişdiyimiz oyunlardan, yaxud oyun tərzlərindən hər birimizə “tanış”dır. O yaş dövrümüzdə nəyi nə üçün etdiyimizi düşünməmişik, amma, sadəcə, etmişik. Dərk etmədən, kimliyimizi axtardığımızı bilmədən özümüzü axtarmışıq oynadığımız oyunların hər birinin içində.

Mən kiməm? Bu sualı adətən iri yaş mənsubları özünə ünvanlayır. Yaradıcılığında həmişə özünəməxsusluğu ilə diqqət çəkən Z.Ustac bu yeni kitabında istədiklərini azyaşlıya (elə iri yaş mənsublarına da) bu sualı cavablandırmaqla çatdırmaq istəyində olub.

...Kim olduğumuza soraqçı düşüb ömür boyu kimliyimizi axtarıq. Özümüzdən sonra qoyacağımız İZİN KİMLİYİNƏ, özümüzdən sonra bizdən qalacaq ADA

SORAQÇI. Ancaq tapa biləcəyikmi? Çətin. Çünki arzu – sən ona çatana qədər əlyetməzlik zirvəsində olur. Əlin yetdimi dəyərindən düşür, adidən-adi olur, axı, o artıq sənindir. Sonra yenidən yeni bir “kimliyinin” sorağına düşürsən, daha sonra bir özgə yenisinin... Beləcə, ömrün müdrik yaşlarında bir də baxırsan ki, illərlə dayanıb durduğun, bir yol “dur!” deyib toxdaqlıq tapıb dayandığın olmayıbsa da, hələ də kimliyinə soraqçısan.

Haqlı axtarışdı? Həyatın, kamil insan ömrünün həzzi də elə bundadır: daim özünə soraqçı düşüb özünü axtarmağında.

...Bizdən sonra bizdən nə qalır Yer üzündə? Əgər nə vaxtsa bir anlıq toxdaqlıq tapıb bu sualı cavablandırmaq cəhdinə dözüümümüz çıtsaydı, o zaman bizlərə aydın olardı ki, sən demə, elə kimliyimizi axtara-axtara xəbərimiz olmadan kimliyimizi özümüz üçün “kəşf” edibmişik. Sən demə, sorağında olduğumuz kimliyimiz, hər birimizin hansı zaman civarında isə dayanacaq nöqtəsi olmuş arzularımızın yetdiyi məqam imiş. Biz sadəcə onları “görməmişik”, yaxud “görmək istəməmişik”.

Həyat, yaşamaq belədə daha şirin, həzzverici olur. Axı insanı yaşıdan məhz arzulardır. Əbəs deyilmir ki, “sonuncu ölən ümidlərdir”.

...Sən kimsən? Özünü tanı, kimliyini öyrən, bil, ruhuna hopdur.

Toplu bunabəznər sorğuların cavablandırılmasında az-yaşlılar, hələ bəlkə böyükələr üçün də mənbə olmaq imkanındadır.

Kitabı səhifələyin, Zaur Ustacın demək istədikləri, tələqin etmək arzusunda olduqları məqam-məqam gözlərimiz önündə.

Çap edilib:

“Yazarlar” jurnalı,
yanvar 2022-ci il, səh. 16-20.

NƏTİCƏ VƏ ÜMUMİ QƏNAƏT

Aparılan tədqiqatın ümumi nəticələri göstərir ki, uşaq poeziyası zahiri sadəlik və anlaşıqlılıq prinsipi üzərində qurulsa da, daxili struktur baxımından mürəkkəb, sistemli və məqsədyönlü poetik model təşkil edir. Bu model yalnız estetik zövqün formalaşdırılmasına deyil, eyni zamanda milli-mənəvi dəyərlərin ötürülməsinə, dil şüurunun inkişafına və erkən dünyagörüşünün təşəkkülünə xidmət edən çoxqatlı bədii mexanizmdir. Uşaq şeiri bu mənada nə sadəcə lirik təzahür, nə də yalnız didaktik vasitədir; o, estetik və ideya qatlarının üzvi vəhdətində formalaşan xüsusi ədəbi sistemdir.

Tədqiqat boyu aparılan struktur və məzmun təhlilləri sübut edir ki, uşaq poeziyasında sənətkarlıq məsələləri təsadüfi deyil, daxili poetik qanunauyğunluqlara əsaslanır. Ritmik quruluş, qafiyə sistemi, fonetik uyğunluq, söz oyunu və semantik aydınlıq mətnin emosional təsir gücünü artırmaqla yanaşı, onun funksional istiqamətini də müəyyənləşdirir. Uşaq auditoriyasına ünvanlanan mətnlərdə ifadə sadəliyi məqsəd deyil, vasitədir. Məqsəd poetik düşüncənin uşağın idrak səviyyəsinə uyğunlaşdırılmasıdır. Bu uyğunlaşma isə sənətkarlıqdan imtina etməklə deyil, əksinə, poetik vasitələrin incə və dəqiq seçimi ilə reallaşır.

Araşdırma nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, uşaq şeirlərində surət və obraz quruculuğu xüsusi mexanizmə malikdir. Burada obrazın psixoloji dərinliyindən daha çox onun tipikliyi, aydınlığı və emosional yaxınlığı ön plana çəkilir. Qız və qadın ünvanlı şeirlərdə ideya-estetik xüs-

siyyətlərin təhlili göstərir ki, qadın başlanğıcı yalnız ailəvi və məişət kontekstində deyil, milli-mənəvi dəyərlərin daşıyıcısı kimi təqdim olunur. Ana obrazı, qız surəti və ümumilikdə qadın siması mənəvi saflığın, qayğının və milli kimliyin simvolik ifadəsinə çevrilir. Bu təqdimat tərbiyəvi çərçivəni aşaraq estetik idealın formalaşdırılmasına xidmət göstərir.

İnsan olmayan varlıqların poetik funksiyası da uşaq poeziyasında mühüm yer tutur. Təbiət hadisələrinin, heyvan və bitki aləminin, eləcə də cansız əşyaların obrazlaşdırılması uşağın dünyanı emosional və canlı şəkildə qavramasına imkan yaradır. Antropomorf (*xüsusiyyətlərinin, fiqurasının və ya davranışlarının heyvanlara, cansız əşyalara, təbiət qüvvələrinə və ya mifoloji varlıqlara aid edilməsi*) təqdimat üsulu vasitəsilə cansız obyektlər duyğu və hərəkət qazanır, beləliklə, uşaq şüurunda reallıqla emosional əlaqə güclənir. Bu poetik üsul yalnız bədii təsir vasitəsi deyil, həm də psixoloji yaxınlaşdırma mexanizmi kimi çıxış edir və uşağın idrak prosesinə estetik çalar əlavə edir.

Ana dili mövzusunun poetik təqdimatı ilə bağlı nəticələr göstərir ki, dil uşaq poeziyasında həm ifadə vasitəsi, həm də ideya predmetidir. Ana dilinə sevgi, onun qorunması və yaşadılması ideyası lirik səmimiyyət və emosional vurğu ilə təqdim olunur. Burada dil milli kimliyin əsas atributu kimi çıxış edir və uşağın şüurunda dil–millət–vətən vəhdəti formalaşdırılır. Bu kontekstdə uşaq poeziyası yalnız estetik zövq formalaşdırmır, eyni zamanda milli özünüdərk prosesinin ilkin mərhələsinə təsir göstərir.

Türkçülük və Bütöv Azərbaycan ideyasının şeirlərdə

estetik təzahürü üzərində aparılan təhlillər göstərir ki, milli ideya uşaq poeziyasında təbliğat xarakterli deyil, poetik ümumiləşdirmə formasında təqdim edilir. Şeirlərdə vətən, torpaq, bayraq və milli birlik anlayışları emosional təsir vasitəsilə uşağın yaddaşında möhkəmləndirilir. Bu ideyalar bədii simvollar və metaforik konstruksiyalar vasitəsilə ifadə olunur, nəticədə milli düşüncə estetik çalar qazanır və uşağın mənəvi aləminə təbii şəkildə daxil olur.

Sərlövhə-adların quruluşu ilə bağlı aparılan araşdırmalar göstərir ki, uşaq şeirlərində başlıq mətnin ideya istiqamətini müəyyənləşdirən mühüm komponentdir. Lakonik və semantik cəhətdən yüklü başlıqlar oxucu ilə ilkin emosional əlaqə yaradır və mətnin əsas məzmununu istiqamətləndirir. İki və ya üç sözlü adlar mətnin struktur bütövlüyünü təmin edir və poetik sistemin ayrılmaz hissəsinə çevrilir. Bu fakt göstərir ki, başlıq yalnız texniki element deyil, bədii konsepsiyanın açarıdır.

Məktəbəqədər təhsil kontekstində uşaq poeziyasının funksional imkanları da tədqiqatın mühüm nəticələrindən biridir. Şeir ritmi, qafiyə və təkrir elementləri uşağın nitq inkişafına, fonetik yaddaşının formalaşmasına və söz ehtiyatının zənginləşməsinə müsbət təsir göstərir. Lakin bu pedaqoji funksiya yalnız estetik keyfiyyət qorunduğu halda effektiv olur. Əgər poetik dəyər zəifləyərsə, tərbiyəvi təsir də zəifləyir. Bu baxımdan uşaq poeziyası estetik və pedaqoji komponentlərin harmonik vəhdəti kimi dəyərləndirilməlidir.

Z.Ustacın şeir texnikasında ölçü və bölgü ilə yanaşı qafiyə sistemi xüsusi funksional yük daşıyır; qafiyə yalnız

səs uyğunluğu deyil, məna bağlayıcısı rolunu oynayır.

Ümumilikdə aparılan araşdırmalar belə bir qənaəətə gəlməyə əsas verir ki, uşaq poeziyası sənətkarlıq baxımından xüsusi nəzəri yanaşma tələb edən müstəqil ədəbi sahədir. Onun poetik sistemi struktur, ideya və estetik komponentlərin qarşılıqlı təsiri üzərində qurulur. Bu sistemdə hər bir obraz, hər bir ritmik element və hər bir söz seçimi məqsədyönlü xarakter daşıyır və uşağın mənəvi-estetik inkişafına xidmət edir.

Nəticə etibarilə, uşaq poeziyasında yaradılan bədii sistem milli kimliyin, ana dilinə sevginin və mənəvi dəyərlərin erkən yaşdan formalaşdırılmasına yönəlmiş konseptual model kimi qiymətləndirilə bilər. Bu modeldə estetik təsir və ideya yükü qarşılıqlı şəkildə tamamlanır və uşaq şeiri yalnız oxu mətni deyil, şəxsiyyət formalaşdırıcı ədəbi mexanizm kimi çıxış edir. Aparılan tədqiqat göstərir ki, uşaq poeziyasında sənətkarlıq məsələlərinin sistemli təhlili sahənin nəzəri əsaslarını genişləndirir və onun müstəqil poetik model kimi dəyərləndirilməsinə elmi zəmin yaradır.

Z.Ustac nədən, yaxud kimdən yazmasından asılı olmayaraq təqdim etdikləri yeni görünür, diqqətə çatdırılanlar təbiidir, səmimidir, ürəyəyatımlıdır. Surət və obrazlar elə xarakterizə olunur ki, onlar haqqında deyilənlərin həqiqət olduğuna şəkk-şübhə qalmır. Bunun bir səbəbi əgər yazıçının intellektidən irəli gəlsə, digər səbəbi müəllifin ixtisas, peşə yönümü ilə izah oluna bilər. Axı Z.Ustac ixtisasca müəllimdir, uşaq dünyasına hamıdan çox bələdliyi yetən bir ixtisas sahibi.

Qəşəm Nəcəfzadə 2011-ci ildə qurultayqabağı məruzəsində demişdir: “Zahid Xəlilin poetik imkanları, mütailəsi olduqca genişdir, ancaq o bunu yeri oldu-olmadı xərcləmir. O uşaqların yanınca gedir, uşağarın əli, düşüncəsi hara qədər çatırsa, ora qədər danışıır. Məncə bu yüksək peşekarlıqdır. Vaxtı ilə Azətbaycan televiziyasında “Çıraq” verilişini aparırdı, “Çıraq” uşaq ədəbiyyatını işıqlandırırıldı. ... o çıraq indi də yanır, Zahid Xəlil harda varsa, uşaq şeirinin bir çırağı da ordadı” [14.].

Q.Nəcəfzadənin haqqında bəhs etdiyi çırağı yarım əsrdən çox zaman civarında yaratdığı uşaq əsərləri ilə ədəbiyyat cameəsində şölələndirən Z.Xəildən sonra estafeti uğurla davam etdirən qələm sahiblərindən biri də Azərbaycan yazıçılar və jurnalistlər birliklərinin üzvü, yazıçı-publisist Zaur Ustacdır.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz əvəzi, yaxud Ayətəxan Ziyad – sənət və şəxsiyyət dünyasının elmi panoraması (Kamal Camalov)	3
--	---

Tədqiqat işi haqqında tədqiqatçı sözü

Mehriban Sərdarova	15
Həcər Atakişiyeva	16
Günnur Ağayeva.....	25

Mövzuya keçməzdən əvvəl

Müəllifdən, yaxud tədqiqatın nəzəri konseptual əsasları	32
Uşaq ədəbiyyatı (<i>uşaq əsəri</i>), yoxsa uşaqlar üçün ədəbiyyat?	41
Ayətəxan Ziyaddan Zaur Ustaca	49

ZAUR USTACIN UŞAQ POEZİYASINDA BƏDİİ SƏNƏTKARLIQ SİSTEMİ

XXI əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı və bu cəmiətdə Zaur Ustacın mövqeyi	56
“Milli kimlik” və vətənpərvərlik probleminin qoyuluş yöntəmi	72

Türkçülük və Bütöv Azərbaycan ideyasının bədi-estetik təzahürü	93
---	----

a) Uşaq poeziyasında türkçülük ideyasının bədi funksiyası	94
--	----

b) Bütöv Azərbaycan ideyasının poetik-semantik strukturu.....	100
--	-----

c) Türk dünyasının poetik konsepsiyası: “Tuncay’a” şeiri.....	102
--	-----

Ana dili mövzusu və poetik təqdimatı	111
--	-----

Şeir texnikasında ölçüdən və bölgüdən sonra

III mühüm amil – qafiyə.....	115
------------------------------	-----

Ünvanlı qız/qadın surətlərinin poetik modeli

a) Ünvanlı qız/qadın surətlərinin ideya-estetik xüsusiyyətləri	127
b) Qız/qadın ünvanlı şeirlərdə poetika, arxetiplər və kompozisiya	137
Ədəbiyyatda adlar sistemi	
I yazı: Uşaq şeirlərində sərlövhə-adlar sistemi.	153
II yazı: Adlar sistemi: struktur, funksiya və poetik model.	164
Z.Ustacın yaradıcılığında adlar sisteminin digər uşaq şairləri ilə müqayisəsi	172
Bədii obraz və surət yaratmaq texnologiyası	178
a) Z.Ustacın uşaq obrazlarının bədii quruluşu və funksional xüsusiyyətləri.....	183
b) Uşaq surətlərinin yaradılma texnologiyası	193
“Ağıllı Gülər” şeirində funksionallıq və dinamiklik kateqoriyası	
I yazı: Şeirin kompozisiya-dinamik strukturu və funksional yükü	207
II yazı: Şeirdə poetik sürət, ritm və hərəkətlilik parametrləri	218
III yazı: “Ağıllı Gülər” şeirində sürət texnologiyası	220
Məktəbəqədər təhsil kontekstində uşaq poeziyası	227
Uşaq şeirlərində pedaqoji funksiyalar	236
Varislik və yeniliyin vəhdəti (bənzərliklər, bənzərsizliklər)	250
Z.Ustacın yaradıcılığına aid məqalələr	
əvvəlki araşdırmalarda	
“Gülüzənin şeirləri” necə oldu ki yarandı?!	262
Zaur Ustacın öyrətmə yöntəmi, yaxud “Uşaq boxçası” kitabına yazılan söz	266
Nəticə və ümumi qənaət	270

**ZAUR USTACIN UŞAQ
POEZİYASINDA BƏDİİ
SƏNƏTKARLIQ SİSTEMİ**

yaxud

**UŞAQ DÜNYASI
ZAUR USTACIN GÖZÜ İLƏ**

Direktor: Səbuhi Aslan

Texniki redaktor: Hüseyn Məmmədov

Çapa imzalanmışdır: 22.09.2026

Ofset çapı. Əla növ kağız

Format: 60x84 1/16

Tiraj: 100

Sifariş: 100

Çap vərəqi: 17,31

Ünvan: Bakı, Mətbuat prospekti

529-cu məhəllə

Telefon: (012) 538-18-87, (050) 263-16-16

email: imza_nesrlər_evi@mail.ru

www.imza.info

Qeyd üçün: